

هدیه و سوغات
در سفرهای زیارتی
نویسنده
محمد احسانی

بسم الله الرحمن الرحیم

هدیه و سوغات در سفرهای زیارتی

نویسنده:

محمد احسانی

ناشر چاپی:

مشعر

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

هدیه و سوغات در سفرهای زیارتی

مشخصات کتاب

سرشناسه : احسانی، محمد، ۱۳۴۱ -

عنوان و نام پدیدآور : هدیه و سوغات در سفرهای زیارتی/نویسنده محمد احسانی.

مشخصات نشر : تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۰.

مشخصات ظاهری : ۱۲۹ص.

شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۵۴۰-۲۹۳-۶

وضعیت فهرست نویسی : فیپا

یادداشت : کتابنامه:ص.[۱۲۶] - ۱۳۰.

موضوع : هدیه-- جنبه‌های مذهبی-- اسلام

موضوع : یادگاری‌ها-- جنبه‌های مذهبی-- اسلام

موضوع : مسافرت-- آداب و رسوم -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام

رده بندی کنگره : BP۲۵۰/۳/الف۳□۴ ۱۳۹۰

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۶۳۲

شماره کتابشناسی ملی : ۲۳۲۲۳۴۳

ص ۱

اشاره

ص۲

ص۳

ص۴

ص۵

ص ۶

ص۷

ص۸

ص۹

دیباچه

چه زیباست که دیدارها و یا بازگشت از سفرها همراه با هدیه و سوغات باشند، تا لذت‌بخش‌تر و مودت‌آمیزتر گردند. هدیه و سوغات موجب جلب دوستی و محبت می‌شود؛ این عمل، هم بازگشت از سفرها را شیرین می‌سازد و هم یاد و خاطره هدیه‌دهنده را در ذهن هدیه‌گیرندگان زنده نگه می‌دارد.

چه بسیار هدایایی که یاد یک دوست، یک سفر و یا یک شهر را سال‌ها خاطره‌انگیز کرده و نگاه به آنها یادآور زیبایی‌های خاصی است؛ سجاده‌ای که از کربلا آمده، عطری که از سفر مکه و مدینه به دست فردی رسیده، یادآور صفای معنوی این شهرهاست. امّا این سنت

ص: ۱۰

پسندیده در طول تاریخ دست‌خوش تغییرات فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی شده است. دیگر سوغات مکه و مدینه بوی سرزمین وحی را نمی‌دهد. دیگر سوغات‌ها و هدیه‌ها خاطره‌انگیز نیستند و محبت‌ها را جلب نمی‌کنند. به جنبه مادی آن بیشتر از جنبه معنوی توجه می‌شود و چشم همچشمی‌ها نیز خلوص نیت را از بین برده است.

اثر پیش‌رو با عنوان «سنّت هدیه و سوغات در سفرهای زیارتی» به قلم محقق محترم آقای محمد احسانی تدوین شده است. نویسنده محترم این سنت حسنه را بررسی کرده و ضمن بیان بایسته‌های هدیه، به آسیب‌های هدیه و راهکارهای پیش‌گیری از آنها پرداخته است. امیدواریم این اثر، برای همه زائران سفرهای زیارتی مفید و راه‌گشا باشد.

انه ولی التوفیق

مرکز تحقیقات حج

گروه اخلاق و اسرار

ص: ۱۱

مقدمه

از جمله سنت‌های رایج میان مسلمانان سنت هدیه دادن است که در قرآن و روایات نیز به آن اشاره شده است.
پیامبر اسلام (ص) و اهل‌بیت (علیهم السلام) ضمن عمل به این سنت، به مسلمانان نیز سفارش کرده‌اند تا به همدیگر هدیه دهند و این سنت اسلامی را زنده نگه دارند؛ زیرا هدیه دادن افزون بر ایجاد سرور و خوشحالی، در قلب انسان نیز اثر می‌گذارد و بسیاری از صفات ناپسند، همانند کینه، دشمنی و بخل را از میان برمی‌دارد و محبت و دوستی را به جای آنها می‌نشاند.
سوغات سفرهای زیارتی از نمونه‌های

ص: ۱۲

آشکار این سنت اسلامی است که در روایات هم به آن سفارش شده است.

در این کتاب، موضوع هدیه و سوغات، به‌ویژه در سفرهای زیارتی حج، بررسی می‌شود تا پس از آشنایی با ابعاد مختلف آن، زمینه عمل بهتر و بدون آسیب به این سنت دینی و اجتماعی فراهم گردد. چه اینکه بعضی افراد در عمل به این سنت دچار افراط و تفریط می‌شوند که ناشی از عدم آشنایی آنان با سنت هدیه است. هرچند که هدیه، سنت پسندیده‌ای است و نقش مهمی در پیوندهای اجتماعی دارد، خالی از آسیب نیست و باید آن آسیب‌ها را بررسی و به زائران ارائه نمود تا هنگام تهیه آن گرفتار جنبه‌های منفی هدیه و سوغات نگردند.

ص: ۱۳

فصل اول: سفرهای زیارتی

اشاره

برای آشنایی با بحث ابتدا مناسب است واژگان سنت، هدیه و سوغات را تعریف نماییم و آن‌گاه به معرفی اماکن زیارتی بپردازیم. واژه «سـنت» به معنای طریقه، روش، سیره، طبیعت، (۱) هنجار، قانون، فرمان، ناموس و ماننـد آن آمده است. (۲) منظور از سنت در زمینه هـدیه به معنای همان روش رایج میان مسـلمانان است که معمولًا هر کس از سـفرهای زیارتی، و به ویژه سـفر حج برمی‌گردد، برای دوستان، بستگان و

۱- المعجم الوسیط، واژه «سنت»، ص ۴۵۶.

۲- فرهنگ معاصر عربی- فارسی، آذرتاش آذرنوش، واژه «سنت»، ص ۳۰۳.

ص: ۱۴

بازدیدکنندگان هدیه و سوغات می‌آورد. این سنت جزو آداب و مستحبات اسلامی است که ریشه در گفتار و سیره معصومین (علیهم السلام) دارد.

هِدْیه، از ریشه «هَدَی» به معنای هدایت کردن، رهنمون شدن، تهیه کردن، بردن، فرستادن، و نیز به معنای ارمغان، چشم روشنی، پیش‌کش، نذر، قربانی و امثال آن آمده است. (۱) «سوغات» نیز یک واژه فارسی است که به معنی آسان بودن، گوارا بودن، لذت‌بخش و لطیف بودن، (۲) هدیه، تحفه، ره‌آورد، ارمغان و بخشش به کار رفته است. (۳) همه این معانی در مفهوم سوغات نهفته‌اند؛ زیرا هنگامی که سوغات به کسی داده می‌شود، به نظر او لذت بخش، گوارا، لطیف و زیباست.

بنابراین منظور از سوغات در این بحث، همان معنای عرفی هدیه است؛ یعنی چیزی که مسافر در سفر تهیه و هنگام مراجعت، به

۱- همان، واژه «هدی»، ص ۷۶۱.

۲- همان، واژه «سوغ»، ص ۳۰۹.

۳- لغت‌نامه، علی‌اکبر دهخدا، ج ۱۴، ص.

ص: ۱۵

دیگران، اهدا می‌نماید.

منظور از «سفر زیارتی» روشن است و ابهامی ندارد؛ زیرا هر کس این عبارت را به کار ببرد یا بشنود، این معنا در ذهنش تداعی می‌شود که اگر انسان تصمیم بگیرد و اقداماتی برای رفتن به مکان مقدسی مانند مکه مکرمه یا عتبات عالیات انجام دهد و در نتیجه عازم مسافرت گردد، گفته می‌شود که به سفر زیارتی رفته است. در این نوشتار، همین معنا منظور است.

۱. سفر حج

زیارت و طواف خانه خدا، آرزوی هر مسلمان است. هر چند حج، در تمام عمر یک‌بار واجب است. (۱) ولی افزون بر آن، هر سال نیز در همان ایام خاص، به جای آوردن حج مستحب است، همان‌گونه که سیره معصومین (علیهم السلام) نیز نشان‌دهنده تکرار حج و عمره به عنوان یک عمل مستحبی و دارای ثواب اخروی بوده است. البته، آن

۱- مناسک حج، روح الله خمینی/، ص ۱۲.

ص: ۱۶

بزرگواران با توجه به شرایط اجتماعی در به جای آوردن حج واجب یا مستحب، یکسان عمل نکرده‌اند، برخی از معصومان (علیهم السلام) بیشتر، و برخی کم‌ترحج گزارده‌اند. درباره امام حسن مجتبی (ع) نقل شده است که بیست مرتبه پیاده به حج رفت و مناسک خانه خدا را انجام داد. (۱)

در میان سفرها، سفر حج از ویژگی خاصی برخوردار است؛ چرا که حج افزون بر جنبه معنوی، دارای جنبه‌های مختلف دیگری است که در غیر آن پیدا نمی‌شود. جنبه‌های سیاسی، اجتماعی، زیارتی، بازدید از آثار کهن اسلامی و ملاقات با مسلمانان سراسر جهان تنها در حج میسر است. سفر به جایی که نهصد نفر از انبیای الهی به آنجا رفته، خانه خدا را زیارت کرده و نماز گزارده‌اند. (۲) زیارت کعبه در واقع پاسخ به ندای حضرت ابراهیم خلیل (ع) است. امام باقر (ع) فرمود:

خداوند متعال، چون ابراهیم (ع) را فرمان

۱- حج، محسن قرائتی، ص ۲۹.

۲- همان.

ص: ۱۷

داد که میان مردم نـدای حـج دهد، بر «مقام» ایسـتاد و بالای آن رفت تا اینکه روبه‌روی کوه ابوقبیس قرار گرفت. پس در میان مردم به حج ندا داد و آن را به گوش همه آنانی که تا برپایی قیامت در صلب مردان و رحم زنان هستند، رساند.(۱)

۲. سفر عتبات عالیات

مقصود از «عتبات عالیات» به صورت صـفت و موصوف به معنای آسـتانه‌های عالی‌مقام، همان زیارت‌گاه‌های واقع در کربلا، نجف، کوفه، کاظمین و سامرا است که در کشور عراق قرار دارند. سـفر به این شهرها برای زیارت امامان معصوم (علیهم السلام) و یاران و نزدیکان آنان ثواب فراوان دارد. از «جابر بن عبـدالله انصاری» نقل شده است که امام محمد باقر (ع) فرمود: «زیارت قبر حسـین (ع)، سبب آمرزش گناهان انسان می‌شود، در رفت و آمد [به مرقد]،

۱- الامـام الباقر ۷: «إنَّ اللهَ جَلَّ جَلالُهُ لَمّا أَمَرَ ابراهیمَ ۷ ینـادی فِی النّـاسِ بِالحَـجِّ قامَ عَلَی المَقامِ، فَارتَفَعَ بِهِ حَتّی صارَ بِازاءِ ابَی‌قُبیس، فَنادی فِی النّاسِ بِالحَـجِّ، فَأَسـمَعَ مَن فی اصـلابِ الرِّجالِ وَ ارحامِ النِّساء إلی أن تَقومَ السّاعَـةُ»؛ حـج و عمره در قرآن و حدیث، محمد محمدی ری شهری، ترجمه: جواد محدثی، ص ۱۹۸.

ص: ۱۸

نیز گناهانش آمرزیده می‌شود». (۱) در روایت دیگر از امام صادق (ع) درباره ثواب زیارت قبر حسین (ع) چنین آمده است: هر کس حسین (ع) را با شناخت حق او زیارت کند، خداوند پاداش هزار حج مقبول و هزار عمره مقبول را برای او می‌نویسد و گناهان گذشته و آینده او را می‌آمرزد.(۲)

آنچه از مجموع روایات به دست می‌آید، تشویق مردم به زیارت قبور ائمه اطهار (علیهم السلام) است تا ضمن احیای شعایر الهی، یاد و خاطره آن بزرگواران نیز زنده نگه‌داشته شود.

۳. سفر مشهد مقدس

شهر مشهد از جمله شهرهای زیارتی است که به سبب وجود مرقد مطهر حضرت علی

۱- فَضلُ زیارهْ الحُسَینِ ع عَن جابِر عَن ابی‌جَعفَر ع: زیارَهْ قَبرِ الحُسَینِ ع یغفَرُ لِلرَّجُلِ الذُّنوبُ، وَ یغفَرُ لَهُ فی ذَهابِهِ وَ مَجیئِهِ»؛ دانش‌نامه امام حسین ع، محمد محمدی ری‌شهری، ترجمه: عبدالهادی مسعودی، ج ۱۱، ص ۶.

۲- محمد بن مسلم، عن ابی عبد الله ع: «مَن زارَ الحُسَینَ ع عارِفاً بِحَقِّهِ کَتَبَ اللهُ لَهُ ثَوابَ الفِ حَجَّهْ مَقبولَهْ وَ الفِ عُمَرهْ مَقبولَهْ»؛ همان، ص ۱۶.

ص: ۱۹

بن‌موسی الرضا (ع) اهیمت یافته است و هر مسلمانی شوق سفر به آن را در دل می‌پرورانـد. دوست‌داران و پیروان آن حضـرت در تمام سال از نقاط مختلف دنیا عازم دیار خراسان هستند و حاجت‌های خود را از آن امام می گیرند. حتی غیر مسلمانان نیز برای حل مشکلاتشان به امام رضا (ع) متوسل می‌شوند. جالب است، نخستین ضریح نقره‌ای حرم را شخص زردشتی که هنوز مسلمان نشده بود، ساخت و بر مرقد آن حضرت گذاشت. او در اثر توسل به امام (ع) از بیماری سختی شفا یافته بود. (۱)

سفر به مشهد بعد از مکه و کربلا، ارزش خاصی دارد و به زائران، طراوت روحی و قوت معنوی می‌بخشد. در زمینه زیارت حضرت علی‌بن موسی الرضا (ع) و آثار معنوی و تربیتی آن، روایات بسیاری وجود دارنـد که به نمونه‌هایی از آنها اشاره می گردد. پیامبر فرمود: «پاره تن من در خراسان دفن می‌شود، کسی که او را زیارت

۱- در مکتب عالم آل محمد ع، علی قائمی، ص ۴۶۹.

ص: ۲۰

کند، خداوند رنج وی را از بین ببرد و گناه او را بیامرزد».(۱)

همچنین خود امـام رضا (ع) فرمود: «آن‌کس که از دوسـتان ما و عارفان به حق ما به زیارت من بیایـد، در قیامت حتماً او را شـفاعت خـواهم کرد» و در سـند دیگری فرمود: «برای او بهشت را ضـمانت می‌کنم». (۲) از برای زیارت مرقد امام هشـتم (ع) هدایایی است که مهم‌ترین آنها، همان کسب معنویت و تکامل روحی است که در اثر توسل به آن حضرت نصیب زائر می‌شود. هدیه‌های مادی و سوغاتی‌ها نیز بایـد متناسب با شأن و مقام زائر امام رضا (ع) باشد و نباید در آن هیچ‌گونه افراط و تفریطی صورت گیرد. در غیر این صورت، از اجر و پاداش معنوی زائر کاسته می‌شود.

۴. سفر به دیگر اماکن زیارتی

افزون بر زیارت خانه خدا، زیارت

۱- عیون اخبار الرضا ع، ج ۲، ص ۹۰.

۲- وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۴۳۵.

ص: ۲۱

پیـامبر اسـلام (ص) و دیگر ائمه معصوم (علیهم السـلام)، مکان‌هـای زیادی در کشورهای اسـلامی هسـتند که امامزادگان و بزرگان دین در آنها مدفوننـد و رفتن به زیارت آنان نیز جزو سـفرهای زیارتی شـمرده می‌شونـد. قم، ری، شـیراز و خیلی از شـهرهای دیگر، امام زادگانی را در خود جای‌داده‌اند که هر سال پذیرای زائران عاشق و دل‌بسته به خاندان عصمت و طهارت (علیهم السلام) هستند. بـه‌ویژه شـهر قـم به برکت کریمه اهـل‌بیت، مرکز تعلیم و تربیت جهـان اسـلام قرار گرفته است و در طـول سـال، میلیون‌هـا نفر، حرم حضرت معصومه (س) و مسجد مقدس جمکران را زیارت می‌کنند.

امـام رضـا (ع) و امـام جواد (ع) ضـمن سـفارش به زیارت حضـرت معصومه (س) ثواب زیادی را برای آن ذکر کرده‌انـد. «سـعد بن سعد» می‌گوید از حضرت رضا (ع) درباره فاطمه دختر موسی بن جعفر (ع) پرسیدم، فرمود: «

مَن زارَها فَلَهُ الجَنَّهُ

(۱) «هر کس او زیارت کند،»

۱- زندگانی حضرت معصومه و تاریخ قم، سید مهدی صحفی، ص ۳۹.

ص: ۲۲

بهشت برای او است». امام جواد (ع) نیز فرمود: «

مَن زَار قَبرَ عَمَّتِی بِقُم فَلَهُ الجَنَّهُ»

؛ «کسی که قبر عمه مرا در قم زیارت کند، بهشت برای او است» (۱) احادیث در فضیلت زیارت حضرت معصومه) س (و زیارت عبدالعظیم حسنی و دیگر امام‌زادگان بسیار است و سیره بزرگان نیز در طول تاریخ، مداومت بر زیارت آنان بوده است و اینها همه نشان‌دهنده جایگاه آن بزرگواران نزد خدای متعال است که باید به زیارت ایشان رفت.

۱- همان، ص ۳۹.

ص: ۲۳

فصل دوم: هدیه و انواع آن

اشاره

قبل از بیان اقسام هدیه، مناسب به نظر می‌رسد که به موضوع هدیه در اسلام اشاره‌ای داشته باشیم تا با آگاهی بیشتر، به بحث بپردازیم.

۱. هدیه در اسلام

اسلام برای برقراری روابط اجتماعی و ایجاد مهر و محبت بین افراد جامعه راه‌های زیادی را ارائه کرده است تا با به‌کارگیری آن راه‌ها، پیوند مردم به یکدیگر بیشتر و محکم‌تر گردد. ارزش‌های اخلاقی و رفتارهای پسندیده، اغلب بر روابط انسان‌ها تأثیر می‌گذارند. یکی از روش‌های مؤثر در جذب و هدایت افراد و پایه‌گذاری دوستی با آنان، هدیه دادن است. هدیه دادن آثار تربیتی فراوان

ص: ۲۴

دارد و بسیاری از ناهنجاری‌های رفتاری را برطرف و از بروز اختلاف جلوگیری می کند.

سخنان پیامبر گرامی اسلام (ص) و اهل‌بیت (علیهم السلام) درستی و پسندیده بودن هدیه را بیان می‌کنند. رسول خدا (ص) می‌فرماید:

تَهادَوا، فَإِنَّ الهَدِیَّةَ تَسُلُّ السَّخائِمَ وَ تُجْلِی ضَغائِنَ العَداوَةِ وَ الاحقادِ.(۱)

به یکدیگر هدیه دهید؛ زیرا هدیه بدخواهی‌ها را [از دل] بیرون می‌کشد و کینه‌های دشمنی و نفرت‌ها را بر طرف می کند.

پیامبر (ص) در این حدیث به هدیه دادن دستور داده و برخی آثار تربیتی آن را بیان داشته است؛ رفع کینه و کدورت، ایجاد آشتی و دوستی از جمله نتایج مثبت این سنت اسلامی است. امام علی (ع) فرمود:

لَأن اهدِیَ لِأخِی المُسلِمِ هَدِیَّةً تَنفَعُهُ، أحَبُّ الَیَّ مِن أن أَتَصَدَّقَ بِمِثلِها (۲)

اگر به برادر مسلمان خود هدیه‌ای دهم

۱- میزان الحکمهٔ، محمد محمدی ری‌شهری، ترجمه: حمیدرضا شیخی، ج ۱۳، ص ۶

۲- میزان الحکمهٔ، ج ۱۳، ص ۷.

ص: ۲۵

که به کارش آید، خوش‌تر است نزد من از اینکه همانند آن هدیه صدقه دهم.

امام صادق (ع) نیز در این زمینه فرمود: «

تَهادَوا تَحابُّوا، فَإِنَّ الهَدِیَّهَ تَذهَبُ بِالضَّغائِنِ

»؛ (۱) «به یکدیگر هدیه دهید تا نسبت به هم با محبت شوید؛ زیرا هدیه کینه‌ها را از بین می‌برد».

۲. انواع هدیه

اشاره

هـدیه دارای انواعی متعـدد است؛ ازاین‌رو جهت استفاده بهتر از مطـالب، منـاسب است به گونه‌هـای مختلف هـدیه توجه و براساس آیات و روایات، دسته بنـدی شود. هـدیه در متون اسلامی، به لحاظ محتوا و چیزی که به عنوان هدیه داده می‌شود، از نظر دریافت کننـدگان هدیه‌و هم‌از این جهت که هدیه دهندگان چه کسانی هستند، به انواع مختلفی قابل تقسیم است. در اینجا ضـمن اشاره به اقسام هدیه، محور اصلی تقسیم بندی دریافت کنندگان هدیه خواهند بود. به این دلیل که هدیه از

۱- همان، ص ۷.

ص: ۲۶

این نظر دارای تنوع بیشتر بوده و هم با بحث بعدی که بررسی تناسب هدیه با دریافت کنندگان آن است، هماهنگی بیشتری دارد.

الف) هدیه‌های معنوی

اشاره

آن گونه که از آیات و روایات و عرف جوامع اسلامی بر می‌آید، کاربرد هدیه اختصاص به مادیات ندارد، بلکه در امور معنوی نیز در خور تعمیم و تحقق پذیر است. ولی از آنجا که ارزش‌های غیر مادی و معنوی از نظرها پنهانند و در زندگی انسان چندان نمود عینی ندارند، به گونه‌ای که هر کس آن را لمس کند. از این رو معمولاً مورد غفلت توده مردم واقع می‌شوند؛ در حالی که ارزش و اهمیت هدایای معنوی به مراتب بیشتر از هدیه‌های مادی است. چرا که هدیه‌های معنوی از دوام و بقای زیادتری برخوردار و برای همیشه ماندگارند. همین ارزش‌ها و امور خیریه هستند که به وسیله خود انسان یا دیگران پیش‌فرست می‌شوند و در زندگی پس

ص: ۲۷

از مرگ او ره‌گشا و کارساز خواهند بود. در این فراز از گفتار به چند نمونه از هدیه‌های معنوی که در قرآن و سخنان معصومین (علیهم السلام) ذکر شده اشاره می‌کنیم.

یک- رسالت و نبوت:

حضرت موسی (ع) پس از بازگشت به نزد بنی اسرائیل گفت:

فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْماً وَ جَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ (شعراء: ۲۱)

و چون از شما ترسیدم از میان شما فرار کردم و پروردگارم به من حکمت و دانش بخشید، و مرا از پیامبران قرار داد.

دو- عقل و اندیشه: ی

کی از چیزهای که در زبان پیامبر اسلام (ص) به عنوان هدیه یاد شده، عقل و اندیشه آدمی است. حضرت در این زمینه می‌فرماید: « العَقلُ هَديَّةٌ مِنَ الله»

؛ «خرد ارمغان خداوند است».(۱)

سه- سخنان حکمت آمیز:

کلام حکمت آمیز

۱- خرد گرایی در قرآن وسنت، محمد، ری‌شهری، ترجمه: مهدی مهریزی، ص ۵۰.

ص: ۲۸

و توأم با پند و اندرز هم در روایات مصداق هدیه شمرده شده است. پیامبر اکرم (ص) فرمود:

إنَّ افضَلَ الهَدیَّهً او افضَلَ العَطیَّهِ، الکَلِمَهُ مِن کَلامِ الحِکمَهِ یَسمَعُهَا العَبدُ ثُمَّ یَتَعَلَّمُها، ثُمَّ یُعَلِّمُها

بهترین هدیه یا بهترین عطا، سخن حکیمانه‌ای است که آدمی آن را بشنود و ابتدا خود آن را یاد بگیرد و سپس [به دیگران] یاد دهد. (۱)

چهار – ارزش‌های اخلاقی:

در برخی روایات ارزش‌های اخلاقی مانند صبر، رضا، زهد، اخلاص، یقین و توکل بر خدای متعال به عنوان هدایای الهی معرفی شده‌اند. هدایای که عامل تکامل روحی و معنوی و برقراری رابطه نیکو با خدا و بندگان خدایند. (۲)

۱- ترجمه میزان الحکمهٔ، ج ۱۳، ص ۱۵.

۲- «جاء جبرئیل للنبی ص فقال: یا رسول الله، إنَّ الله تبارک و تعالی أرسلنی الیک بهدیهٔ لم یعطیها احداً قبلک، قال رسول الله ص: قلت: وماهی؟ قال: الصبر و احسن منه. قلت: وماهی؟ قال: الرضا ...» ر. ک: ترجمه المیزان، ج ۱۳، ص ۱۵.

ص: ۲۹

انسانی که از این گونه صفات پسندیده برخوردار است، جایگاه خاصی در نظام ارزشی دارد و در دنیا و آخرت سرفراز است. این خصلت‌ها به آسانی به دست نمی‌آید و لطف و عنایت خداوند است که انسان را به این گونه اوصاف آرایش می‌دهد. بنابراین، از بهترین هدیه‌های خداوند اوصاف فاضله و پسندیده است که نصیب آدمی می‌گردد. همچنین از رسول‌خدا (ص) نقل شده که خداوند می‌فرماید:

الْمَعْرُوفُ هَدِيَّةٌ مِنِّی إِلَی عَبْدِیَ الْمُؤْمِنِ إِلَی أَنْ قَالَ وَ أَيُّمَا عَبْدٍ خَلَقْتُهُ فَهَدَيْتُهُ إِلَی الْإِيمَانِ وَ حَسَّنْتُ خُلُقَهُ وَ لَمْ أَبْتَلِهِ بِالْبُخْلِ فَإِنِّی أُرِيدُ بِهِ خَيْراً (۱)

معروف هدیه‌ای است از جانب من به بنده مؤمنم، هر بنده‌ای را که آفریدم به ایمان رهنمون کردم، اخلاقش را نیک قرار دادم و به بخل گرفتار نکردم، زیرا خوبی او را می‌خواهم.

پنج- سلطنت و پادشاهی:

حضرت سلیمان (ع)

۱- مستدرک‌الوسائل، ج ۷، ص ۳۳.

ص: ۳۰

از خداوند درخواست بخشش و سلطنت بی‌نظیر در گستره تاریخ را کرد.

قالَ رَبِّ اغْفِرْ لِی وَ هَبْ لِی مُلْکاً لا یَنْبَغِی لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِی إِنَّکَ أَنْتَ الْوَهَّابُ (ص: ۳۵)

گفت: پروردگارا! مرا ببخش و حکومتی به من عطا کن که بعد از من سزاوار هیچ‌کس نباشد که تو بسیار بخشنده‌ای.

شش– هدیه به اموات:

یکی از اقسام مهم هدیه‌های معنوی، هدیه به اموات و مردگان است که اختصاص به امور غیر مادی دارد. اموات به هدیه بازماندگان بسیار نیازمند هستند تا در اثر اهدای کارهای خیر به آنان، در رفع عذاب یا ترفیع درجه به ایشان کمک کنند. بدین طریق که کار خیری مانند نماز، صدقه، تلاوت قرآن، توسل به اهل‌بیت (علیهم السلام) انجام دهند و ثوابش را به روح گذشتگان هدیه نمایند. هر کار نیکی را می‌توان ثوابش را به مردگان هدیه کرد. حتی عمل خیری که هم جنبه مادی دارد و هم جنبه معنوی، می‌توان پاداش معنوی آن را به میل خود به دیگری هدیه

ص: ۳۱

کرد.(۱)

در باب هـدیه به اموات روایات فراواننـد و به عنوان نمونه به برخی آنها اشاره می گردد. امام علی (ع) در روایتی نقل کرده است که رسول‌خدا (ص) فرمود: «

مَا أُهْدِیَ إِلَی الْمَیِّتِ هَدِیَّةٌ وَ لَا أُتْحِفَ تُحْفَةٌ أَفْضَلُ مِنَ الاسْتِغْفَارِ

»؛ «هیچ هدیه و تحفه‌ای برای میت، بهتر از طلب آمرزش برای او نیست». (۲) پیامبر (ص) در حدیث دیگری فرمود:

أَهْدُوا لِمَوْتَاکُمْ، فَقُلْنَا یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَا هَدِیَّةُ الأَمْوَاتِ؟ قَالَ الصَّدَقَةُ وَ الدُّعَاءُ (۳)

برای اموات تان هدیه کنید، پرسیدند: هدیه اموات چیست؟ فرمود: صدقه و دعا.

از این روایات هم اهمیت هدیه به مردگان و هم نوع آن استفاده می‌شود؛ زیرا رسول خدا (ص) به هدیه دادن به اموات دستور داده و فرموده: بهترین هدیه برای آنان طلب آمرزش و صدقه و دعا است؛

۱- تفسیر نمونه، ج ۶، ص ۶۷.

۲- مستدرک‌الوسائل، ج ۲، ص ۱۱۲.

۳- همان، ص ۴۸۴.

ص: ۳۲

زیرا دعا و استغفار موجب مغفرت میت می‌شود و اگر در عذاب و سختی باشد، زمینه رهایی او فراهم می گردد. همچنین صدقه از اعمال خیر است که ثوابش به میت می‌رسد. هدیه به اموات به موارد یادشده اختصاص ندارد و هر عمل خیری بدین نیت انجام گیرد، نتیجه‌اش به روح میت می‌رسد. زائران مکه و مدینه که در بهترین مکان‌ها حضور پیدا می کنند و در مسجدالحرام و مسجدالنبی (ص) اگر دو رکعت نماز به اموات هدیه کنند، ثواب فراوان دارد و عامل نجات آنها از گرفتاری و رفعت درجه‌شان می گردد. چرا که نماز در این دو مسجد برابر با هزاران نماز در مکان‌های دیگر است. خوب است زائران به جای صرف وقت در امور بی‌ارزش مانند خرید و گشت و گذار به این گونه کارها بپردازند که هم برای خودشان و هم برای اموات آنان اثربخش است.

ب) هدیه‌های مادی

اشاره

آنچه در موضوع هدایا به ذهن انسان

ص: ۳۳

تـداعی می‌کنـد و در عرف مردم رایـج است، هـدیه مادی است که به صورت کالا و شـئ مادی اهـدا می‌شود. شاید به این دلیل که انسان‌ها معمولًا با مادیات سـروکار دارنـد و هر چه می‌دهنـد و دریافت می‌کننـد از سـنخ اشـیای مادی است و چندان توجهی به امور معنوی ندارنـد. چون امور معنوی خارج از دسترس حس و تجربه است و توجه بدان فکر و تعمق بیشتری نیاز دارد. از این رو، هرگاه واژه «هـدیه» به کـار رود، هـدیه مادی به ذهن انسان خطور می‌کنـدو کمتر کسـی به هـدایای غیر مادی توجه دارد. بـدین جهت، در سفرهای زیارتی هم توجه اصلی به هدایای مادی است.

قرآن کریم به هـدیه مادی اشاره کرده و آن را تاییـد کرده است. همان گونه که در داسـتان سـلیمان (ع) و بلقیس آمده است، ملکه سبأ اموال گران قیمتی را به سلیمان هدیه کرد و ظاهراً سلیمان هم آن را پذیرفت؛ چون قرآن از برگردانیدن آن

ص: ۳۴

خبر نداده و سلیمان فقط به رئیس گروه اعزامی بلقیس فرمود: به سوی آنان برگرد. (۱) علاوه بر این، آیات دیگری در قرآن وجود دارد که بر هدیه مادی صراحت دارد. در این باره آمده است: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی وَهَبَ لِی عَلَی الْکِبَرِ إِسْماعِیلَ وَ إِسْحاقَ؛ «ستایش مخصوص خدایی است که در پیری، اسماعیل و اسحاق را به من بخشید». (ابراهیم: ۳۹) در این آیه مقصود از هبه که به معنای هدیه و بخشش بدون عوض است، هدیه مادی و اعطای فرزند است. همچنین در جای دیگر می‌فرماید: وَ امْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَها لِلنَّبِیِّ؛ «و زن با ایمانی که خود را به پیامبر ببخشد (و مهری برای خود نخواهد)». (احزاب: ۵۰) بخشش و اعطای نفس در مورد زنی که خود را به پیامبر (ص) هدیه کرد، از این آیه به دست می‌آید.

هدایای مادی انواع مختلف دارند که به همه آنها نمی‌توان پرداخت و اجمالًا از آیات

۱- ارْجِعْ إِلَیهِمْ نمل: ۳۷.

ص: ۳۵

و روایات به خوبی بر می‌آید که یکی از مهم‌ترین اقسام هدیه، هدیه مادی است. در داستان سفر پیامبر (ص) به طایف و برخورد سران ثقیف با آن حضرت آمده است که هنگام آوردن دو خوشه انگور و ظرف آب نزد ایشان از عَدّاس (غلام نصرانی) پرسید، این صدقه است یا هدیه؟ وقتی غلام گفت هدیه است، حضرت با گفتن «بسم الله الرحمن الرحیم» از آن استفاده کرد. (۱) پیامبر اسلام (ص) هدیه را در این قصه بر انگور و آب به کار برده که از طرف صاحبان باغ به حضرت اهدا شد و از اشیای مادی بوده‌اند. اکنون به برخی از جنبه‌های هدیه مادی اشاره می‌کنیم.

یک- هدیه به والدین

مصداق بارز و چشم‌گیر هدیه، هدیه به زندگان است که محور اصلی تحقیق را تشکیل می‌دهد. هدیه به زندگان، به اعتبار بستگان و دوستان قابل تقسیم و دسته بندی است. ولی به جهت اختصار به

۱- وَضَعَهُ بَینَ یدَیهِ، فَقالَ ص: «هَدیهٔ، أم صَدَقَهٔ؟» فَقالَ: هَدیهٔ فَمَدَّ یدَهُ، وَ قالَ: «بِسمِ اللهِ الرَّحمٰنِ الرَّحیم»؛ البرهان فی تفسیر القرآن، ج ۴، ص ۱۱۳.

ص: ۳۶

مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود.

اسلام بیش از دیگر مکاتب به والدین احترام و عظمت بخشیده است. حقوقی را که اسلام برای پدر و مادر مشخص کرده، بسیار فراتر از حقوقی است که برای دیگران قائل شده است. چرا که پدر و مادر در حقیقت مربی فرد و جامعه هستند و نسل جوان در دامان آنها پرورش می‌یابند. قرآن مکرر از پدر و مادر به عنوان دو رکن اصلی خانواده و تأثیرگذار در تربیت فرزند یاد نموده و از آنها تمجید کرده است. در برخی آیات قرآن، اطاعت از پدر و مادر در کنار توحید عبادی(۱) و شکر خدای متعال (۲) آمده است که این تقارن بر اهمیت موضوع پیروی از والدین و رفعت مقام آن دو، دلالت دارد. (۳)

۱- وَ قَضی رَبُّکَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِیاهُ وَ بِالْوالِدَینِ إِحْساناً؛ «پروردگارت حکم کرده است که جز خدا کسی را نپرستید و به پدر و مادر نیکی کنید». اسراء: ۲۳

۲- أَنِ اشْکُرْ لِی وَ لِوالِدَیکَ؛ «شکرگزار من و پدر و مادرت باش». لقمان: ۱۴.

۳- نکته قابل توجه این که جایگاه پدر و مادر از راه عقل از باب شکر منعم و جبران زحمات آن دو در طول زندگی فرزند در دوره کودکی و نوجوانی. همچنین، از راه قران و سیره گفتاری و رفتاری معصومین: قابل تبیین است.

ص: ۳۷

احسان به والـدین به صورت مطلق، فرزندان را به نیکی با پدر و مادر فرامی‌خواند و این اطلاق شامل هدیه و هرگونه رفتار مناسب با آنان می‌شود. همچنین سـیره پیامبر (ص) بر ارسال هـدیه به پدر و مادر است. ابوطفیل روایت کرده است که در «جِعرانه» دیدم، زنی نزدیک پیامبر آمد، حضـرت عبای خود را روی زمین فرش کرد و آن زن روی آن نشـست. پرسـیدم: این زن کیست؟ گفتند: حلیمه سعـدیه مـادر رضـاعی پیامبر است. آن حضـرت به حلیمه کمک می‌کرد و برخی اوقات چیزی برای او می‌فرسـتاد. (۱) اگر فرزند به حـج و زیارت برود و والدین در وطن باشـند، شایسـته است به یاد آنان باشد و هنگام تهیه سوغات نخست چیزی مناسب برای پدر و مادر بخرد؛ زیرا این کار هم عمل به دستور اسلامی است که به نیکی به والدین فرمان

۱- آمنه مادر پیامبر، ص ۱۹۸.

ص: ۳۸

داده و هم به لحاظ عواطف انسانی خوش‌حال کردن آنان کار پسندیده‌ای است.

دو – هدیه به همسر

زن و شوهر رابطه عمیقی با هم دارنـد و لازم است برای تقویت بیشتر آن در طول زندگی، تحفه و هدیه‌ای بین خود رد و بدل کنند. چرا که هدیه ولو اندک، کدورت‌ها را از بین می‌برد و محبت و دوستی را افزایش می‌دهد. به ویژه اگر رابطه زن و شوهر نامتعادل و رنجش‌هایی میان آنان وجود داشته باشند، بهترین روش در رفع آن، دادن هدیه است. تجربه نشان داده است که استفاده از شیوه‌های عاطفی مانند تقدیم هدیه که یک نوع ابراز احساسات به طرف مقابل است، مؤثرترین روش در تحکیم روابط خانوادگی است. اگر زن یا شوهر به سفر معنوی می‌رود، شایسته است هـدیه مناسب و درخور برای همسرش تهیه و به او اهـدا کنـد. البته، تهیه هـدیه از ناحیه شوهر مناسب‌تر است، چون او وظیفه تأمین نیازهای خانواده را

ص: ۳۹

به عهده دارد. رسول خدا (ص) فرمود:

اذا خَرَجَ احَدُکُم الی سَفَرٍ ثُمَّ قَدِمَ عَلی اهلِهِ، فَلیُهدِهِم وَلیُطرِفهُم وَلَو بِحِجارَةٍ

هرگاه یکی از شما به سفر رفت، هنگامی که به سوی خانه و خانواده‌اش برمی‌گردد، حتماً برای‌شان هدیه و سوغات آورد، حتی اگر شده، سنگی باشد! (۱)

سه- هدیه به فرزندان

وجود فرزند برای پدر و مادر مایه مسرت و خوش‌حالی است و حلقه وصلی میان آن دو شمرده می‌شود که بسیاری از تنش‌های موجود بین زن و شوهر به وسیله آمدن فرزند برطرف می‌گردد. رسول خدا (ص) در حدیثی فرمود: «

إنَّ الوَلَدَ الصّالِحَ رَیحانَةٌ مِن رَیاحینِ الجَنّهٔ

»؛(۲) «همانا فرزند صالح گلی است از گل‌های بهشت». تشبیه فرزند به گل در روایت خیلی تشبیه زیبایی است. همان گونه که گل نیاز به پرورش و مراقبت دارد و باید باغبان همواره بدان اهتمام ورزد تا مایه نشاط و شادابی گردد،

۱- بحارالانوار، ج ۷۹، ص ۲۸۳.

۲- منتخب میزان الحکمهٔ، واژه «ولد»، ص ۵۵۰.

ص: ۴۰

وگرنه به پژمردگی و زردی می‌گراید. همچنین فرزند، به خصوص در دوره کودکی نیازمند تربیت و مواظبت است تا از نظر جسمی و روحی به خوبی پرورش یابد و با دارا شدن وصف صالح و شایستگی، به «گل بهشتی» موسوم گردد. والدین وظایف متعددی نسبت به فرزند دارند و باید در تعلیم و تربیت او تلاش کنند و زمینه رشد روحی و معنوی وی را فراهم آورند. به وعده‌های خود وفا کنند و اگر چیزی به فرزند وعده داده‌اند باید تهیه نمایند. پیامبر اکرم (ص) فرمود:

إذا وَعَدتُمُ الصِّبیانَ، فَفُوا لَهُم، فإنَّهُم لایَرَونَ إلّا أنَّکُم تُرزَقُونَهُم (۱)

هر گاه چیزی به کودکان وعده دادید، بدان وفا کنید؛ زیرا آنها فقط شما را روزی دهنده خود می‌شناسند.

اگر پدر و مادر به سفر می‌روند به‌ویژه، سفر حج و زیارت شایسته است هدیه مناسب برای فرزندان تهیه نمایند.

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۲۰۱.

ص: ۴۱

به ویژه اگر وعده داده باشند، باید طبق آنچه وعده داده عمل نمایند.

چهار – هدیه به دوستان

پس از خانواده، هدیه به سایر بستگان و دوستان است که می‌توان به وسیله آن، هم صله رحِم کرد و هم دل آنها را شاد کرد. چون هدیه هر اندازه به لحاظ مادی کوچک هم باشد، مایه مسرت دیگران می‌شود. شاد کردن قلب مؤمن برترین فضیلت شمرده شده است.

رسول خدا فرمود:

مَن سَرَّ مُؤمِناً فَقَد سَرَّنی وَ مَن سَرَّنی فَقَد سَرَّ الله (۱)

هر کس مؤمنی را مسرور کند، مرا خوشحال کرده و هرکه مرا خوشحال کند، خدا را خوشحال نموده است.

هدیه دادن به دوستان و بستگان مایه خوشحالی آنها است و در مورد اقوام و خویشاوندان صله رحم هم محسوب می‌شود.

۱- منتخب میزان الحکمهٔ، واژه «سرور»، ص ۲۴۹.

ص: ۴۲

امام حسین (ع) فرمود:

مَن سَرَّه أن یُنسَأَ فی أَجَلِهِ وَ یُزدادَ فی رِزقِهِ، فَلیَصِل رَحِمَهُ (۱)

هر کس دوست دارد مرگش به تأخیر بیفتد و روزی‌اش زیاد شود، باید صله رحِم کند.

رسول خدا (ص) نیز فرمود: «

نِعمَ الشَّیءُ الهَدیَّةُ مِفتاحُ الحَوائِج

»؛ (۲) «هدیه چیزی نیکو و کلید حاجت‌هاست». هدیه زائران به بستگان به عنوان صله رحم و ارمغان سفر آثار مثبت فراوانی دارد و اگر به دور از افراط و آسیب باشد، کار ارزشمندی است.

پنج هدیه به اماکن مقدس

یکی از موارد هدیه که از قدیم وجود داشته و تا به امروز جایگاه خود را حفظ کرده است، هدیه دادن به اماکن مقدس است. هدایای اماکن معمولًا از امور مادی بوده و برای تأمین فرش و ظرف و نیازهای ساختمانی و هزینه‌های جانبی آن مکان‌ها اهدا می‌شود. در رأس مکان‌های

۱- همان، واژه «رحم»، ص ۲۱۴.

۲- سفینهٔ البحار، شیخ عباس قمی، ج ۸، ص ۶۳۳.

ص: ۴۳

مقدس زیارت‌گاه‌های معصومین (علیهم السلام) هستند که بخش عظیم هدایای شیعیان را به خود اختصاص داده و مردم با عشق و علاقه تقدیم می‌کنند. اوقاف مربوط به حرم‌های مبارکه اموالی هستند که مسلمانان در حال حیات به صورت هدیه یا وصیت وقف کرده‌اند. به هر صورت هدیه‌های اماکن متبرکه از اقسام عمده هدیه است که سابقه طولانی در سنت اسلامی دارد و امروز نیز رایج است.

ص: ۴۴

ص: ۴۵

فصل سوم: عوامل مؤثر بر هدیه

اشاره

هدیه دادن، همانند امور دیگر انسانی و اجتماعی تحت تأثیر عوامل متعدد قرار دارد که هر کدام بر شکل‌دهی، کمیت و کیفیت هدیه اثرگذار است. توجه به این عوامل مؤثر، ضروری است؛ چرا که بسیاری از آسیب‌های هدیه ناشی از همین عوامل هستند که اهداکنندگان را تحت تأثیر قرار می‌دهند. اگر زائر نتواند خود را از عواملی هم‌چون خودپسندی، ریا، چاپلوسی، چشم و هم‌چشمی و امثال آن خارج کند، بدون شک به آسیب‌هایی برمی‌خورد که ممکن است به حج و زیارتش ضرر جبران‌ناپذیری

ص: ۴۶

وارد سازد.

این گونه مسائل، فکر و ذهن زائر را حتی در حال انجام دادن مناسک به خود مشغول داشته و او را از خلوت و راز و نیاز با خدا باز می‌دارد و ممکن است نتواند با خلوص نیت اعمال عبادی را انجام دهد. همچنین پس از بازگشت از سفر نیز، در ملاقات با بستگان و دوستان، آسوده‌خاطر نیست. بنابراین، توجه به عوامل مؤثر بر هدیه و کاستن آسیب‌های آن برای زائران، بسیار مهم است.

۱. عوامل درونی

اشاره

همان گونه که بیان شد، عوامل تأثیر گذار بر هدیه متعددند؛ برخی از آنها درونی و بعضی دیگر، بیرونی هستند. منظور از عوامل درونی هدیه، امور باطنی تأثیر گذار بر رفتار انسان است که در نحوه عملکرد او نقش دارند؛ مانند انگیزه‌ها، باورها، نگرش‌ها و امثال آن. هر چند این گونه عوامل فراوانند اما در اینجا، جهت رعایت اختصار، به مهم‌ترین آنها

ص: ۴۷

اشاره می‌شود.

الف) انگیزه‌های درونی

پیامبر (ص) و اهل‌بیت (علیهم السلام) در زمینه هدیه و انگیزه‌های آن، سخنان زیادی دارند و زائران را به داشتن اخلاص در هدیه دادن توصیه کرده‌اند. رسول‌خدا (ص) درباره انگیزه‌های مردم در هدیه می‌فرماید:

الهَدِیَّهُ عَلی ثَلاثَهِ اوجُهٍ: هَدِیَّهُ مُکَافَاهٍ وَ هَدِیهُ مُصَانَعَهٍ وَ هَدِیهٌ لله عَزَّوَجَلَّ. (۱)

هدیه بر سه گونه است: هدیه جبرانی، هدیه رشوه‌ای و تملق‌آمیز و هدیه برای خداوند عزوجل.

براساس این روایت، نیت و انگیزه آدمی در اهدای هدیه متفاوت است؛ برخی برای آنکه از دیگران هدیه گرفته‌اند، هدیه می‌دهند تا کار آنها را جبران کنند، بعضی به افراد صاحب مقام هدیه می‌دهند تا در کاری به وی کمک نمایند. اما تعدادی هم بدون چشمداشت، فقط برای رضای خدای متعال هدیه اعطا می‌کنند. معلوم است که دسته سوم کارشان ارزشمند

۱- کافی، ج ۵، ص ۱۴۱.

ص: ۴۸

و دارای پاداش معنوی است.

در نتیجه آنچه از متون اسلامی برمی‌آید نقش مؤثر انگیزه در ارزشمندسازی اعمال از جمله هدیه دادن است که با هر نیتی انجام داده شود، بر پایه آن نیت هم سنجیده می‌شود. ازاین‌رو، به زائران توصیه می‌گردد و هدایا را فقط برای اقامه سنت اسلامی تهیه کنند تا مبادا این کار جنبی و غیر ضروری به معنویت و ارزش عمل حج آسیب رسانده و از ثواب آن عبادتی که سال‌ها در انتظارش بوده‌اند، بکاهد.

ب) باورهای دینی

موضوع هدیه، با باورهای دینی ارتباط عمیقی دارد؛ زیرا اندیشه دینی بر چگونگی رفتار انسان نسبت به مسئله هدیه نقش اساسی دارد. شاید به‌لحاظ ظاهری و رفتار بیرونی بین دو زائری که یکی باور دینی قوی و دیگری باور ضعیف دارند، در تهیه هدیه تفاوت چندانی مشاهده نشود، ولی از نظر کیفی و ارزشی

ص: ۴۹

فاصله آن دو خیلی زیاد است.

ارزش فعل اخلاقی به دو عامل بستگی دارد: یکی صلاحیت خود عمل و دوم نیت و انگیزه فاعل و این دو، در حقیقت به منزله جسم و روح عمل اخلاقی هستند؛ یعنی کار اخلاقی هم خود باید صالح و درست باشد و هم لازم است با نیت و انگیزه صحیحی انجام گیرد تا ارزش پیدا کند. (۱)قرآن کریم به هر دو عامل اشاره کرده می‌فرماید:

مَنْ عَمِلَ صالِحاً مِنْ ذَکَرٍ أَوْ أُنْثی وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْیِیَنَّهُ حَیاةً طَیِّبَةً (نحل: ۹۷)

هر کس کار شایسته‌ای انجام دهد، خواه مرد باشد یا زن، در حالی که مؤمن است، به طور مسلّم او را حیات پاکیزه‌ای می‌بخشیم.

عمل شایسته از انسان مؤمن دارای انگیزه الهی، زمینه‌ساز زندگی پاکیزه اخروی است؛ زیرا عمل صالح، هم در زندگی دنیوی انسان مؤثر است و هم او را برای رسیدن به بارگاه قرب خداوندی و مقام

۱- اخلاق در قرآن، مصباح یزدی، ج ۱، ص ۲۴۴.

ص: ۵۰

شهود کامل، آماده می‌سازد. (۱)

از سیره و سخنان معصومین (علیهم السلام) چنین استفاده می‌شود که هدیه کاری شایسته و دارای حُسن فعلی است. پیامبر اکرم (ص) فرمود:

لَو دُعِیتُ الی کُراعٍ لأَجَبتُ وَ لَو اهدِیَ إلَیَّ کُراعٌ لَقَبِلتُ (۲)

اگر به خوردن پاچه گوسفندی مهمان شوم، اجابت می‌کنم و اگر هدیه شود، آن را می‌پذیرم.

هدیه دادن عمل نیکویی است که اگر با حسن فاعلی همراه گردد، ارزشش افزوده می‌شود؛ چون حسن فاعلی ارزش معنوی کار را بالا می‌برد. حسن فاعلی عمل، همان نیت انجام دادن عمل جهت اطاعت فرمان خدا و کسب رضایت او است.

ج) حب و بغض‌های درونی

تأثیر دوستی و دشمنی بر رفتار انسان امری مسلم است و هرکس در زندگی خود می‌یابد که اغلب رفتارهای او متأثر از

۱- عمل در قرآن، رضا وطن‌دوست، ص ۱۷.

۲- میزان الحکمهٔ، ج ۱۳، ص ۱۳.

ص: ۵۱

حب و بغض‌های درونی اوست. شاید به همین علت در قرآن کریم از دوستی با کفار به‌شدت نهی شده است تا مبادا رابطه با کافران، بر رفتار مسلمانان اثر بگذارد. خداوند در این زمینه می‌فرماید:

لا یَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْکافِرِینَ أَوْلِیاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِینَ وَ مَنْ یَفْعَلْ ذلِکَ فَلَیْسَ مِنَ اللَّهِ فِی شَیْءٍ (آل عمران: ۲۸)

افراد با ایمان نباید به جای مؤمنان، کافران را دوست و سرپرست خود انتخاب کنند و هر کس چنین کند، هیچ رابطه‌ای با خدا ندارد.

دوستی با کفار خواه ناخواه زمینه رفت و آمد و پیوند روحی با آنان را فراهم می‌کند و این ارتباط عاطفی نیز موجب می‌شود که از اخلاق و دیگر شئون زندگی آنان تأثیر پذیرد. از آنجا که انسان تغییرپذیر است با رواج این‌گونه ارتباطها، به تدریج دشمنان

ص: ۵۲

اسلام بر جامعه اسلامی تسلط می‌یابند. (۱) بنابراین قرآن برای پیش‌گیری و ایمن‌سازی فرهنگی و اجتماعی، هرگونه پیوند دوستی با دشمنان اسلام را ممنوع کرده است.

هـدیه دادن نیز از رفتارهـایی اسـت کـه تحت تـأثیر گرایش‌هـای درونی نظیر حب و بغض قرار دارد. مهر و محبت، خشم و نفرت بر هدیه و نحوه اعطای آن تأثیر بسزایی دارند. معمولًا انسان به کسانی هدیه می‌دهد و یا انتظار دریافت هدیه را دارد که باآنان ارتباط عاطفی دارد، نه افرادی که رابطه‌ای با آنها ندارد یا مورد نفرت و انزجار او است. از سویی دیگر سـفارش شده است که از مشـرکان هدیه گرفته نشود. پیامبر اسلام (ص) از قبول هدیه مشرکین امتناع می‌ورزید و می‌فرمود:

«إنَّا لا نَقبَلُ هَدیَّةَ المُشرِک»؛ (۲)

«ما هدیه هیچ مشرکی را نمی‌پذیریم». بر این اساس، نباید به غیر مسلمان هدیه داد و یا هدیه او را

۱- تفسیر المیزان، ج ۳، ص ۲۳۷.

۲- میزان الحکمهٔ، ج ۱۳، ص ۱۱.

ص: ۵۳

پذیرفت.

زائران وظیفه دارند که در امر هدیه، اعتدال را هم در تهیه هدیه و هم در نحوه اعطای آن رعایت کنند و سعیشان بر این باشد که از افراط و تفریط پرهیز کنند. به هر صورت، گرایش‌های درونی بر کمیت و کیفیت هدیه تأثیر دارد و نباید آن را نادیده انگاشت.

د) ذوق و سلیقه شخصی

هدیه امری اختیاری است و با انتخاب فرد ارتباط مستقیم دارد. طبیعی است که ذوق و سلیقه افراد متفاوت است و هر کس براساس طبع خود چیزی را انتخاب می کند. این مسئله، به هدیه اختصاص ندارد، بلکه همه امور زندگی را فرامی گیرد. نوع مسکن، لباس، وسایل آسایش و هر آنچه نیاز انسان است، همه متأثر از ذوق و سلیقه او هستند؛ به ویژه کارهای هنری بیشتر متکی بر ذوق و سلیقه فرد است و افراد با سلیقه طراحی‌های جذاب و با کیفیتی را ارائه می‌دهند. این بحث در علم هنر و زیبایی‌شناسی به تفصیل بررسی شده

ص: ۵۴

است. (۱)

تجربه‌نیز بیانگر نقش مؤثر ذوق و سلیقه در زندگی اشخاص است و این مطلب را تأیید می‌کند که زندگی مردم براساس سلیقه‌ها و گرایش‌های درونی‌شان است. مشاهده اوضاع حیات اجتماعی نشان دهنده تفاوت‌های زندگی مردم است؛ همان‌گونه که شاهد هستیم، زن و مرد، پسر و دختر، پیر و جوان با لباس‌های متفاوت و مدل‌های گوناگون در شهر و روستای خود سرگرم فعالیت هستند. اگر از شیوه زندگی آنها سؤال شود، خواهند گفت که این روش را دوست دارند و موافق ذوق و سلیقه‌شان است. آیه کریمه می‌فرماید:

قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلى شاكِلَتِهِ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدى سَبِيلًا (اسراء: ۸۴)

بگو هرکس طبق روش [و خلق و خوی] خود عمل می‌کند و پروردگارتان کسانی را که راهشان هدایت‌بخش‌تر است، بهتر می‌شناسد.

به فرموده «علامه طباطبایی»، «شاکله» شامل همه ویژگی‌های فرد است و ذوق و

۱- ر. ك: زیبایی‌شناسی انتقادی، بنیامین و همکاران، ترجمه: امید مهرگان، ص ۱۵۰؛ هنر و زیبایی، محمد ضمیران، ص ۲۵۰.

ص: ۵۵

سلیقه نیز در زمره خصوصیات او قرار دارد و بر این اساس، در رفتار وی تأثیرگذار است. (۱)

۲. عوامل بیرونی

اشاره

هدیه افزون بر عوامل درونی، تحت تأثیر علل و اسباب بیرونی نیز قرار دارد. توجه به این عوامل نیز در تهیه کردن هدیه مهم است و بایـد با نظر به آنها، اقـدام به خریـد هـدایا کرد. چه‌بسا نادیـده انگاشـتن عوامل بیرونی سـبب درد سـر و زحمت برای صاحبان هـدیه گردد.

الف) توان مالی

مـال و ثروت نقش تعیین‌کننـده‌ای در زنـدگی انسـان دارد و در شـرایط امروزی که هزینه معیشت به صورت تصاعـدی افزایش یافته است، بـدون پول و دارایی نمی‌توان زندگی را اداره کرد. همه فعالیت‌ها تحت تأثیر امکانات مادی قرار دارند. در قرآن کریم از مال و ثروت به عنوان زینت زندگی دنیا (۲)یاد شده و بسیاری از امور

۱- ر. ک: تفسیر المیزان، ج ۱۳، صص ۲۶۵- ۲۷۰.

۲- الْمالُ وَ الْبَنُونَ زِینَـهُ الْحَیاهْ الـدُّنْیا وَ الْباقِیاتُ الصَّالِحاتُ خَیرٌ عِنْدَ رَبِّک ثَواباً وَ خَیرٌ أَمَلًا؛ «اموال و فرزندان، زینت زندگی دنیاست و باقیات صالحات [آثار ماندگار شایسته] ثوابش نزد پروردگارت بهتر و امید بخش‌تر است!» کهف: ۴۶

ص: ۵۶

خیر مانند انفاق (۱) و جهاد در راه خدا (۲) نیز بر آن مترتب گشته است. مال و ثروت به خودی خود مذمتی ندارد، بلکه چه بسا عامل خیلی از کارهای پسندیده است.

این امر، در تهیه هدایا نقش تعیین‌کننده‌ای دارد و افراد براساس توان مالی خود هدیه تهیه می‌کنند. شاید از عوامل مهم تهیه هدیه، قدرت خرید زائران باشد که طبق آنچه در اختیار دارند سوغات فراهم می‌نمایند. همان‌گونه که در زندگی معمولی نیز انسان براساس دارایی و درآمدش، زندگی را اداره می‌کند، هرچند که توان مالی، عامل آبروداری

۱- لَنْ تَنالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَ ما تُنْفِقُوا مِنْ شَیءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِیمٌ؛ «هرگز به [حقیقت] نیکوکاری نمی‌رسید، مگر اینکه از آنچه دوست می‌دارید، [در راه خدا] انفاق کنید و آنچه انفاق می‌کنید، خداوند از آن آگاه است». آل‌عمران: ۹۲

۲- الَّذِینَ آمَنُوا وَ هاجَرُوا وَ جاهَدُوا فِی سَبِیلِ اللَّهِ بِأَمْوالِهِمْ وَ أَنْفُسِهِمْ أَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَ أُولئِکَ هُمُ الْفائِزُونَ؛ «کسانی که ایمان آوردند، و هجرت کردند، و با مال و جانشان در راه خدا جهاد نمودند، مقامشان نزد خدا برتر است و آنها رستگارانند!» توبه: ۲۰

ص: ۵۷

زائران است و آنها را از شرمندگی نزد بستگان بیرون می‌آورد، اما زمینه بسیاری از زیاده‌روی‌ها را نیز فراهم می‌سازد. معمولًا پول بیشتر به خریدهای زیاد و خارج از شئون سفر معنوی حج می‌انجامد. کسانی که از تمکن مالی برخوردار نیستند، معمولًا از این‌گونه آسیب‌ها مصون هستند. زائر باید خود را از قید و بندهایی که عامل کاهش معنویت او است، آزاد سازد و هیچ‌گاه اعتدال و میانه‌روی را از دست ندهد.

ب) فرهنگ جامعه

فرهنگ و انسان رابطه متقابل دارند؛ بدین معنا که از یک سو فرهنگ، محصول فعالیت‌های انسانی است و به اموری اطلاق می‌شود که در اثر رفتار و کردار بشر پدید آمده‌اند، از سوی دیگر فرهنگ و مؤلفه‌های آن در فکر و رفتار انسان مؤثرند. (۱) این رابطه طرفینی باعث شده است تا فرهنگ جامعه عاملی تأثیرگذار در

۱- آسیب‌شناسی اجتماعی، هدایت‌الله ستوده، صص ۲۰ و ۲۱.

ص: ۵۸

امر هـدیه قرار گیرد؛ چرا که بسیاری از زائران تحت تـأثیر فرهنـگ حـاکم بر جامعه و آداب و رسوم رایـج در شـهر، روسـتا و محل زنـدگی خود، عمل می‌کننـد. جـدا سازی فرهنگ از خود و کاسـتن نقش آن در زنـدگی فردی و اجتماعی کار ساده‌ای نیست و هر کس به آسانی نمی‌تواند از قید و بند هنجارهای اجتماعی بیرون آید.

این ارتباط و آمیختگی در هدیه به عنوان یک سـنت دیرینه اسلام وجود دارد و برخی از رسوم در باب هدایای زائران دچار افراط و تفریط هسـتند. البته، جنبه افراطگری در زمینه هـدیه حجاج خانه خدا بیشتر مشاهده می‌شود. زیاده‌روی در نحوه خرید، زیاده‌روی در دادن هـدیه و امثـال آن، فراوان در میـان زائران وجود دارد. این گونه رفتـار، خلاـف شـأن زائر خـانه خـدا و متضـاد با جایگاه معنوی اوست.

در مجموع، فرهنگ حاکم بر جامعه از عوامل مؤثر در امر هدیه است و زائران

ص: ۵۹

نبایـد طبق فرهنگ نادرست و اسـراف‌آمیز جامعه عمل کننـد، بلکه بایـد در اصـلاح آن تلاش نمایند. وظیفه یک زائر افزون بر ادای مناسک معنوی حـج، مخالفت با فرهنگ نادرست جامعه نیز است. با توجه به اینکه زائر، از سـفر معنوی خانه خدا بازگشـته، گفتار و رفتارش بر دیگران اثربخش است. هر مسـلمان مسـئولیت دارد جهت بهبود اوضاع فرهنگی و اجتماعی مردم، امر به معروف و نهی از منکر کند. این موضوع در آسیب‌شناسی هدیه، بیشتر بررسی خواهد شد.

ج) تحصیلات زائران

سطـح تحصـیل و علم نیز عامل تأثیرگـذار دیگری بر مسـئله هدیه است و از جهاتی بر آن، اثربخش است. اگر زائران از علم و دانش برخوردار باشـند، بهتر می‌تواننـد هـدیه‌های مناسب را تهیه نمایند؛ زیرا معمولًا، افراد تحصـیل کرده، بسـیاری از امور زندگی و شـیوه اداره آن را بهتر از دیگران می‌دانند. همین دانایی آنان عامل

ص: ۶۰

کنترل رفتارهای افراط آمیز ایشان می‌شود. (۱) به فرموده علی (ع) جاهل همواره در معرض افراط و تفریط قرار دارد و کارهایی که انجام می‌دهد معمولًا خارج از حد اعتدال است. (۲) هدیه نیز یکی از کارهایی است که اگر هدیه‌کننده، از علم و دانش لازم برخوردار نباشد، در این زمینه دچار آسیب خواهد شد.

در طرف مقابل علم و تحصیل هدیه‌گیرندگان نیز در مسئله هدیه مؤثر است. هدیه در عین دوری از افراط و تفریط باید متناسب و درخور شأن و شخصیت گیرندگان نیز باشد. چنان‌که عرف جامعه و سیره زائران سفرهای زیارتی از دیر زمان تاکنون آن را تأیید می‌کنند. به عنوان مثال برای امام جمعه یا پیش‌نماز یک شهر یا روستا، می‌بایست

۱- علی ع: «العِلمُ حِجابٌ مِنَ الآفاتِ»؛ «دانش، پرده‌ای جلوگیراز آفت‌هاست.»؛ علم وحکمت در قرآن و حدیث، ج ۱، ص ۵۴.

۲- علی ع: «لاتَرَی الجاهِلَ إلّا مُفرِطاً اومُفَرِّطاً»؛ «نادان را همیشه در حال افراط یا تفریط می‌بینی.»؛ میزان الحکمهٔ، ج ۲، ص ۳۵۱.

ص: ۶۱

سوغات‌هایی متناسب با شغل و تحصیل آنان آورده شود. معمولًا برای آنها سجاده نماز، کتاب، انگشتر و نظایر آنها را هدیه می‌کنند؛ نه وسایل ورزشی یا مانند آن. همچنین برای دانش‌جویان و دانش‌آموزان، وسایل فرهنگی و چیزهای متناسب با سطح تحصیل آنان تناسب دارند، نه اسباب‌بازی یا ابزار کشاورزی.

د) تعداد بستگان و دوستان

از جمله کسانی که انتظار هدیه دارند و شاید برای آن نیز برنامه‌ریزی می‌کنند، بستگان و اقوام زائر هستند. خویشاوندان هم از جهت پیوند فامیلی و هم به لحاظ عاطفی، شایسته دریافت هدیه هستند؛ زیرا آنها حق صله رحم دارند و زائر قبل از هر کس باید با آنان ارتباط داشته و از ایشان دل‌جویی نماید. طبیعی است که تعداد بستگان و چگونگی روابط خانوادگی و اجتماعی آنان بر کمیت و کیفیت هدیه زائر، تأثیر

ص: ۶۲

می‌گذارد. اگر تعداد بستگان زیاد باشد، طبعاً هدایای زیادی باید تهیه کند، وگرنه به همان اندازه، هدیه لازم است. همچنین کیفیت و محتوای هدیه نیز غالباً براساس روابط بین زائر و بستگان تعیین می‌شود. معمولًا بستگان درجه یک در اولویت قرار دارند و شایسته هدایای بهتری هستند. مثلًا پدر، مادر، فرزندان و همسر با بستگان درجه دو و سه تفاوت اساسی دارند. همان گونه که میزان مهر و محبت آنان با دیگران تفاوت دارد، هدیه به آنها نیز باید متفاوت باشد. حق مادر در همه شئون زندگی، در درجه نخست و سپس حق پدر و به همین ترتیب، می‌بایست قرابت و پیوند بستگان سببی و نسبی رعایت گردد. (۱)تجربه نیز نشان می‌دهد که مقدار هدیه نیز از نظر کمیت و کیفیت، متأثر از تعداد و سطوح مختلف بستگان است. زائری که اقوام نسبی و سببی دارد، به

۱- دید و بازدید در اسلام، محمود ارگانی بهبهانی حایری، ص ۲۲۲.

ص: ۶۳

تهیه هدایای بیشتر نیاز دارد تا زائری که بستگان اولیه‌اش را هم دست از داده است.

همچنین تعداد دوستان نیز در تهیه هدیه و مؤثر هستند. دوست و رفیق زیاد همان‌گونه که در بسیاری از موارد هزینه زندگی انسان را کاهش می‌دهد، گاهی هزینه اضافی نیز به دوش او می‌گذارد. موضوع هدیه سفرهای زیارتی از جمله امور هزینه‌افزا است؛ چرا که دوستان زیاد موجب تهیه هدایای بیشتر می‌گردند. زائر به ویژه برای رفیق صمیمی‌اش که رابطه‌ای گرم با او دارد، باید سوغات ویژه‌ای فراهم کند.

هر انسانی می‌خواهد، افزون بر اعضای خانواده، با افراد دیگری نیز ارتباط برقرار کند و با آنها رفت و آمد داشته و باهم دوست باشند. این رفت و آمدها و روابط دوستی در نحوه زندگی و رفتار فردی و اجتماعی افراد، نقش بسزایی دارند. علاوه بر رفتار، افکار و اندیشه آدمی

ص: ۶۴

را نیز دگرگون می‌سازند. (۱) دو نفر دوست و رفیق با هم کنش متقابل دارنـد، هر کدام همان‌گونه که از دیگری اثر می‌پذیرد بر او نیز اثر می‌گذارد. رسول‌خدا (ص) می‌فرماید: «

المَرءُ عَلی دِینِ خَلِیلِهِ وَ قَرِینِهِ

»؛ «انسان، به دینِ دوست و همنشین خویش است»؛(۲) یعنی رفتار دوست در رفیقش تأثیر دارد.

در تهیه و دادن هدیه نیز نقش رفیق از جهات مختلف قابل درک است.

در نتیجه، مسئله هدیه تحت تأثیر عوامل گوناگون درونی و بیرونی قرار دارد و اگر نادیده انگاشته شود، انسان را در معرض آسیب قرار می‌دهنـد و یا وارد گناه و معصیت می‌سازنـد. عوامل متعددی در تهیه و تدارک هدیه دخیلند و زائران باید نخست به شناسایی آنها و سپس در جهت دفع آسیب‌های آن تلاش کنند. آن‌گونه که از اوضاع و شرایط زائران و خرید سوغات حج

۱- سیری در تربیت اسلامی، دلشاد تهرانی، ص ۱۱۰.

۲- دوستی در قرآن و حدیث، محمد محمدی ری‌شهری، ترجمه: سید حسن اسلامی، ص ۱۶۲.

ص: ۶۵

برمی‌آیـد، حجاج چنـدان شـناختی از عوامل و آسـیب‌های هـدیه ندارنـد و اگر برخی هم می‌دانند، درست عمل نمی‌کنند. ازاین‌رو، لازم است به امر هدیه و عناصر مؤثر در آن دقت کرد تا ضرری به سفر معنوی وارد نسازد.

ص: ۶۶

ص: ۶۷

فصل چهارم: بایسته‌ها و آثار هدیه

اشاره

هـدیه هماننـد هر کـاری دارای بایسـته‌ها و آثـاری است؛ بایسـته‌ها مربـوط به نحوه اجرا و آثـار بر انجـام دادن مـترتب است. این دو موضوع از امور با اهمیت در سـنت هدیه و سوغات هسـتند. همان‌گونه که هر کدام از اعمال مسـتحبی دارای دستورالعمل هستند که عمـل براسـاس آنها موجب ثواب بیشتر می‌گردد، سـنت هـدیه نیز آداب و بایسـته‌هایی دارد که بایـد مورد توجه زائران قرار گیرنـد. زمانی که طبق آداب به سنت هدیه عمل شد، آثاری نیز بر آن مترتب می‌شود که در سخنان معصومان (علیهم السلام) بیان

ص: ۶۸

شده‌اند.

۱. بایسته‌های هدیه

اشاره

منظور از بایسته‌های هدیه همان آداب و سفارش‌هایی است که در متون دینی درباره تهیه و اعطای هدیه آمده است. بدین معنا که زائران چه بایدها و نبایدهایی را در این زمینه رعایت کنند تا ضمن مصونیت از آسیب‌های هدیه به ثواب بیشتر برسند. در اینجا به بررسی مهم‌ترین بایسته‌های هدیه می‌پردازیم که در سیره و سخنان بزرگان دین آمده‌اند و دارای آثار مثبت هستند.

الف) هدیه با خلوص نیت

قرآن ارزش عمل را بسته به ایمان و انگیزه باطنی می‌داند و آن کاری از منظر اسلام ارزشمند است که از نیت پاک و خالص برخیزد؛ چون اسلام بر کیفیت عمل تکیه دارد، نه بر کمیت آن. آیات قرآن مکرر عمل صالح را بر ایمان و انگیزه قلبی مترتب کرده است و این نشان دهنده نقش باور و قصد درونی بر ارزش عمل و رفتار بیرونی

ص: ۶۹

است. خداوند در این‌باره می‌فرماید:

مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْیَوْمِ الْآخِرِ وَ عَمِلَ صالِحاً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَ لا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَ لا هُمْ یَحْزَنُونَ (بقره: ۶۲)

هر کدام که به خدا و روز باز پسین ایمان آورده و کاری شایسته انجام دهند، پاداششان نزد پروردگارشان مسلّم است و نه ترسی بر آنهاست و نه اندوهگین می‌شوند.

هدیه به عنوان یک عمل دینی، از این امر مستثنی نیست، بلکه ارزش آن به نیت خالص و انگیزه درونی اهدا کنندگان است. اگر زائران برای کسب رضای خدا این کار را انجام دهند، یقیناً به نتایج معنوی آن خواهند رسید، وگرنه جز هزینه و تحمل مشکلاتِ حمل و نقل هدایا، نتیجه‌دیگری برایشان ندارد؛ زیرا خداوند فقط عمل پرهیزگاران را می‌پذیرد. (۱)

از آنجا که هدیه و سوغات در سفرهای

۱- إِنَّما یَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِینَ؛ «خدا، تنها از پرهیزگاران می‌پذیرد». آل‌عمران: ۲۷

ص: ۷۰

زیارتی به‌ویژه حج از اهمیت برخوردار است باید از بروز عوامل منفی آن جلوگیری کرد؛ آن عواملی که موجب کاهش ارزش و پاداش عمل هدیه و در نتیجه مناسک حج می‌شوند. بر این اساس، از بایسته‌های مهم در مسئله هدیه، خلوص نیت زائر است تا آنچه به بستگان و دوستان هدیه می‌کند به دور از خودنمایی و یا توقع باشد. اگر این‌گونه رفتار کند، افزون بر انجام دادن سنت هدیه، صله رحم نموده و یا پیوند با دوستان برقرار ساخته است و در نتیجه به آثار مثبت آن نیز دست می‌یابد.

ب) قبول هدیه

پذیرش هدیه از دیگر آداب هدیه است که در سخنان ائمه (علیهم السلام) نیز به آن تأکید شده است؛ زیرا رد هدیه، خلاف ادب اسلامی و به لحاظ تربیتی نیز ناپسند است. افزون بر این برگرداندن هدیه نیز از نظر اجتماعی آثار نامطلوبی به همراه دارد. درباره رسول خدا (ص) آمده است: «

إنَّ النَّبِیَ(ص)

ص: ۷۱

کانَ یَقبَلُ الهَدِیَّهَٔ وَ یُثِیبُ عَلَیها

»؛ (۱)«پیامبر (ص) هدیه را می‌پذیرفت و در برابر آن پاداش می‌داد». همچنین آن حضرت ضمن توصیه‌ای به دیگران می‌فرماید:

مِن تَکرِمَهِٔ الرَّجُلِ لأخِیهِ المُسلِمِ أن یَقبَلَ تُحفَتَهُ أو یُتحِفَهُ بِما عِندَهُ و لا یتَکَلِّفَ لَهُ شَیئاً. (۲)

از احترام مرد به برادرش این است که هـدیه او را بپذیرد و از همان چیزی که نزد خود دارد به او هدیه کند و برای دادن هدیه به او، خود را به زحمت نیندازد.

ج) پس نگرفتن هدیه

از دیگر بایسـته‌های هدیه آن است که اگر به کسـی هدیه داد، آن را پس نگیرد. گاه اتفاق می‌افتد پس از اهدای چیزی، رابطه اهدا کننـده با دریافت‌کننـده هـدیه به هم می‌خورد، ولی هـدیه دهنـده نبایـد هدیه را پس بگیرد؛ چرا که خلاف آداب هدیه است. پیامبر اکرم (ص) در این زمینه

۱- میزان الحکمهٔ، ج ۱۳، ص ۱۴.

۲- همان، ص ۱۴؛ سفینهٔ البحار، ج ۸، ص ۶۳۳.

ص: ۷۲

می‌فرمایـد: «العائِدُ فی هِبَتِهِ کَالعائِدِ فی قَیئِهِ»؛ (۱) «کسـی که بخشـش خود را پس بگیرد، مانند کسی است که استفراغش را بخورد». این تشبیه، بیانگر زشتی عمل است و هر کس این کار را کنـد، به منزله آن است که آب دهانش را از زمین برداشـته و خورده است. طبع آدمی از چنین کاری تنفر دارد و بر این اساس پس از اعطای هدیه نباید آن را دوباره بگیرد.

د) هدیه به اندازه توان

اصـل هـدیه همـان‌گونه کـه بیـان شـد، مطلـوب است و از سـنت‌های اسـلامی شـمرده می‌شـود؛ امّا در متـون دینی به اصـل هـدیه و ارزشـمندی آن اشاره شـده است نه مقـدار آن. مسـلم است که میزان هدیه بسـته به توان مالی انسان دارد و از یک شاخه گل طبیعی گرفته تا اشیای قیمتی، همگی می‌توانند هدیه شوند. در این زمینه گفته‌اند: «وَ الهَدِیَّهُ عَلَی قَدَرِ مُهدِیها»؛ (۲)

۱- میزان الحکمهٔ، ج ۱۳، ص ۱۶.

۲- بحار الانوار، ج ۷۵، ص ۲۳۷.

ص: ۷۳

«هـدیه به اندازه توان اهدا کننده است». هدیه اگرچه به نظر، اندک هم باشد، آن آثار مطلوب را دارد؛ چنان‌که مورچه ران ملخی را نزد سلیمان هدیه برد و بلقیس، طلا و جواهر.(۱)

هدیه پیروان ائمه معصوم (علیهم السلام) می‌تواند ذکر صلوات، نماز، زیارت، تلاوت قرآن، دعا و سایر عبادات مستحبی باشد.

ه) توجه به احترام افراد

آبروی مؤمن و احترام به او مورد تأکید قرآن و روایات است. رعایت آبروی مؤمن واجب و ترکش، گناه بزرگ شمرده می‌شود. هر کـاری که موجب بی‌احترامی به مؤمنـان گردد، حرام است و عـذاب سـختی در پی‌دارد. رسول خـدا (ص) دربـاره حرمت و کرامت مؤمن فرمود: «

الْمُؤمِنُ أَكرَمُ عَلَى اللهِ مِن مَلائِكَتِهِ الْمُقَرَّبِينَ

»؛(۲) «مؤمن نزد خدا گرامی‌تر از فرشتگان مقرب است». همچنین امام صادق (ع) در روایتی، آبروی مؤمن را بیش‌از

۱- اطیب البیان، سیدعبدالحسین طیب ج ۲، ص ۹۱۶؛ سفینهٔ البحار، واژه «قنبر» و «النمل».

۲- میزان الحکمهٔ، ج ۱، ص ۲۰۵.

ص: ۷۴

خانه خدا دانسته و فرمود: «

المُؤمِنُ أعظَمُ حُرمَةً مِنَ الکَعبَةِ»

؛ (۱) «حرمت مؤمن از کعبه بیشتر است». پیامبر اکرم (ص) در سخنی در بیان وجه زیاد بودن حرمت مؤمن بر خانه خدا فرمود:

لأنَّ اللّه حَرَّمَ مِنکَ واحِدَةً وَ مِنَ المُؤمِنِ ثَلاثَةً: مالَهُ وَ دَمَهُ وَ أن یُظَنَّ بِهِ ظَنَّ السُّوءِ. (۲)

چون خداوند از کعبه یک چیز را حرام کرد و از مؤمن سه چیز را: مالش را، خونش را و گمان بد بردن به او را.

بر این اساس، بر همه پیروان آن بزرگان لازم است تا از ایشان تبعیت کنند و مواظب باشند کاری را که باعث خوار شمردن مؤمن می‌شود انجام ندهند. این امر ممکن است در همه شئون زندگی اتفاق بیفتد، از جمله در مسئله هدیه و اعطای آن به دوستان و بستگان مؤمن که محل بحث است. همان‌گونه که پیش از این بیان شد، عوامل مختلف درونی و بیرونی بر مسئله

۱- همان، ص ۴۵۳.

۲- همان، ص ۴۵۲.

ص: ۷۵

هـدیه تأثیرگذارنـد و این احتمـال وجـود دارد که یکی از آن عوامـل مثـل حب و بغض، زمینه بی‌احـترامی به مـؤمن را فراهم آورد. بنابراین زائر نباید تحت تأثیر آن قرار گیرد، بلکه بایسته است با این‌گونه عوامل مقابله و تأثیر آن را خنثی کند. هرگونه بی‌تفاوتی در این زمینه، ممکن است عامل آسـیب‌زا را از کنترل زائر خارج سازد. ازاین‌رو، همه زائران وظیفه دارند با آگاهی بیشتر در زمینه هدیه و سوغات سفر عمل نموده و از هر کاری که به شخصیت دیگران آسیب می‌رساند، جلوگیری نمایند. اینجا است که تعقل و ارزیابی امور مربوط به هـدیه جایگـاه خود را پیـدا می‌کنـد و کارآیی خود را نشان می‌دهـد. امام علی ۷ فرمود: «هر کس دربـاره کاری که انجام می‌دهد، بیندیشد و عواقب آن را بررسی نماید، از آسیب‌های احتمالی آن کار مصون می‌ماند». (۱)در نتیجه

۱- علی ع: «کَثرَهٔ الصَّوابِ تُنبِیءُ عَن وُفُورِ العَقلِ»؛ «فراوانی کار درست، از فراوانی خرد خبر می‌دهد»؛ همان، ج ۷، ص ۵۴۱.

ص: ۷۶

پشیمانی برایش پیش نمی‌آید و ضرر هم نمی‌بیند. اما اگر بدون تعقل، کاری انجام داد، احتمال خطا در آن زیاد و ابراز ندامت هم سودی برایش ندارد. در امر هدیه نیز باید دقت لازم را داشت تا هم از جهت اجتماعی و هم به لحاظ فردی به صورت سالم اجرا شود و از هرگونه عیب و نقص پاک باشد.

و) توجه به اثر بخشی هدیه

آنچه معمولًا در هدیه کمتر به آن توجه می‌شود، اثربخشی و مفید بودن هدیه برای دریافت‌کنندگان آن است. هدیه می‌بایست برای فردی که آن را دریافت می‌کند نفعی داشته باشد و گرهی از مشکلات او را بگشاید. اسلام درباره گره‌گشایی، فراوان توصیه کرده و از مسلمانان خواسته است به همدیگر یاری رسانند و مشکل نیازمندان را برطرف نمایند. اصل همکاری در قرآن به عنوان یک اصل مهم در تربیت اجتماعی، به همه مردم سفارش شده است. خداوند در این زمینه می‌فرماید:

وَ تَعاوَنُوا عَلَی الْبِرِّ وَ التَّقْوی وَ لا

ص: ۷۷

تَعاوَنُوا عَلَى الإِثْمِ وَ الْعُدْوانِ (مائده: ۲)

و [همواره] در راه نیکی و پرهیزگاری به یکدیگر کمک کنید و [هرگز] در راه گناه و تعدّی همکاری ننمایید.

نظر به آثار فردی و اجتماعی هدیه و نقش آن در تقویت همدلی و همکاری اعضای جامعه، مناسب است به اثربخشی هدیه در زندگی دریافت‌کننده آن نیز توجه لازم صورت گیرد. اگر هدیه از اشیای مادی است، خوب است براساس نیاز گیرندگان تهیه گردد؛ نیازی را که شغل دریافت‌کننده ایجاب می‌کند و شاید در اثر مشکلات زندگی، توان تهیه آن را ندارد. البته، این کار مستلزم شناخت هر یک از دوستان و بستگان و آشنایی با حرفه و نیازهای آنان است که زائران باید اطلاعات لازم را در این زمینه به دست آورند؛ به عنوان مثال اگر برای دانشجویی هدیه تهیه می‌کند، چیزی باشد که با شغل وی هم‌خوانی داشته باشد؛ مانند لوازم نویسندگی، ابزار و وسایل تحقیق و ... تا

ص: ۷۸

هم به او هدیه داده و هم گرهی از کارش گشوده باشد.

ز) توجه به مناسبت‌های زمانی هدیه

زمان از جمله عناصر مؤثر در رفتارهای فردی و اجتماعی انسان است و اعمال بسیاری اعم از دینی و غیردینی دارای زمان معینی هستند؛ به نحوی که اگر زمانش بگذرد دیگر ضرورتی ندارد. حج از این‌گونه اعمال است که زمانش مشخص است و باید در آن زمان معین به انجام رسد. حتی اجزا و اعمال جزئی حج نیز دارای ترتیب زمانی هستند که اگر آن ترتیب به هم خورد، کفایت نمی‌کند. برخی دیگر از عبادات و تکالیف الهی نیز دارای زمان معین هستند نظیر نماز، روزه، خمس و زکات که باید در زمان خود انجام گیرند.

همان‌گونه که اعمال واجب اغلب دارای زمان معین هستند، برخی از تکالیف مستحبی نیز وقتی مخصوص دارند که باید در آن زمان انجام گیرند. نمازهای نافله، روزه‌های مستحبی و امثال آن از این قبیل

ص: ۷۹

هستند که انجام دادن آنها در زمان خاص بر فضیلت و ثواب آنها می‌افزاید.

برخی از کارهای مستحبی، زمان خاصی ندارند، ولی اگر در مناسبت‌های زمانی انجام شوند بهتر است. هدیه از این قسم است که زمان معینی ندارد، ولی اگر در مناسبت‌ها، صورت گیرد جذابیت و اثربخشی بیشتری دارد؛ به دیگر سخن انتظار بستگان و دوستان آن است که در آن مناسبت‌ها هدیه‌ای را دریافت کنند. هنگام ولادت نوزاد، خرید مسکن یا روزهایی چون روز پدر، روز مادر، روز معلم، روز دانش‌آموز و نظایر آن از جمله مناسبت‌های زمانی برای دادن هدیه به هر یک از گروه‌های یادشده است. زمان بازگشت از سفرهای زیارتی مانند حج نیز از مناسبت‌هایی است که معمولًا از زائران انتظار هدیه می‌رود. به خصوص بستگان و دوستان زائران از آنان توقع هدیه دارند. حتی برخی از دوستان و بستگان پیش از حرکت زائر، سفارش هدیه می‌دهند و طبیعی است که زمان بازگشت زائر و پس

ص: ۸۰

از دید و بازدید، در انتظار دریافت هدایا هستند.

زائران برای برآوردن انتظار دوستان و بستگان، مناسب است بدین مناسبت و در زمان بازگشت از سفر هدایایی را به آنان اهدا کنند. چه بسا پاسخ ندادن به انتظار خویشاوندان، آثار منفی غیرقابل جبرانی، به همراه آورد. ازاین‌رو، بر هر زائری لازم است، نظر به توان مالی و شرایط خود، هدایایی هرچند اندک را برای بستگان تهیه نموده و هنگام مراجعت به آنان دهد؛ چرا که هدیه و سوغات سفر، از سنت‌های دیرینه در تاریخ اسلام و سیره مسلمانان و دارای آثار مثبت فراوان است و برعکس، ترک آن، آثار منفی به همراه دارد. بر این اساس، هدیه دادن در زمان بازگشت از سفر زیارتی حج، نشان از توجه زائر به تناسب زمانی دارد. البته زائران باید تلاش کنند از آسیب‌های هدیه و عوامل آسیب‌زا جلوگیری کنند.

ص: ۸۱

ح) توجه به تنوع هدیه

تنوع در زندگی به لحاظ روان شناختی و تربیتی امری لازم است موجب شادابی و بالندگی فردی و اجتماعی خانواده و جامعه می‌شود. زندگی یکسان، بدون ابتکار و فاقد تحرک، خسته‌کننده و عامل رکود است. به همین جهت جهان آفرینش، جهان تفاوت‌های طبیعی و مخلوقات گوناگون است که با رنگ، زبان و گونه‌های مختلف در دنیا وجود دارند. شاید نتوان دو آفریده‌ای در جهان پهناور یافت که از همه جهات با هم برابر باشند. حتی دو انسان همسان از نظر ظاهر و باطن و روش زندگی مساوی نیستند. قرآن کریم به تفاوت فردی اشاره کرده و می‌فرماید:

یا أَیُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْناکُمْ مِنْ ذَکَرٍ وَ أُنْثی وَ جَعَلْناکُمْ شُعُوباً وَ قَبائِلَ لِتَعارَفُوا (حجرات: ۱۳)

ای مردم! ما شما را از یک مرد و زن آفریدیم و شما را تیره‌ها و قبیله‌ها قرار دادیم تا یکدیگر را بشناسید.

ص: ۸۲

در هـدیه نیز این اصل جریان دارد و می‌بایست بـدان توجه نمود. با توجه به اینکه بسـتگان و دوسـتان به لحاظ فردی مانند جنسیت، سن، سـلیقه و فکر و به لحاظ اجتماعی مثل شـغل و جایگاه مردمی متفاوتنـد، برای هر کدام، مناسب با خصوصـیاتی که دارند، هدیه تهیه کننـد. زائران بایـد طوری برنـامه‌ریزی کننـد که تعـداد دوسـتان و بسـتگان و ذوق و سـلیقه آنـان را بداننـد تا در مجموع بتوانند هـدایای مختلف تهیه نماینـد. همـان‌گونه که گفته شـد، ذوق و سـلیقه زائر در این زمینه کارسـاز است. در این صورت، هم تنوع در هـدیه و هم تناسب آن با دریافت‌کننـدگان رعایت شـده است. از نظر هزینه هم زائران بایـد تدبیری بیندیشـند تا بر آنان فشاری وارد نشود.

ط) توجه به تناسب هدیه با دریافت کنندگان

اشاره

از مسائل مهم و درخور توجه در امر هـدیه، رعایت تناسب آن با کسانی است که هدیه را دریافت می‌دارند. شاید برخی از زائران به این مسئله توجه نداشته و یا

ص: ۸۳

به آن اهمیت ندهند، درحالی‌که رعایت آن در اثربخشی هدیه نقش اساسی دارد. تا کنون در ضمن مباحث گوناگون و به صورت پراکنده، اشارات اجمالی به این موضوع داشته‌ایم، ولی در اینجا لازم است به علت اهمیت موضوع، به بررسی منظم و منطقی آن بپردازیم تا راهنمایی برای زائران خانه خدا و عتبات عالیات باشد. در این بحث به مهم‌ترین تناسب‌های لازم در امر هدیه و سوغات سفرهای زیارتی، به صورت گذرا اشاره می‌کنیم.

یک – تناسب جنسیتی

زن و مرد دو جنس مخالف در نظام آفرینشند که هر کدام در شکل‌گیری و بالندگی جامعه، جایگاه خاص خود را دارند و هیچ یک بدون دیگری نمی‌تواند زندگی مفید و مؤثری داشته باشد. این دو در واقع مکمل یکدیگرند و نیازهای طرف مقابل را به خوبی می‌شناسند و برآورده می‌سازند. همان‌گونه که زن و مرد به لحاظ جسمی تفاوت‌هایی با هم دارند،

ص: ۸۴

به لحاظ روحی و روانی، خواست‌ها و گرایش‌ها نیز از همدیگر متمایزند. زن از نظر جسمی، لطیف‌تر و از نظر روحی و روانی، عاطفی‌تر است. این امر، ریشه در جنبه فیزیولوژیکی زن دارد؛ زیرا ساختمان درونی و دستگاه مغز و اعصاب زن به گونه‌ای آفریده شده که در مهرورزی و جلب محبت آمادگی بیشتری دارد.(۱)

اسلام هم این ویژگی زنان را تأیید کرده است. امام رضا (ع) در حدیثی از رسول خدا (ص) می‌فرماید: «خداوند تبارك و تعالی بر زنان مهربان‌تر از مردان است». (۲) بر این اساس، رسول خدا (ص) به پدران و مادران سفارش کرده و می‌فرماید: «هرگاه وارد بازار شدید و هدیه‌ای برای اهل خانه خریدید و خواستید آن را میان اعضای خانواده تقسیم کنید، اول باید به دختران بدهید». (۳)

۱- سازندگی و تربیت دختران، علی قائمی، ص ۲۸۱.

۲- وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۱۰۴.

۳- همان، ص ۲۲۷.

ص: ۸۵

توجه به خواسته‌های زنان مهم است و اگر نادیده انگاشته شود، به لحاظ عاطفی ممکن است آسیب ببینند و احساسات آنها جریحه دار گردد. این کار، ضرر فردی، خانوادگی و اجتماعی در پی خواهد داشت. همین مسائل به ظاهر کوچک گاه به اختلاف‌ها و نزاع‌های خانوادگی تبدیل می‌شود که درمان آن کار ساده‌ای نخواهد بود. در امر هدیه نیز به این مطلب باید توجه شود و تناسب هدیه با خصوصیات جنسیتی و عاطفی زنان رعایت گردد. از آنجا که زن دارای لطافت روحی است، معمولًا چیزهای لطیف و نشاط‌آور را دوست دارد. چه بسا یک شاخه گُل او را بیش از کالای گران‌قیمت خوشحال کند. زنان وسایل آرایشی، تزیینی، آشپزی و لباس‌های مد جدید را به مراتب بیشتر از هدایای دیگر می‌پسندند؛ چرا که طبع زنانگی با این وسایل بیشتر تناسب دارد. بر عکس، غالباً مردان به این موارد اهمیت نمی‌دهند و بیشتر به وسایل مسافرتی، تجارتی و امثال آن گرایش دارند. به هر صورت، رعایت

ص: ۸۶

تناسب هدیه با گیرنده آن در اثر گذاری هدیه مهم است. اگر تناسب رعایت نشود، ممکن است اعطای هدیه، اثر منفی داشته و عامل ناراحتی گیرندگان را فراهم سازد. چنانکه بسیار مشاهده می‌شود فردی هدیه مورد علاقه‌اش را دریافت نکرده و آن را برگردانده است و به همین جهت میان بستگان اختلافی پدید آمده است.

زائران حج و سفرهای زیارتی باید به این امر توجه نموده و هدایایی را تهیه نمایند که با دریافت‌کنندگان آن تناسب جنسیتی هم داشته باشند. راه‌هایی برای شناخت علاقه دریافت کنندگان هدیه وجود دارند که در خور توجه و دارای اهمیت است. زائران ابتدا باید از خصوصیات مشترک زنان و مردان که به برخی آنها اشاره شد، استفاده کنند و برای هرکدام از دو جنس هدایایی را تهیه نمایند که معمولاً مورد علاقه‌شان است. البته معمولاً هر زائری دوستان و بستگان خود را می‌شناسد، از روحیات و گرایش‌هایشان

ص: ۸۷

اطلاع دارد و خواسته‌های آنان را نیز تا حدودی می‌داند. بنابراین می‌تواند با تکیه بر همین شناخت اجمالی، اقدام به خرید هدیه کند. افزون بر این، غالباً بستگان نزدیک زائر، سفارش هدیه می‌دهند و او نیز می‌تواند طبق خواسته آنان هدیه فراهم کند. در هر صورت، راه‌هایی وجود دارند که زائر به خوبی می‌تواند با استفاده از آن راه‌ها ذوق و سلیقه بستگان را شناسایی و تناسب را رعایت کند.

دو – تناسب سنی

پس از تناسب جنسیتی در باب هدیه، رعایت تناسب سنی نیز دارای اهمیت است. منظور از تناسب سنی این است که هدیه باید منطبق با شرایط سنی و دوره زندگی دریافت کننده باشد. برای کودکان می‌بایست هدیه‌هایی آورد که مورد علاقه آنان باشد، نه چیزهایی که بیشتر از شرایط سنی آنان است. اسباب‌بازی مناسب‌ترین هدیه برای کودکان است که

ص: ۸۸

باعث خوشحالی آنان می‌شود. همچنین برای نوجوانان، جوانان و حتی بزرگ‌سالان، باید این تناسب، مدنظر زائران قرار گیرد. دلیل این امر، اثربخشی هدیه است که اگر تناسب‌ها رعایت نشود، اثرگذاری هدیه کاهش می‌یابد.

در متون اسلامی بر رعایت شرایط سنی و انجام دادن اموری متناسب با آن تأکید شده است. درباره رفتار با کودکان آمده است که باید همانند آنان بازی نمایند تا آنها احساس خوشی و شادی کنند. پیامبر اکرم (ص) فرمود: «

مَن کانَ عِندَهُ صَبِیٌّ فَلیَتَصابَ لَهُ

»؛ (۱) «نزد هرکس کودکی هست، باید با او کودکی کند». این حدیث رعایت سنی را می‌رساند که باید با هر کسی، مطابق شرایط زندگی او رفتار کرد. با کودک، رفتار کودکانه و با نسل جوان، رفتار جوان پسند باید داشت. چنانکه سیره رسول خدا (ص) نیز این روش را نشان می‌دهد. از

۱- حکمت‌نامه کودک، محمد محمدی ری‌شهری، ترجمه: عباس پسندیده، ص ۲۵۰.

ص: ۸۹

«انس» نقل شده است:

کانَ [رَسولُ الله ۹] یُلاعِبُ زیَنَب بِنتَ امِسلَمَهْ وَ یَقولُ: یا زُوَینَب یا زُوَینَب مِراراً. (۱)

پیامبر خدا (ص) با [دخترخوانده‌اش] زینب دختر ام‌سلمه بازی می‌کرد و پی‌درپی می‌فرمود: «زینب کوچولو، زینب کوچولو!».

همچنین رسول خدا (ص) در روایتی به رفتار نیک با جوانان توصیه می‌کند و می‌فرماید: «

اوصِیکُم بِالشُّبّانِ خَیراً فَإنَّهُم أرَقُّ أفئِدَةً

»؛ (۲) «شما را به نیکی با جوانان سفارش می‌کنم؛ زیرا نرم‌ترین دل‌ها را دارند». هر چند این روایات در زمینه هدیه وارد نشده، ولی اجمالًا از آنها اهتمام به رعایت سنی و شرایط خاص کودکی و جوانی استفاده می‌شوند و اینکه هرکدام ویژگی مخصوصی دارند که باید بدان توجه کرد. رفتار کودکانه با کودک و رفتار نیکو با نسل جوان در شخصیت آنان تأثیر ویژه دارد. این برداشت کلی

۱- همان.

۲- حکمت‌نامه جوان، محمد محمدی ری‌شهری، ترجمه: مهدی مهریزی، ص ۵۲.

ص: ۹۰

شامل مسئله هدیه نیز است. بنابراین اگر به کودک یا جوان هدایایی داده شود، باید متناسب با دوره زندگی آنان باشد. اگر این‌گونه بود، تأثیر هدیه بر شخصیت و رفتار آنها آشکار می گردد.

همان‌گونه که علی (ع) بهترین لباس را که متناسب با سن جوانی غلامش قنبر بود، به او بخشید. امام باقر (ع) می‌فرماید:

علی (ع) به بازار پارچه فروشان رفت و به فروشنده‌ای فرمود: «دو جامه به من بفروش». آن مرد گفت: «ای امیرمؤمنان (ع)! آنچه مطلوب شماست، نزد من است». چون پارچه فروش امیر مؤمنان را شناخت، [حضرت از او خرید نکرد و] گذشت. نزدیک [فروشنده] جوانی ایستاد و دو جامه خرید؛ یکی را به سه درهم و دیگری را به دو درهم. آن‌گاه به قنبر فرمود: «ای قنبر! تو این جامه را که به سه درهم خریدم، بردار». قنبر گفت: «شما بدان سزاوارترید؛ [چون] منبر می‌روید و برای مردم، سخنرانی می کنید». علی (ع) فرمود: «تو جوانی وخواسته‌های جوانی داری و من از پروردگارم خجالت می کشم که خود را

ص: ۹۱

بر تو، مقدم بدارم». (۱)

سه – تناسب عاطفی و روانی

از تفاوت‌های آدمی، تفاوت عواطف و احساسات است که در رفتار وی نمودار می‌شود. زن و مرد، کودک و نوجوان، جوان و بزرگسال و بالاخره هر کس، از ویژگی‌های روانی و عاطفی برخوردارند. بیشتر رفتارهای انسان، انعکاس همان روحیات هیجانی و احساسی اوست. میل و رغبت‌های افراد، آنها را از یکدیگر متمایز می‌سازد؛ بعضی زود ناراحت می‌شوند و برخی صبور و بردبارند. برخی گرایش‌های مخصوص به خود دارند و برخی دیگر به مسائل اندک چندان اهمیت نمی‌دهند. در مجموع به لحاظ عواطف انسانی، طیف‌های مختلفی وجود دارند که قابل تعریفند. به‌ویژه جنس زن، سرشار از احساسات است و باید نیاز عاطفی آنها را تأمین کرد. ازاین‌رو، پیامبر اسلام (ص)

۱- حکمت‌نامه جوان، ص ۲۸۶.

ص: ۹۲

فرمود: «لاتَکرَهُوا البَناتِ، فإنَّهُنَّ المُؤنِساتُ الغالِیاتُ»؛ (۱) «دختران را ناخوش نکنید؛ چرا که آنان همدمانی گرانبها هستند». این گونه روایات که در متون روایی هم زیادند، بر تفاوت‌های عاطفی انسان دلالت دارند. بدین ترتیب، افراد بشر به لحاظ عواطف، مختلفند و به همین دلیل، خواسته‌ها و تمایلات گوناگون دارند. تفاوت سلیقه‌ها نیز در واقع براینـد اختلاف عواطف و احساسات افراد است که در رفتارها نشان داده می‌شوند. در امر هدیه نیز باید به وجود تمایز عواطف توجه کرد و به شناسایی آن پرداخت. البته، گرایش‌های خاصی در بعضی افراد، اعم از زن و مرد وجود دارند که با توجه در زندگی، می‌توان به آن آگاهی یافت. اگر زائر قصد تهیه هدیه برای همسرش را دارد و او نیز ذوق و سلیقه‌ای متفاوت با دیگر زنان دارد، باید هدیه را براساس ذوق و

۱- حکمت‌نامه جوان، ص ۳۲.

ص: ۹۳

خواسته او تهیه کند. (۱)

چهار – تناسب شخصیتی

دیگر از تناسب‌های لازم در امر هدیه، تناسب شخصیتی است؛ بدین منظور که هدیه با شخصیت دریافت کننده، متناسب باشد. مسلم است که رعایت این نوع تناسب‌ها در هدیه، موجب افزایش اثربخشی آن هدیه می‌شود.

عوامل شخصیت‌ساز فراوان است؛ نظیر موقعیت‌های اجتماعی، علمی، فرهنگی و مانند آنکه هر کدام شهرت و نفوذ افراد جامعه را بالا می‌برد. اگر کسی بخواهد هدیه‌ای برای آنان تهیه نماید بهتر است آن موقعیت فرد را مد نظر داشته و برای وی هدیه تهیه کند. مثلًا اگر برای عالمی هدیه تهیه می‌کند، متناسب با شأن و موقعیت او باشد. برای کارگر، دانشجو، دانش‌آموز و صاحب هر حرفه و فنی نیز، چیزی را هدیه نماید که درخور او و برایش مفید باشد.

این مطلب از داستان سلیمان و بلقیس

۱- همسران سازگار، علی حسین زاده، ص ۲۴۴.

ص: ۹۴

نیز قابل استفاده است؛ پادشاه سبا براساس شناختی که از سلاطین داشت، هدایایی را که معمولًا حاکمان به آنها علاقه‌مند هستند، برای حضرت سلیمان تهیه کرد. طلاء جواهر و اشیای گران‌قمیت، برایش فرستاد تا او را آزمایش کند. او عادت پادشاهان را می‌دانست و شخصیتشان را می‌شناخت که از هدایای باارزش راضی می‌شوند و بر این اساس با رعایت ویژگی شخصیتی سلیمان به او هدیه داد. (۱)

مهم‌ترین نکته در هدیه، همین رعایت تناسب‌هاست و بی‌شک تهیه هدایای متناسب تأثیر بسیاری بر تحکیم روابط خانوادگی و اجتماعی خواهد داشت. زائران سفرهای زیارتی به خصوص زائران خانه خدا و عتبات عالیات نیز باید به تناسب‌های لازم توجه داشته باشند، چه اینکه با رعایت این تناسب‌ها، آثار هدیه به بستگان و دوستان آشکار خواهند شد.

۱- بیان السعاده، رضاخانی، ج ۱۱، ص ۷۵.

ص: ۹۵

پنج– تناسب فرهنگی

آخرین تناسبی که به نظر می‌رسد در امر هدیه مؤثر است، هماهنگی فرهنگی هدیه با دریافت‌کننده آن است. افراد به لحاظ فرهنگی در سطوح مختلف قرار دارنـد و از این نظر به گروه‌های متعددی قابل تقسیم هستند. هر گروه فرهنگی نیازها و خواسته‌های خاص خود را دارنـد. گروه فرهنگی دانش آموزان، دانش‌جویان، علما و طلاب حوزه‌های علمیه، اساتیـد، معلمان و مربیان هر کدام صنفی از مجموعه فرهنگی را تشکیل می‌دهنـد. طبیعی است، هر یک از این گروه‌ها افزون بر انتظارهای مشترک فرهنگی، لوازم ویژه‌ای را نیز می‌طلبند که باید به آن توجه داشت.

در امر هـدیه نیز می‌توان این نیازهـای خاص فرهنگی در هر گروه را شناسایی و تأمین نمود. چنین کاری علاوه بر اینکه گوشه‌ای از نیازهای فرهنگی آنها را برآورده ساخته، به لحاظ روانی و عاطفی هم بر شخصیت آنان تأثیرگذار است.

ص: ۹۶

زائران بایـد به تناسب فرهنگی هدیه نیز توجه کرده و هدایایی متناسب با آن را تهیه نمایند. اگر به این امور اهتمام ورزند با هزینه‌ای نسـبتاً انـدک می‌تواننـد هم تناسب‌هـا را رعـایت کننـد و هم برای تعـداد زیـادی از دوسـتان و بسـتگان هـدیه تهیه نماینـد. مثلًا برای فرهنگیـان، لـوازم فرهنگی، برای کودکـان، لـوازم بـازی، برای زنـان و دخـتران، لـوازم آرایشـی و همین طـور برای دیگر بسـتگان و دوستان، هر کدام نظر به ویژگی‌هایی که دارند، هدایایی را فراهم سازند.

در نتیجه خوب است زائران پیش از سـفرهای زیارتی به خصوص سـفر حج، محاسبه‌ای کنند و کسانی را که باید برای آنان هدیه‌ای تهیه کنند، شـناسایی کرده و خصوصیات فردی، اجتماعی و سلیقه آنان را تا آنجا که ممکن است، به دست آورند و بر این اساس به تهیه سوغات اقدام نمایند. پیشنهاد می‌شود، یادداشتی را در این رابطه تهیه نموده و با خود همراه

ص: ۹۷

برنـد تا هنگام خریـد هـدیه، طبق آن عمل نماینـد. زائران بایـد در همه احوال و شـرایط، اعتـدال را رعایت و از زیاده روی در خرید اجتناب کنند؛ تا بدین طریق هم به وظیفه خویش که سـنت هدیه است عمل نموده، هم صـله رحم و دل‌جویی از بستگان کرده و هم به آثار هدیه دست یافته باشند.

آنچه در ارتباط با بایسـته‌های هـدیه گفته شد مقصودی است که باید به آن برسـیم، ولی در سـنت هدیه و به خصوص هدیه زائران، کمتر به این بایسـته‌ها عمـل می‌شود. به عبـارت دیگر، عمـل به هـدیه بـا بایسـته‌های آن فاصـله زیـاد دارد و تلاش بر آن است که با افزایش آگاهی زائران به وسیله تدوین جزوات و کتاب‌هایی در این زمینه، به آن سو حرکت و به آن بایسته‌ها عمل کنیم.

۲. آثار هدیه

اشاره

پس از بررسی بایسته‌های هدیه و تهیه درست و مناسب آن، لازم است به آثار و

ص: ۹۸

نتایج آن هم نگاهی داشته باشیم تا روشن گردد که هدیه زائران چه آثاری در زندگی فردی و اجتماعی می‌تواند داشته باشد. در این فراز از بحث می‌خواهیم ضمن پاسخ به این سوال، آثار هدیه را براساس متون اسلامی و شواهد دیگر بررسی کنیم. هدیه آثار زیادی دارد که در اینجا به مهم‌ترین آنها که در روایات ذکر شده‌اند اشاره می‌کنیم.

الف) رفع کینه و دشمنی

از آثار مهم هدیه، زدودن کینه و دشمنی از قلب هدیه‌دهنده و دریافت‌کننده آن است. با اعطای هدیه، قلب دو طرف به همدیگر پاک و به جای کدورت و دشمنی، محبت و دوستی قرار می‌گیرد. روایات در این زمینه فراوان است و همه بر این امر تأکید دارند که هدیه عامل رفع کینه و دشمنی و سبب ایجاد محبت است. رسول خدا (ص) می‌فرماید:

ص: ۹۹

تَهادَوا تَحابُّوا، تَهادَوا فَإنَّها تَذهَبُ بِالضَّغائِنِ(۱)

به یکدیگر هدیه دهید تا نسبت به همدیگر با محبت شوید. به یکدیگر هدیه دهید؛ زیرا هدیه کینه‌ها را می‌برد.

آن حضرت در روایت دیگر فرمود:

الهَدِیَّةُ تُورِثُ المَوَدَّةَ وَ تَجدُرُ الاخُوَّةَ وَ تُذهِبُ الضَّغِینَةَ، تَهادَوا تَحابُّوا

هدیه دادن محبت می‌آورد و برادری را نگه می‌دارد و کینه و دشمنی را می‌برد. برای یکدیگر هدیه برید تا دوستدار هم شوید.

همچنین فرمود:

تَهادَوا، فَإنَّ الهَدِیَّةَ تَسُلُّ السَّخائِمَ وَ تُجلی ضَغائِنَ العَداوَةِ وَ الاحقادِ(۲)

برای یکدیگر هدیه ببرید؛ زیرا هدیه بدخواهی را [از دل‌ها] بیرون می‌کند و کینه‌های دشمنی و نفرت‌ها را برطرف می‌کند.

اگر کسی هدیه دهد، کینه و دشمنی میان او و دریافت کننده هدیه، از بین می‌رود و تبدیل به دوستی و همدلی می‌شود. شواهد عرفی و تجربی نیز نشان می‌دهند که دادن هدیه

۱- میزان الحکمهٔ، ج ۱۳، ص ۶.

۲- همان.

ص: ۱۰۰

به دوستان و بستگان، دل‌هایشان را به‌هم نزدیک و کدورت‌ها را از بین می‌برد. کینه و عداوت وصف درونی انسان است که بر رفتار ظاهری وی تأثیری بسزا دارد و از گناهان شمرده می‌شود. این صفت، عامل آسیب‌زا است و روابط خانوادگی و اجتماعی فرد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. ازاین‌رو، برای درمان آن بایـد راهی را جست‌وجو کرد که البته مناسب‌ترین راه، هدیه دادن است. بسیار دیده شده است زن و شوهری که قهرند و از یکدیگر فاصله می‌گیرند، ولی در اثر هدیه دسته گلی، با هم آشتی کرده و لب به خنده می‌گشایند. بی‌شک هدیه زائران که همراه با عطر مکه، مدینه، کربلا و نجف است، تأثیر بیشتری در این جهت دارد.

ب) ایجاد محبت و دوستی

ایجاد محبت و دوستی از آثار آشکار هـدیه است که در روایات بـدان اشاره شـده است و عرف، تجربه شخصـی و رفت و آمدهای فامیلی نیز آن را تأیید می‌کنند. امام صادق (ع) می‌فرماید: «
تَهادَوا تَحابُّوا، فإنَ

ص: ۱۰۱

الهَدِیَّهَ تَذهَبُ بالضَّغائِنِ»

؛ (۱) «هدیه دهید تا نسبت به همدیگر با محبت شوید؛ زیرا هدیه کینه‌ها را از بین می‌برد».

مرحوم «شیخ عباس قمی» با استفاده از احادیث نبوی در بیان اثربخشی هدیه می گوید:

در سخنان پیامبر (ص) آمده است که هدیه کینه را می‌زداید، دوستی و برادری را تجدید می کند. به یکدیگر هدیه دهید و محبت ورزید؛ زیرا هدیه امر نیکو و پسندیده‌ای است. (۲)

ج) هدایت و راهنمایی

اگر هدیه باعث راهنمایی انسان شود، ارزش فراوان دارد. در روایات بر این امر تأکید شده و سخن حکمت‌آمیزی که منجر به هدایت فردی گردد، بهترین هدیه شمرده شده است. پیامبر اسلام (ص) در این زمینه می‌فرماید:

إنَّ أفضَلَ الهَدِیَّهِ أو افضَلَ العَطِیَّهِ، الکَلِمَهُ مِن کَلامِ الحِکمَهِ یَسمَعُها العَبدُ

۱- همان، ص ۷.

۲- سفینهٔ البحار، شیخ عباس قمی، ج ۸، ص ۶۳۶

ص: ۱۰۲

ثُمَّ يَتَعَلَّمُها ثُمَّ يُعَلِّمُها (۱)

بهترین هدیه یا بهترین عطا، سخن حکیمانه‌ای است که آدمی آن را بشنود و ابتدا خود آن را یادبگیرد و سپس [به دیگران] یاد دهد.

در حدیث دیگر از آن حضرت نقل شده است که فرمود:

ما أَهدَى المَرءُ المُسلِمُ عَلى أخِيهِ هَديَّةً أفضَلَ مِن كَلِمَةِ حِكمَةٍ، يَزيدُهُ اللّٰهُ بِها هُدًى ويرُدُّهُ عَن رَدًى (۲)

بهترین هدیه‌ای که انسان مسلمان به برادر خود می‌دهد، سخن حکیمانه‌ای است که خداوند به سبب آن بر هدایت او بیفزاید و از هلاکت بازش دارد.

این روایات از جهاتی قابل توجه است؛ از یک‌سو دامنه هدیه را توسعه و گستره آن را فراتر از اشیای مادی به امور غیر مادی تعمیم می‌دهند. هدیه هیچ اختصاصی به مادیات ندارد و می‌تواند از امور معنوی مانند نماز و صلوات و کلام حکمت‌آمیز باشد. بدین ترتیب به فرموده

۱- میزان الحکمهٔ، ج ۱۳، ص ۱۵.

۲- همان.

ص: ۱۰۳

پیامبر اکرم (ص) هر سخن پند آموز و حکیمانه که انسان را از غفلت و بی‌توجهی بیرون آورد، هدیه‌ای است به مراتب بهتر و با ارزش‌تر از هدایای مادی. چرا که هدایت بشر، هدف همه انبیا و کتاب‌های آسمانی بوده و برای تحقق آن تلاش کرده‌اند. بر این اساس، قرآن کریم و روایات معصومین (علیهم السلام) که به منظور راهنمایی و هدایت جامعه انسانی صادر گشته، بهترین و زیباترین هدایای الهی هستند که باید از آنها درس آموخت و الگوبرداری کرد. زائران نیز می‌توانند با بیان جملات زیبا و حکیمانه که ارزش معنوی دارد بستگان و دوستان را با خدا و معصومین (علیهم السلام) آشنا سازند، شاید خاطرات آموزنده را برای بازدیدکنندگان تعریف کنند و موجب بیداری آنان گردند که بهتر از سوغات معمولی است.

از سوی دیگر، این روایات ارزش کمّی و مادی چندانی برای هدیه در نظر نگرفته، بلکه به کیفیت و اثربخشی آن اهتمام

ص: ۱۰۴

داشته‌اند. یعنی هدیه‌ای که سبب راهنمایی فرد به مسیر درست زندگی شود ولو کلام کوتاه و تأثیر گذار طبق روایات با فضیلت‌تر از اشیای مادی و پارچه و لباس است. در حدیث اول بر یادگیری و یاددهی کلمه حکمت آمیز نیز تکیه شده و اینکه وقتی سخن حکیمانه را از زائر یا کسی دیگر شنید، باید در ذهن بسپارد و به علاوه به دیگران نیز منتقل سازد تا آنها هم بهره ببرند. به هر صورت، یکی از آثار هدیه نقش راهنمایی و هدایت‌گری آن است که باید حتی‌الامکان در هدایای مادی نیز رعایت شود و هدیه‌هایی برای هدیه‌دادن تهیه گردد که خاطره‌ای را تداعی کنند و نماد مکان‌های مقدس یا یادآور داستانی از صدر اسلام و اوضاع مکه و مدینه و کربلا و نجف باشند.

د) رفع نیاز

شاید مهم‌ترین اثر هدیه این باشد که در راستای تأمین هدفی قرار گیرد و این

ص: ۱۰۵

کار نیازمند برنامه‌ریزی و هدف‌گذاری زائران است که با مطالعه و محاسبه دقیق اقدام به تهیه سوغات نمایند. هر چند نیازهای مادی و معنوی انسان فراوان است، به گونه‌ای که حد و حدودی نمی‌توان برای آن تعیین کرد. با این وجود، طبقه‌بندی اهداف امکان‌پذیر است و هر کس با دقت و تأمل نیازمندی‌های خود واطرافیانش را می‌تواند بشناسد و آنها را دسته‌بندی نموده برای هر کدام راه حلی در نظر گیرد. زائران در مورد هدیه باید این کار را انجام دهند و هدایا را به سمت تأمین نیازهای خود و بستگان و دوستان هدایت کنند. امام رضا (ع) به نقل از پدرانش نقل می‌کند که رسول خدا (ص) فرمود: «

نِعمَ الشَّیءُ الهَدِیَّهُ مِفتَاحُ الحَوائجِ»

؛ (۱) «هدیه بهترین چیز و کلید حل نیازمندی‌هاست».

سیره پیامبر اکرم (ص) و مسلمانان صدر اسلام هم نشان‌دهنده آن است که آنان در امر

۱- سفینهٔ البحار، ج ۸، ص ۶۳۳.

ص: ۱۰۶

هدیه، نیازها را در نظر داشتند و اگر چیزی را هدیه می‌کردند یا هدیه‌ای را می‌پذیرفتند برای تأمین نیازمندی‌های زندگی بوده است. آن‌گونه که در تاریخ آمده است تعدادی از یاران پیامبر معروف به «اصحاب صفه» در گوشه «مسجد النبی» مشغول عبادت بودند و هیچ کار و کسب و درآمدی نداشتند. این گروه شبانه روز در آنجا به سر می‌بردند و هرگاه جنگی پیش می‌آمد بی‌درنگ اعزام می‌شدند. آنها در واقع نیروی آماده‌باش پیامبر بودند که هر جا لازم می‌شد داوطلبانه به جبهه و جنگ می‌رفتند. معمولًا هدایایی برای پیامبر می‌آمد و حضرت نیز آن هدایا را که اغلب خوراکی بودند به اصحاب صفه می‌داد و یا با هم میل می‌کردند. چون آن گروه بیشتر به کمک و تغذیه نیاز داشتند و پیامبر نیز هدیه‌های دریافتی را بین آنان تقسیم می‌کردند.(۱)

۱- أحکام القرآن، محمد بن عبدالله بن ابوبکر ابن عربی، ج ۲، ص ۹۱۶.

ص: ۱۰۷

ه) اصلاح رفتار

رفتار آدمی به لحاظ تربیتی و اجتماعی متفاوت است؛ رفتارهای مطلوب و نامطلوب، رفتارهای توأم با مهر و محبت و رفتارهای زشت و خشن، که هر کدام در نظام ارزشی، ویژگی‌های خاص خود را دارند. این امر در حقیقت به تأثیرپذیری انسان از عوامل درونی و بیرونی برمی‌گردد و باعث بروز، کنش و واکنش‌های مختلفی از انسان می‌شود. این کنش و واکنش‌ها، جایگاه او را در نظام خانوادگی، اجتماعی و نیز نوع رابطه‌اش را با دیگران تعیین می‌کند.

اندیشه‌ها، برداشت‌ها، گرایش‌ها، حب و بغض‌ها بخشی از عوامل درونی تأثیر گذار در رفتار فرد هستند. عوامل بیرونی هم متعدد و غیرقابل شمارشند و آنها را در حوزه و یا طبقه معینی نمی‌توان محدود کرد. هدیه یکی از عوامل بیرونی مؤثر در رفتار فرد است که تا حدودی بر عملکرد

ص: ۱۰۸

او تأثیر می گذارد؛ چرا که امام علی (ع) فرمود: «

اِلانسانُ عَبدُ الاحسانِ

»؛ (۱) «انسان بنده احسان است». همچنین فرمود: «

بِالاحسانِ تُملَکُ القُلُوبُ

»؛ (۲) «با نیکی کردن، دل‌ها تصرف می‌شود».

هـدیه یـک نوع احسان و نیکویی است که به وسـیله آن می‌توان دلی را به دست آورد و به راحتی رفتارش را تغییر داد؛ تغییررفتاری در جهت اصلاح و هدایت او به کمال معنوی. علی (ع) می‌فرماید: «

سَبَبُ المَحَبَّةِ الاحسانُ

»؛ (۳) «نیکی کردن، سـبب محبت است». بـا محبت و رفتار مناسب می‌توان شخصـیت افراد را دگرگون ساخت. زائر آگاه و آشـنا با خصوصـیات بسـتگان، می‌تواند به عنوان یک عامل تربیتی از هدیه اسـتفاده کند و با اهدای سوغات‌مناسب، تبلیغ دین و نشر معارف اسلامی نماید.

در نهایت هدیه دارای آثار متعدد است که در صورت رعایت بایسته‌ها و تناسب‌های

۱- میزان الحکمهٔ، ج ۳، ص ۱۲۳.

۲- همان.

۳- غرر الحکم، ص ۳۸۵.

ص: ۱۰۹

پیش‌گفته، نتایج مثبتی خواهد داشت. توجه به مناسبت‌ها مانند روزهای معین، ایام ولادت، عروسی و امثال آن و همچنین در نظر گرفتن تناسب‌های سنی، عاطفی، فرهنگی و نظایر آن میزان اثربخشی هدیه را افزایش می‌دهد. ایجاد محبت و همدلی، رفع نیاز، اصلاح رفتار و بسیاری از آثار ناگفته نیز از جمله نتایج مطلوب هدیه دادن است.

با این حال فرایند هدیه در معرض آسیب‌هایی نیز قرار دارد که توجه به آن و پیش‌گیری از بروز آسیب‌ها در اثرگذاری هدیه نیز مفید است، ازاین‌رو لازم است که به آسیب‌شناسی هدیه نیز بپردازیم.

ص: ۱۱۰

فصل پنجم: آسیب‌های هدیه و راهکارهای پیش‌گیری

اشاره

هـدیه نیز هماننـد دیگر فعالیت‌هـای فردی و اجتماعی است که اغلب در امور مادی کاربرد دارد و ازاین‌رو، خالی از آسـیب نخواهد بود. بنابراین، در این فصل به آسیب‌های هدیه و پس از بیان آسیب‌ها به راهکارهای پیش‌گرانه خواهیم پرداخت.

۱. آسیب‌ها

اشاره

واژه «آسیب»، به هر پیامد یا رفتار نامطلوبی اطلاق می‌شود که معمولًا پس از انجام دادن کاری پدید می‌آید. این مفهوم، عام است و گستره وسیعی دارد؛

ص: ۱۱۱

آسیب‌های جسمی، روانی، خانوادگی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و امثال آن.

آسیب‌شناسی به عنوان یک دانش کاربردی بعد از هر برنامه‌ای قابل اجرا بوده و از اهمیت خاصی برخوردار است. با آسیب‌شناسی درست، می‌توان کارهای قبلی را ارزیابی کرد و ضمن رفع کاستی‌ها، از آسیب‌های بعدی پیش‌گیری نمود و در نتیجه روند تکاملی را پی گرفت.

هدف در بحث حاضر، بررسی پیامدها و رفتارهای نامطلوبی است که ممکن است در مسئله هدیه وجود داشته باشد. محور سخن بیشتر آسیب‌های معنوی، اجتماعی و خانوادگی است که قلمرو وسیعی خواهد داشت. همه تلاش‌ها برای دستیابی به پاسخ این پرسش‌هاست؛ آیا هدیه و سوغات سفرهای زیارتی مصون از آسیب است؟ آیا زائران خانه خدا و عتبات عالیات در امر هدیه دچار آسیب نمی‌شوند؟ در صورت وجود آسیب، راه‌های پیش‌گیری از آسیب کدامند؟

ص: ۱۱۲

در اینجا به جهت ارائه مناسب مطالب و سهولت در فراگیری خوانندگان، بهتر است آسیب‌ها را به سه دسته کلی آسیب‌های اقتصادی، فرهنگی- معنوی و اجتماعی تقسیم کرده و سپس به بررسی شاخه‌های فرعی آن بپردازیم. چه اینکه آسیب‌های هدیه عمدتاً به همین حوزه‌ها ارتباط پیدا می‌کند. البته ممکن است آسیبی به یکی از این دسته‌ها یا ترکیبی از آنها مربوط گردد.

الف) آسیب‌های مادی و اقتصادی

اشاره

تهیه هدیه و خرید اشیا برای اهدا به بستگان و دوستان، بی‌شک هزینه‌مالی به همراه دارد و باید مبلغی را پرداخت تا چیزی را به عنوان هدیه فراهم نمود. اما نحوه خرید و افراط و تفریط در آن، بسته به تصمیم زائر دارد که چگونه عمل کند. اگر با فکر و درایت و به دور از احساسات و رقابت به خرید اقدام کند، کمتر دچار آسیب خواهد شد، ولی اگر با هیجانات و هم‌چشمی با دیگران قدم به

ص: ۱۱۳

عرصه خرید و تهیه هدیه گذارد، طبعاً خالی از آسیب نخواهد بود. آسیب‌های مادی در نوع خود متعدد و مختلفند، در اینجا به برخی از آنها اشاره می گردد به این هدف که مورد توجه زائران قرار گیرد و آنان با شناخت آسیب‌ها از بروز آنها جلوگیری نمایند.

یک – تکیه بر هدایای مادی

اغلب زائران وقتی درباره هدیه و سوغات سخن می گویند یا می‌خواهند چیزی بدین نیت تهیه نمایند، منظورشان اشیای مادی است و می توان گفت همه زائران، سوغات حج را منحصر در مادیات می‌دانند؛ گویی جز امور مادی چیز دیگری را نمی‌توان در سفرهای معنوی هدیه کرد. درحالی که هدیه اعم از امور مادی و معنوی است و همان گونه که در بیان انواع هدیه اشاره شد، امور معنوی، بخش مهم هدیه را تشکیل می‌دهند، به‌ویژه در سفر حج که معنویت آن خیلی زیاد است. زائر به جای سرگرم شدن در امور مادی و فراهم‌سازی هدیه‌های مادی، خوب است برای

ص: ۱۱۴

بستگان و دوستان دعا، نماز و قرآن هدیه کند. به‌ویژه برای رفتگان از دنیا، اهدای معنوی بسیار اهمیت دارد. امام علی (ع) به نقل از رسول خدا (ص) می‌فرماید: «
مَا أُهْدِیَ إِلَی الْمَیِّتِ هَدِیَّةٌ وَ لَا أُتْحِفَ تُحْفَةٌ أَفْضَلُ مِنَ الاسْتِغْفَارِ»؛(۱)
«هیچ هدیه و سوغاتی برای میت، بهتر از طلب آمرزش نیست». چرا که در اثر استغفار مؤمن، ممکن است دروازه رحمت الهی به سویش گشوده شود و آن میت مورد غفران خداوند قرار گیرد. ازاین‌رو، اموات بیش از زندگان نیاز به هدیه معنوی دارند و زائران باید در مکه و مدینه که محل نزول وحی و جای استجابت دعاست، سوغات معنوی برایشان بفرستند.

اگر هدیه به زندگان نیز از امور معنوی باشد، با ارزش‌تر از هدایای مادی است. چون هدیه مادی زود از بین می‌رود و ماندگار نیست، ولی هدیه معنوی مانند دعا، استغفار، طواف مستحبی، عمره مستحبی و امثال آن در پرونده عمل فرد ثبت و

۱- مستدرک‌الوسائل، ج ۲، ص ۱۱۲.

ص: ۱۱۵

تا قیامت باقی می‌مانـد. در روایتی نیز هـدیه معنوی به زنـدگان را برتر از هـدایای مادی برمی‌شـمرد. امام باقر (ع) از پدرانش روایت کرده است که پیامبر فرمود:

یَقُولُ اللَّهُ تَعَالَی الْمَعْرُوفُ هَدِیَّهٌ مِنِّی إِلَی عَبْدِیَ الْمُؤْمِنِ وَ أَیُّمَا عَبْدٍ خَلَقْتُهُ فَهَدَیْتُهُ إِلَی الْإِیمَانِ وَ حَسَّنْتُ خُلُقَهُ وَ لَمْ أَبْتَلِهِ بِالْبُخْلِ فَإِنِّی أُرِیدُ بِهِ خَیْراً(۱)

خداونـد می‌فرمایـد: معروف و خوبی، هـدیه من به بنده مومن است و هر بنده‌ای که آفریدم و ایمان را به او هدیه کردم، اخلاقش را نیکو و او را از بخل دور ساختم، چون خیر و خوبی او را می‌خواهم.

این روایت بر هدایای الهی به بندگان مؤمن دلالت دارد و در ضـمن برمی‌آید که هدیه معنوی به زندگان بهتر از اشیای مادی است؛ به این دلیل که طبق روایت، هـدایای خداونـد به مؤمن همه از امور معنوی است مانند ایمان، اخلاق‌نیکو و آنچه از نظر عقل و شـرع معروف و ممدوح

۱- همان، ج ۷، ص ۳۳.

ص: ۱۱۶

شناخته شـده است. خوب است زائران سـفرهای زیارتی نیز به این حـدیث توجه نموده، برای بسـتگان و دوسـتان هدایای معنوی تهیه کنند. به هر صورت، تکیه بر امور مادی در هدیه از آسـیب‌های جدی آن است که با نیک‌اندیشـی و ژرف‌نگری حجاج باید اصلاح و از وقوع آن پیش‌گیری نمود.

دو – تهیه اشیای بی‌کیفیت

موسم حج تمتع یک موقعیت اسـتثنایی در کشور عربسـتان، بلکه در تمام جهان است و مراسـمی با آن شکوه و عظمت در هیچ جای دنیا وجود نـدارد. همان‌گونه که اصل مناسک حـج و انجام این وظیفه دینی و اسـلامی یک امر ممتاز و بدون رقیب است، جنبه‌های فرعی و حاشیه‌ای آن نیز بی‌بدیل و کم‌نظیر است؛ به عنوان نمونه معاملاتی که در ایام حج در سرزمین مکه و مدینه رخ می‌دهد قابل مقایسه با جای دیگر نیست؛ هم به لحاظ زمان که مـدتش بسـیار محدود و معین است و هم به لحاظ مکان که فقط در دو شـهر واقع می‌شود، هم از نظر

ص: ۱۱۷

عرضه کالا و هم به لحاظ کثرت مشتریان. آنچه از مطالعات کشورها و شواهد عینی برمی‌آید نشان می‌دهد که فضای داد و ستد و عرضه اشیا و کالا و حجم خریداران در دو شهر مکه و مدینه کاملًا استثنایی است و برای زائران تازه وارد به عربستان از جذابیت خاصی برخوردار است.

طبیعی است که در چنین بازاری که با میزان بالای تقاضای خرید مواجه است، هر نوع کالایی قابل عرضه به مشتریان است. زائران کشورهای مختلف جهان به عنوان خریداران اشیای وارداتی عربستان نخستین کسانی هستند که در معرض آسیب‌های متعدد معاملاتی قرار دارند. با توجه به ناآشنایی زائران و به خصوص زوار ایرانی با زبان عربی و تفاوت فرهنگی و همچنین ناپختگی بسیاری از زائران، میزان آسیب پذیری آنان بسیار زیاد است. ازاین‌رو، فروشندگان و دلالان عربستان، با استفاده از شیوه‌های گوناگون تبلیغاتی، اشیای نامرغوب و غیر استاندارد را به زوار می‌فروشند؛ چرا

ص: ۱۱۸

که کالاهای چینی، پاکستانی و کشورهای دیگر که کیفیت لازم را ندارند به کشور عربستان وارد، و به زائران عرضه می‌شود. زائران نیز هنگام خرید چندان متوجه کیفیت کالا نمی‌شوند، چون نه فرصت بازبینی دارند و نه آشنایی با علائم مرغوب کالا. از این جهت معمولًا هر چه ارزان‌تر و به ظاهر مرغوب‌تر بود را می‌خرنـد. وقتی به وطن بازمی‌گردنـد، می‌بیننـد که اشیای تهیه شـده هیـچ کیفیتی ندارند. اینجاست که دچار پیشـمانی می‌شوند، ولی سودی برایشان ندارد؛ زیرا پول‌ها مصرف شده و راهی برای برگرداندن کالا هم وجود ندارد. بدین ترتیب، خرید اشیای بی‌کیفیت و کم‌ارزش از آسیب‌های بزرگ هدیه است که باید زائران به این امر توجه داشته و از آسیب آن جلوگیری نماینـد. راه حل پیشنهادی این است که زائران از طریق مشورت بـا دیگران به خصوص افرادی که زبـان عربی می‌دانند و تجربه سفر به عربستان را دارند و از همه مهم‌تر با صبر و حوصله و دقت در امر

ص: ۱۱۹

خرید، می‌توانند از این گونه آسیب‌ها پیش گیری نمایند.

سه- اسراف در خرید هدیه

در قرآن کریم افزون بر واژه «اسراف» کلمات دیگری نیز وجود دارند که مفهوم اسراف را می‌رسانند. کلمه «تبذیر» از مادّه «بذر» به معنای پراکندن، ریخت و پاش نمودن، تلف کردن، بر باد دادن و امثال آن به معنای اسراف به کار رفته است. (۱) «راغب اصفهانی» در «مفردات الفاظ قرآن» می گوید:

تبذیر از مادّه بذر در اصل به معنای ریختن بذر و بذر افشانی آمده است و به عنوان استعاره به هرکسی که مالش را تضییع کند اطلاق می‌شود. (۲)

تبذیر در قرآن نیز به همین معنا به کار رفته و از زیاده‌روی در مصرف مال نهی شده است. خداوند می‌فرماید:

وَ لا تُبَذِّرْ تَبْذِيراً* إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كانُوا إِخْوانَ الشَّياطِينِ وَ كانَ الشَّيْطانُ لِرَبِّهِ كَفُوراً (اسراء: ۲۶ و ۲۷)

۱- فرهنگ معاصر عربی- فارسی، واژه «بذر»، ص ۳۱.

۲- مفردات الفاظ القرآن، واژه «بذر»، ص ۱۱۳.

ص: ۱۲۰

و هرگز اسراف و تبذیر مکن؛ چرا که تبذیرکنندگان برادران شیاطینند و شیطان در برابر پروردگارش بسیار ناسپاس بود.

آیه کریمه بر این نکته اشاره دارد که زیاده‌روی در هزینه‌کردن امکانات و بی‌جا مصرف نمودن آن، در واقع یک نوع ناسپاسی در برابر خدای متعال است؛ چون نعمت‌های الهی را هدر می‌دهد و استفاده بهینه از آن نمی‌برد. اگر کسی شکرگذار نعمت‌های خدا باشد، از اسراف و بیهوده خرج کردن منابع خدادادی دوری می‌نماید.

آنچه از آیات استفاده می‌شود آن است که اسراف به طور کلی خروج از اعتدال و تضییع نعمت‌های خدا دادی است؛ اما در روایات به معنای دقیق‌تری اشاره شده و اموری را، اسراف دانسته است که از دید عرفی خیلی مهم به نظر نمی‌آیند. امام صادق (ع) در روایتی می‌فرماید:

أَدنی الإسرافِ هِراقَةُ فَضلِ الماءِ وَ ابتذالُ

ص: ۱۲۱

ثَوبِ الصَّونِ وَ القاءُ النَّوی (۱)

کمترین میزان اسراف آن است که باقی‌مانـده آب را دور بریزی و لباس پاکیزه و نگه‌دارنده حرمت را در مکان نامناسب بر تن کنی و هسته را دور بیندازی.

در این حدیث به سه نمونه از موارد اسراف اشاره شده است:

یکی دور ریختن زیادی آب؛ بدین معنا که اگر کسـی آب بنوشد و ته مانده آب را بدون اسـتفاده کردن در جایی مانند باغچه خانه یا گلدان و امثال آن، دور بریزد؛ اسراف و به هدر دادن آب است.

دوم، پوشـیدن لباس تمیز و پاکیزه در مکان‌های پست و نامناسب که در آن مکان‌ها می‌بایست از لباس‌های خاصـی ماننـد لباس کار اسـتفاده کرد؛ مثلًا لباس‌های نو خود را در محیطهای کاری نظیر دامـداری، کوره‌پزی یا آشپزی و غیر آن بپوشد. این امر از منظر امام معصوم (ع) اسراف است؛ چرا که در بهره گیری از امکانات؛

۱- منتخب میزان الحکمهٔ، واژه «اسراف»، ص ۲۵۰.

ص: ۱۲۲

زیاده‌روی نموده و از لباسش استفاده غیر مناسب برده است. مسلماًدر محیطهای کاری باید از لباس‌های متناسب با آن فضا استفاده شود.

سوم، دور انداختن هسته چیزی مانند هسته خرما و زردآلو نیز طبق این روایت اسراف است و باید هسته را برای بذر افشانی در مزارع یا هدف دیگری مورد استفاده قرار داد.

از این روایت، اهمیت توجه به مسئله اسراف، رعایت اعتدال و صرفه‌جویی در بهره‌گیری از منابع طبیعی و دارایی‌ها، به خوبی به دست‌می‌آید. دقتی که امام صادق (ع) در تبیین معنای اسراف و نمونه‌های عینی در این زمینه ارائه کرده است، انسان را بر آن می‌دارد که در تصرفات روزانه‌و داد و ستدش برنامه‌ریزی درست داشته باشد تا مبادا در استفاده از مواد مصرفی، مرتکب زیاده‌روی شود. به ویژه خانواده‌ها در زمینه اسراف، مسئولیت افزون‌تری دارند و باید نسبت به عملکرد فرزندان نظارت و مراقبت کامل داشته

ص: ۱۲۳

باشند و آنها را از هرگونه رفتار اسراف‌آمیز برحذر دارند.

از جمله مصادیق اسراف در روایات، بخشش نامناسب است. چنانکه از رسول خدا (ص) در تفسیر آیه: وَ الَّذِینَ إِذا أَنْفَقُوا لَمْ یُسْرِفُوا وَ لَمْ یَقْتُرُوا وَ کانَ بَیْنَ ذلِکَ قَواماً (۱) سؤال شد، فرمود: «

مَن أعطی فی غَیر حقٍّ فَقَدْ أَسْرَفَ»

؛ (۲) «هرکس بخششی که لازم نیست و طرفِ بخشش، استحقاق آن را ندارد انجام دهد، اسراف کرده است». در همین زمینه امام علی (ع) می‌فرماید: «

اعطاءُ المالِ فی غَیرِ حَقِّهِ تَبذِیرٌ وَ إسرافٌ

»؛ (۳) «بخشش مال در موارد غیرحق تبذیر و اسراف است». بنابراین، هدیه و بخشش در اسلام حد و مرزی دارد که نباید از آن تجاوز کرد، وگرنه اسراف خواهد بود. بر این اساس، اگر زائران در تهیه هدیه زیاده‌روی کنند و بیش از آنچه لازم است خریداری کنند و ببخشند، اسراف است.

۱- و کسانی که هرگاه انفاق کنند، نه اسراف و زیاده‌روی می‌نمایند و نه سخت‌گیری، بلکه در میان این دو، حدّ اعتدالی دارند. فرقان: ۶۷

۲- میزان الحکمهٔ، ج ۲، واژه «اسراف»، ص ۱۲۹۵.

۳- همان.

ص: ۱۲۴

امام عسکری (ع) می‌فرماید: «

إنَّ لِلسَّخاءِ مِقداراً، فَإن زادَ عَلَیهِ فَهُوَ سَرَفٌ

»؛ (۱) «جود و سخاوت اندازه‌ای دارد؛ اگر بیش از آن ببخشد اسراف است».

چهار – خروج ارز از کشور

یکی از آسیب‌های مادی و اقتصادی که بر زیاده‌روی در هدیه مترتب است، خارج سازی ارز و پول نقد از کشور اسلامی است. این مطلبی با اهمیت است که باید بدان توجه کرد؛ زیرا تقویت نظام جمهوری اسلامی به فرموده حضرت امام ۱ و مقام معظم رهبری (مُدَّظِلُّهُ‌العَالِی) و نیز از منظر عقل و عرف جامعه واجب است. امام درباره حفظ نظام جمهوری اسلامی فرمود: «اگر حفظ اسلام بزرگ‌ترین فریضه است، بر همه ما و شما و همه ملت و همه روحانیون، حفظ این جمهوری اسلامی از اعظم فرایض است». (۲) بنابراین، حفظ و تقویت نظام جمهوری اسلامی بر همه مردم مسلمان ایران واجب است و هر کاری به تضعیف آن منجر

۱- همان، ص ۱۲۹۶.

۲- صحیفه نور، ج ۱۵، ص ۳۲۹.

ص: ۱۲۵

گردد، حرام است؛ آن کار در هر حوزه‌ای اعم از سیاسی اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی روا نیست و باید از آن اجتناب کرد.

از کارهایی که به نظر می‌رسد موجب ضعف بنیاد اقتصادی کشور می‌شود، خروج ارز از کشور است. این مطلب در طی دوره‌های پس از انقلاب با فراز و نشیب‌هایی همراه بوده است؛ به‌ویژه در زمان جنگ دارای محدودیت خاص بود و حتی حضرت امام خمینی (ره) هم صریحاً آن را ممنوع اعلام کرده بود. اما پس از دوره جنگ و به خصوص در شرایط کنونی به آن اندازه دارای محدویت نیست، ولی اصل علت همچنان باقی است و هر کاری که به ضرر و زیان نظام اسلامی منجر شود، ناپسند است. بر این اساس، هدیه زائران و افراط در آن به منزله خارج کردن ارز از کشور تلقی شده و امری نارواست. اگر زائران هزینه سوغات را محاسبه نمایند، خواهند فهمید که چه حجم زیادی ارز، از کشور خارج

ص: ۱۲۶

می‌شود و در اختیار مخالفان نظام قرار می‌گیرد. این کار، یک آسیب جدی هدایای زائران حج خانه خداست که در نهایت به تضعیف نظام مقدس جمهوری اسلامی منتهی می‌گردد. در مقابل توان اقتصادی کشورهای صاحب کالا تقویت می‌شود که هرگز به مصلحت اسلام و نظام اسلامی نیست. اگر زائران به این مسئله، توجه کنند به چنین کاری راضی نخواهند شد و رفتارشان را یقیناً تغییر خواهند داد.

پنج- مشکلات حمل و نقل و جابه‌جایی

گذشته از خروج ارز، آسیب دیگر در خرید زیاد، مشکلات حمل‌ونقل و جابه‌جایی اشیای تهیه شده است. بار سنگین در حال مسافرت واقعاً آسایش را از انسان سلب می‌کند. چمدان‌های پر از هدایای حاجیان، هنگام حرکت از مکه و مدینه دیدنی است و بسیار شگفت‌آور است که چگونه حاجیان در مدت کوتاه توانسته‌اند آنها را فراهم آورند! خرید و معامله زائران ایرانی با زوار دیگر کشورها قابل مقایسه

ص: ۱۲۷

نیست، که البته شاید هم به دلیل توجه زیاد آنان به مسئله هدیه و سوغات است که بر فرهنگ سفرها به خصوص سفر حج ایرانیان حاکم است. مسلماً زائران ضعیف و ناتوان به مراتب از مشکلات بیشتری برخوردارند.

بنابراین، زائران بایستی برای خرید، برنامه‌ریزی داشته باشند و حجم اشیایی را که تهیه می‌کنند، محاسبه نمایند؛ زیرا، خرید بیشتر، مشکلات جابه‌جایی را نیز افزایش می‌دهد. به هر صورت، مشکل حمل و نقل هدایا از آسیب‌های جدی سوغات سفرهای زیارتی است که باید بدان توجه داشت و مناسب است برای پیش‌گیری از این آسیب، بخشی از هدایا را از ایران تهیه نمایند؛ چرا که همان کالاـ و شاید با قیمت ارزان‌تر در ایران نیز وجود دارد. بدین ترتیب، هم از خروج ارز جلوگیری می‌شود و هم مشکل حمل و نقل پیش نمی‌آید. در ضمن براساس قوانین حمل و نقل مسافرت هوایی که در همه دنیا رایج است، برای هر

ص: ۱۲۸

مسافر، حمل مقـدار معینی از کالا مجاز است و برای بیش ازآن باید کرایه پرداخت کند. نظام حمل و نقل هوایی جمهوری اسـلامی ایران نیز از قـوانین بیـن‌المللی پیروی می‌کنـد و حاجیـان نیز هنگـام رفـت و بـازگشت بایـد از آن تبعیـت کننـد. براسـاس شواهـد و گزارش‌های زیارتی، زائران ایرانی خانه خـدا ما معمولًا دارای اضافه‌بار هسـتند حتی برخی از آنان چنـد برابر مقـدار مجاز، اضافه بار دارند.

طبیعی است که خرید زیاد و بار سـنگین به عنوان یک آسـیب مناسک حج مطرح است و گذشته از مشکلات جسمی و روانی برای زائر، ممکن است به معنویت و پاداش عمل حج نیز آسیب برساند.

شش- قرض و بدهکاری

حج بر کسانی واجب است که هم مخارج رفتن و برگشـتن از سفر و هم مخارج کافی زن و فرزند را در مدت سفر، داشته باشند. در غیر این صورت، مناسک حج واجب نیست. اما بسیاری از افراد در اثر علاقه

ص: ۱۲۹

شدیـدی که به سرزمین وحی دارنـد، با قرض کردن در مراسم حـج شـرکت می کننـد. برخی دیگر نیز به همان اندازه سـفر، دارایی دارنـد و بیش از آن را بایـد قرض بگیرنـد. این گونه‌افراد در اثر توقع بسـتگان و فرهنگ نادرست جامعه، اقـدام به خریـد زیاد و تهیه بارسنگین می کنند و در نتیجه زیر بار قرض می‌روند. این کار از آسیب‌های مهم هدیه و سوغات سفر حج است.

زندگی امروزی با مشـکلات متعددی مواجه است که اگر مدیریت اقتصادی در آن نباشد، نظام زندگی با مشـکل روبه‌رو می گردد. امام علی (ع) در زمینه تدبیر معیشت می‌فرماید: «

قِوَامُ العَیشِ حُسنُ التَّقدِیرِ و مِلاکُهُ حُسنُ التَدبِیرِ»؛ (۱)

«رکن زندگی، برنامه ریزی درست و پایه آن مدیریت صحیح است».

همچنین امام باقر (ع) در این زمینه می‌فرماید:

لایَستَکمِلُ عَبدٌ حَقیقَةَ الایمانِ حَتّی تَکونَ

۱- میزان الحکمهٔ، ج ۸، ص ۳۴۹.

ص: ۱۳۰

فیهِ خِصالٌ ثَلاثٌ: التَّفَقُّهُ فِی الدِّینِ وَ حُسنُ التَّقدِیرِ فی المَعِیشَهِ وَالصَّبرُ عَلَی الرَّزایا(۱)

بنده‌ای حقیقت ایمان را به کمال نرساند تا در او سه خصلت باشد: فهم در دین، اداره درست زندگی و صبر در مصیبت‌ها.

طبق این روایات، تدبیر معیشت از مسائل مهم زندگی است که در هر صورت باید بدان توجه کرد و به زندگی سامان بخشید. سفرهای غیرضروری پر هزینه را باید لغو و سفرهای لازم مانند حج را بدون تشریفات و هزینه اضافی انجام داد. تدبیر و مدیریت صحیح اقتصادی به فرموده امامان معصوم (علیهم السلام) اساس زندگی و جزو ایمان است. این نکته اگر در سفر معنوی حج رعایت شود، بسیاری از آسیب‌ها به وجود نمی‌آید؛ آسیب‌هایی چون خروج ارز، مشکلات حمل و نقل، اضافه بار و ... بنابراین قرض و بدهکاری یکی از آسیب‌های سفر حج یا زیارت است که باید با برنامه ریزی

۱- تحف العقول، محمد حسن حرانی، ص ۳۳۹.

ص: ۱۳۱

درست از وقوع آن پیش‌گیری کرد.

هفت- عدم تناسب خریدهای رایج با اماکن زیارتی

آخرین آسیبی که در بعد مادی و اقتصادی هدیه به نظر می‌رسد، بیگانگی هدایا با اماکن زیارتی است که هیچ تناسبی میان آنها مشاهده نمی‌شود. اشیایی همانند پارچه، لباس، ساعت، گوشی همراه، وسایل الکتریکی و امثال آن چه تناسبی با مسجدالحرام، مسجدالنبی (ص) یا مکان‌های زیارتی دیگر دارند؟ این‌گونه کالاها در هر کشوری وجود دارند و نیاز به آوردن آن از شهرهای دینی و مذهبی نظیر مکه و مدینه نیست. سوغات سفرهای زیارتی به خصوص حج باید تداعی‌کننده یاد و خاطره آن مکان‌های مقدس باشد. اگر این‌گونه بود، هدیه و سوغات ارزش معنوی نیز پیدا می‌کند و انسان با دیدن آن به یاد اماکن مقدس می‌افتد. چنان‌که سوغات کربلا نظیر تسبیح و سجاده با نمادهایی از گنبد و ضریح امام حسین (ع) یاد و خاطره آن را در اذهان زنده می‌کند. اما در سوغات

ص: ۱۳۲

مکه و مدینه این تناسب رعایت نمی‌شود و رنگ و بوی اماکن زیارتی در آن مشاهده نمی‌شود.

امام خمینی (ره) ضمن توصیه دینی و اخلاقی به زائران خانه خدا این گونه آنان را به خاطره‌های آن سرزمین توجه می‌دهند:

«از نکاتی که حجاج محترم بایـد به آن توجه کننـد اینکه مکه معظمه و مشاهـد مشـرفه، آیینه حوادث بزرگ نهضت انبیا و اسـلام و رسـالت پیـامبر اکرم (ص) اسـت. جای‌جـای ایـن سـرزمین، محـل نزول و اجلاـل انبیـای بزرگ و جبرئیـل امیـن و یـادآور رنـج‌ها و مصیبت‌های چنـدین ساله‌ای است که پیامبر اکرم (ص) راه اسـلام و بشـریت متحمل شده‌انـد. حضور در این مشاهد مشـرفه و امکنه مقـدسه و در نظر گرفتن شـرایط سـخت و طاقت‌فرسـای بعثت پیـامبر (ص)، مـا را به مسـئولیت و حفظ دست‌آوردهای این نهضت و رسـالت الهی بیشتر آشـنا می‌کنـد، که واقعاً پیامبر اکرم (ص) و ائمه هـدی (علیهم السـلام) در چه غربت‌هایی برای [بیان] دین حق و امحای باطل، استقامت و ایستادگی نموده‌اند و از تهمت‌ها و اهانت‌ها و زخم زبان‌های «ابولهب» و «ابوجهل» و «ابوسفیان» ها

ص: ۱۳۳

نهراسیدند و در عین حال شدیدترین محاصره‌های اقتصادی در «شعب ابی‌طالب» به راه خود ادامه دادند و تسلیم نشدند و سپس با تحمل هجرت‌ها و مرارت‌ها در مسیر دعوت حق و ابلاغ پیام خدا و حضور در جنگ‌های پیاپی و نابرابر و مبارزه با هزاران توطئه و کارشکنی‌ها، به هدایت و رشد همت گماشته‌اند که دل صخره‌ها، سنگ‌ها، و بیابان‌ها و کوه‌ها و کوچه‌ها و بازارهای مکه و مدینه پر است از هنگامه پیام رسالت آنان که اگر آنها به زبان و سخن می‌آمدند و از راز و رمز تحقق فَاسْتَقِمْ کَما أُمِرْتَ (۱) پرده برمی‌داشتند؛ زائران بیت‌الله‌الحرام در می‌یافتند رسول خدا (ص) برای هدایت ما و بهشتی شدن مسلمانان چه کشیده‌اند و مسئولیت پیروان او چقدر سنگین است. (۲)

از بیان امام خمینی (ره) لزوم زنده نگه‌داشتن یاد و خاطره پیامبر اکرم (ص) و اهل‌بیت (علیهم السلام) و مبارزات و تلاش‌های آنان برای هدایت مردم، به خوبی به دست می‌آید و

۱- پس همان گونه که فرمان یافته‌ای، استقامت کن. هود: ۱۱۲

۲- صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۳۳۸.

ص: ۱۳۴

هر مسلمانی وظیفه دارد که به این امر مهم توجه نماید. بنابراین، انسان هم می‌تواند در مکه و مدینه قدم گذارد و صحنه‌های ایثار و شهادت را از نزدیک ببیند و هم می‌تواند آثاری از آن را به همراه ببرد و در مکان‌های دور به یاد آنان باشد. البته این یادآوری به وسیله تهیه هدایای مناسب توسط زائران که نماد آن مکان‌ها را در خود داشته باشند، قابل اجراست. اما هدایای زائران مکه و مدینه این ویژگی را ندارند و یادآور خاطرات اماکن مقدس یا مبارزات مسلمانان صدر اسلام نیستند. این امر از آسیب‌های هدیه و سوغات زائران خانه خدا است که جهت برطرف شدن آن، باید به دنبال چیزهایی رفت که نمادی از آن مکان‌ها را داشته یا دست‌کم برخی از اشیای تهیه شده، دارای این خصوصیت باشند.

ب) آسیب‌های فرهنگی و معنوی

اشاره

دسته دوم از آسیب‌های هدیه، آسیب‌های

ص: ۱۳۵

معنوی است. این نوع آسیب، به مراتب زیانبارتر از آسیب‌های مادی و اقتصادی است؛ زیرا این گونه از آسیب‌ها متوجه کمال معنوی زائر است و با معنویت او ارتباط دارد و در صورت وقوع آن، از ارزش معنوی او کاسته می‌شود.

ممکن است زائر در خرید هدیه و یا تقسیم آن میان بستگان و دوستان مرتکب گناهی گردد که دور از شأن و جایگاه زائر خانه خداست. اختلاط زن و مرد هنگام خرید، چانه زدن‌های زیاد، دروغ گویی، سوگندهای بی‌مورد، توهین به خود و دیگران و مواردی از این قبیل که معمولًا در فضای معاملات وجود دارند، از جمله گناهان در هنگام خرید هدیه هستند. همچنین ممکن است زائر موقع تقسیم هدایا بین بستگان و دوستان در معرض برخی آسیب‌ها؛ مانند تبعیض، ریاکاری، دروغ، رشوه و نظایر آن قرار گیرد. هر کدام از

ص: ۱۳۶

این امور واقع شود، گناه است و زائران باید با دقت و مراقبت، از این آسیب‌ها عبور کنند و به دام آنها نیفتند.

گرچه آسیب‌های فرهنگی و معنوی هدیه فراوان است، ولی در اینجا به مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود.

یک – ارتکاب ریا

ریا در برابر اخلاص از گناهانی است که در بسیاری از فعالیت‌های دینی و اجتماعی انسان نفوذ دارد. ریا امری است درونی که با نیت و انگیزه فرد ارتباط دارد و چیزی که به آن تعلق می‌گیرد، امر بیرونی و از رفتارهای آدمی است. ریا مربوط به امور خیر و صفات پسندیده‌ای است که فرد با انجام دادن و اتصاف به آن می‌خواهد منزلت و اعتبار اجتماعی کسب کند. ریا انواعی دارد که در مجموع، همه آنها، حرام و از گناهان کبیره هستند. (۱) خطر وقوع در این گناه خیلی زیاد است و کمتر کسی بتواند در

۱- معراج السعادهٔ، ملا احمد نراقی، ص ۴۷۳.

ص: ۱۳۷

برابر صفت ریا مصونیت پیدا کند و اغلب مردم در معرض این آسیب قرار دارند. ریا از ابزارهای شیطان برای گمراه ساختن انسان است و مانند موریانه می‌ماند که عمل را از درون تهی و روح آن را می‌رباید. (۱) قرآن کریم به شدت از این عمل نهی کرده و می‌فرماید:

فَوَیْلٌ لِلْمُصَلِّینَ* الَّذِینَ هُمْ عَنْ صَلاتِهِمْ ساهُونَ* الَّذِینَ هُمْ یُراؤُنَ* وَ یَمْنَعُونَ الْماعُونَ (ماعون: ۴- ۷)

پس وای بر نمازگزاران همان کسانی که در نماز خود سهل‌انگاری می‌کنند، همان کسانی که ریا می‌کنند و حتی از [عاریه] دادن وسایل ضروری زندگی [به دیگران] خودداری می‌کنند.

این آیات به نمازگزاران سهل‌انگار و ریاکار، وعده عذاب داده است. هر چند ابتلای به ریا در همه اعمال امکان‌پذیر است و شاید عملی را نتوان یافت که از ریا مصون باشد، ولی انفاق و مسائل مالی

۱- اخلاق در قرآن، ناصر مکارم شیرازی و همکاران، ج ۱، ص ۲۸۰.

ص: ۱۳۸

بیشتر در معرض ریا قرار دارنـد. بر این اساس، زائران باید مواظب باشـند تا به دام ریا نیفتند و خالصانه و با انگیزه الهی به بسـتگان و دوستان هدیه دهند.

دو – ارتکاب رشوه

یکی از آسـیب‌های هدیه، ارتکاب «رشوه» است. رشوه در لغت به معنای «امتداد داشـتن» و «متوسل شدن» است که با معنای عرفی و اصـطلاحی آن بی‌ارتباط نیست؛ چون رشوه نوعی توسل و دست‌درازی به دیگران برای رسیدن به مقصود است. در اصطلاح، رشوه به چیزی اطلاق می‌شود که فرد به حاکم یا غیر او می‌دهـد تا به نفع او حکم کنـد یا آنچه را می‌خواهد، برایش انجام دهد. (۱)رشوه گنـاه بزرگی است که جنبه‌هـای گونـاگون فقهی، اجتمـاعی، اخلاقی و تربیتی دارد و آسـیب‌های متعـددی بر آن مترتب است. همه فقهای اسلام بر حرمت آن اتفاق نظر دارند؛ چون قرآن و روایات به روشنی حرمت رشوه را اثبات می‌کند.

۱- رشوه و احکام آن در فقه اسلامی، حمیدرضا داودی دریکنده، صص ۳۸ و ۳۹.

ص: ۱۳۹

مفسران و فقها برخی از آیات قرآن را بر رشوه تطبیق کرده‌اند، به عنوان مثال خداوند در این آیه می‌فرماید:

وَ لا تَأْكُلُوا أَمْوالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْباطِلِ وَ تُدْلُوا بِها إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقاً مِنْ أَمْوالِ النَّاسِ بِالإِثْمِ وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ (بقره: ۱۸۸)

و اموال یکدیگر را به باطل [و ناحق] در میان خود نخورید! و برای خوردن بخشی از اموال مردم به گناه، [قسمتی از] آن را [به عنوان رشوه] به قضات ندهید، در حالی که می‌دانید [این کار، گناه است]!

هم ابتدای آیه به صورت عام و هم ذیل آیه، صراحت در حرمت رشوه دارند؛ چون ابتدای آیه از خوردن مال به باطل نهی کرده که شامل رشوه است و فراز دوم آیه نیز می‌فرماید: «مال خود را به قضات ندهید درحالی که می‌دانید این کار گناه است»، دادن مال به حاکم جز رشوه، چیز دیگری نمی‌تواند باشد.

در آیه دیگر می‌فرماید: أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ؛ «و بسیار مال حرام می‌خورند».

ص: ۱۴۰

(مائده: ۴۲) «سُحت» به معنای خوردن مال به حرام است که آن را بر رشوه منطبق کرده‌اند. (۱)

هـدیه یـک مسـئله مـالی است که در معرض جـدی ارتکـاب رشوه قرار دارد و اگر انگیزه، پـاک نباشـد، رنـگ و بوی رشوه به‌خود می‌گیرد. به خصوص هـدیه به شخصیت‌های اجتمـاعی که صـاحب شـهرت و نفوذ اجتماع هسـتند. بنابراین زائران نیز از این آسـیب مصون نیسـتند و تقدیم هدیه به افراد خاص و دارای موقعیت اجتماعی، شـبهه رشوه را به همراه دارد. ازاین‌رو، در روایات از هدیه به حاکمان، قضات و امثال آنها به شدت نهی شده است. علی (ع) می‌فرماید: «

أَیُّمَا وَالٍ إِنْ أَخَذَ هَدِیَّهً کَانَ غُلُولًا وَ إِنْ أَخَذَ الرِّشْوَهَ فَهُوَ مُشْرِکٌ

»؛(۲) «هر حاکمی که هدیه‌ای بگیرد خیانت کرده است و اگر رشوه بگیرد مشرک است».

در این روایت گرفتن هدیه به وسیله حاکم خیانت حساب شده است که آسیب

۱- رشوه و احکام آن در فقه اسلامی، صص ۷۶- ۸۲.

۲- وسائل الشیعه، ج ۱۷، ص ۹۴.

ص: ۱۴۱

پذیری آن را می‌رساند.

در نهج البلاغه در داستان هـدیه‌آوردن «اشـعث بن قیس» می‌خوانیم که او برای پیروزی بر طرف دعوای خود در محکمه عدل علی (ع)، متوسل به رشوه شد و شبانه ظرفی پر از حلوای لذیذ به در خانه علی (ع) آورد و نام آن را هدیه گذاشت. علی (ع) بر آشفت و فرمود: «

هَبِلَتْکَ الهَبُولُ! أ عَنْ دِینِ اللَّهِ أتَیتَنِی لِتَخدَعَنِی

»؛ (۱)«زنان بچه مرده بر تو بگریند. آیا از راه دین وارد شدی که مرا بفریبی»؟

به هر صورت، احتمال ارتکاب رشوه در هـدیه زیاد است؛ بنابراین زائران بایـد هدایا را بدون چشم‌داشت اهدا کنند تا از این آسـیب مصون باشند.

سه- ارتکاب دروغ

زبـان به عنوان عضو حسـاس انسـان بـا وجود فوایـد بسـیار، آفـات زیـادی نیز دارد و اگر مواظبت نشود، گناهـان متعـدد و بزرگی را می‌توان با آن مرتکب شد.

۱- نهج البلاغه، خطبه ۲۲۴.

ص: ۱۴۲

dکی از آن گناهان، دروغ است که به معنای آوردن سخنی بر خلاف واقع است. دروغ صفت ناپسندی است که زیان‌های فردی و اجتماعی فراوانی به همراه دارد. در اثر یک سخن دروغ ممکن است لطمه‌ای به آبروی مؤمن وارد شود یا نزاعی پدید آید که خسارت‌های جبران‌ناپذیری را به‌وجود آورد.

در آیات و روایات فراوان از دروغ نهی شده و دروغگو مورد لعن خداوند قرار گرفته است. رسول‌خدا (ص) می‌فرماید: «
إیّاکُم وَ الکَذِبَ، فإنَّهُ مَعَ الفُجُورِ وَ هُما فِی النَّارِ»
؛(۱) «از دروغ بپرهیزید؛ زیرا دروغ توأم با فجور (انحراف از حق) است و هر دو در آتشند».

یکی از آسیب‌های جدّی که زائران با آن مواجه هستند، دروغ است؛ زیرا ممکن است با دوستان، بستگان و کسانی دیگر، در ارتباط با هدیه، قیمت، رعایت تناسب‌ها و توزیع آن مرتکب دروغ و سخن خلاف واقع

۱- میزان الحکمهٔ، ج ۱۰، ص ۵۸.

ص: ۱۴۳

شوند که در این صورت، گناه بزرگی را انجام داده‌اند. انسان هیچ‌گاه نباید دروغ بگوید، به‌ویژه هنگام بازگشت از سفرهای زیارتی مانند حج. در ارائه گزارش و دادن هدیه نیز باید از کلام نادرست پرهیز نماید؛ زیرا دروغ عامل بی‌اعتباری زائر است. پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «

كَثرَةُ الكَذِبِ تَذهَبُ بِالبَهاءِ

»؛(۱) «دروغ‌گویی زیاد، آبروی انسان را می‌برد».

چهار – رعایت نکردن آداب معامله در هنگام خرید هدیه

معامله امری رایج میان همه مردم دنیاست که به صورت خرد و کلان در سطح کشورها، شهرها، خانواده‌ها و افراد جامعه جریان دارد. تجارت از قدیم رواج داشته و امروزه نیز عامل اصلی حرکت زندگی بشر است؛ به گونه‌ای که بدون داد و ستد هیچ فرد یا خانواده‌ای نمی‌تواند امور معیشت خود و افراد تحت پوشش را اداره کند.

۱- میزان الحکمهٔ، ج ۱۰، ص ۶۲.

ص: ۱۴۴

اسلام اصل معامله را تأییدکرده، و برای آن آدابی را در نظر گرفته است که باید رعایت شوند. از جمله آسان‌گیری در معامله است که فروشنده و مشتری نباید سخت‌گیر باشند. پیامبر اسلام (ص) می‌فرماید:

رَحِمَ اللهُ عَبداً سَمحاً اذا باعَ، سَمحاً اذا اشتَری، سَمحاً اذا قَضی، سَمحاً اذَا اقتَضی (۱)

خدا رحمت کند بنده‌ای را که در فروش، خرید، پس‌دادن وام و پس‌گرفتن آن آسان‌گیر باشد.

روایات در زمینه آداب معامله زیادند و همه بر آسان‌گیری در خرید و فروش تأکید دارند که انسان نباید خیلی سخت‌گیر در معامله باشد. این نکته، برای زائران نیز هست و آنها موقع تهیه هدیه و سوغات، نباید خارج از متعارف عمل نمایند. به هر صورت، زائران باید بیش از دیگران مقید به رعایت آداب معامله در خرید سوغات باشند تا آبروی شیعه و مردم

۱- همان، ج ۲، ص ۹۷.

ص: ۱۴۵

ایران در برابر مخالفان حفظ گردد.

از آسیب‌های جدی و شایع در میان زائران حج، چانه زدن زیاد و خارج از حد معمول در خرید سوغات از دو شهر مکه و مدینه است. مکه و مدینه در ایام حج، به ویژه بعد از پایان مناسک، افزون بر فضای عبادی، کاملًا چهره تجاری به خود می گیرند و حداقل دو میلیون انسان اقدام به تهیه سوغات می کنند. در این میان زائران ایرانی بیش از دیگر زوّار علاقه‌مند به خرید هستند. خیلی از مغازه‌داران و فروشندگان مکه و مدینه در انتظار ورود زائران ایرانی هستند و شاید برنامه‌هایی نیز برای فروش زیاد به آنها دارند. با توجه به اینکه اغلب فروشندگان مکه و مدینه، اهل سنت هستند و به لحاظ فرهنگی، سیاسی و مذهبی با مردم ایران سازگاری ندارند، رعایت آداب خرید و پرهیز از چانه‌زنی زیاد در تعیین قیمت ضروری است. رسول خدا (ص) در این زمینه خطاب به علی (ع) می‌فرماید:

یا عَلی لاتُماکِس فی اربَعةِ اشیاءَ: فی

ص: ۱۴۶

شِراءِ الاضحِیَّهِٔ وَ الکَفَنِ وَ النَّسَمَهِٔ وَ الکِری الی مَکَّهَٔ(۱)

ای علی (ع)! در چهار چیز چانه نزن: در خرید قربانی، کفن، برّه و کرایه برای مکه.

امام زین العابدین (ع) در بیان روشن‌تری نسبت به خرید سوغات سفر حج، به پیشکارش، فرمود:

إذا أردتَ أن تَشتَرِیَ لِی مِن حَوائِجِ الحَجِّ شَیئاً فاشتَرِ و لاتُماکِس.(۲)

هرگاه خواستی از نیازهای در سفر حج چیزی برای من بخری، خریداری کن و چانه نزن.

از این روایات به‌دست می‌آید که چانه زدن در خرید هدیه از مکه و مدینه ناپسند است و زائر نباید جلو فروشندگان، خود را سبک کنـد. اما آنچه که هنگام تهیه سوغات در مکه و مـدینه می‌گذرد، خلاف توصـیه امامان (علیهم السـلام) است. حتی زنان به صورت بسیار نادرستی با دکان‌داران چانه می‌زنند و برخی نیز

۱- میزان الحکمهٔ، ج ۲، ص ۹۹.

۲- میزان الحکمهٔ، ج ۲، ص ۹۹.

ص: ۱۴۷

توجهی به رعایت حجاب اسلامی ندارند.

پنج- ذلت و حقارت هنگام خرید هدیه

این آسیب بر آسیب‌های پیشین مترتب است. رعایت نکردن آداب معامله و چانه‌زدن زیاد با فروشندگان، ذلت و خواری در برابر آنان را به همراه می‌آورد؛ زیرا خرید آبرومند آن است که وقتی زائر وارد مغازه شد، با حفظ متانت و با اندک گفت‌وگویی هدایای مورد نیاز را فراهم کند. اگر همه این‌گونه رفتار نمایند، بهتر می‌توانند سوغات را تهیه کنند و با حفظ عزت و حیثیت و بدون حقارت و ذلت به اشیای مورد علاقه دست‌یابند. بر عکس اگر با حرص و ولع و با چانه‌زدن فراوان و رفتار نامناسب خرید کنند، عزت و غرور ملی و مذهبی‌شان لکه‌دار می‌شود. مؤمن نباید برای مال دنیا خود را برابر هر کسی حقیر سازد. امام صادق (ع) در سفارشی به زائران می‌فرماید:

إذا أَحرَمتَ فَعَلَیکَ بِتَقوَی اللهِ وَ ذِکرِ اللهِ کَثِیراً وَ قِلَّهِ الکَلامِ إلّا بِخَیرٍ (۱)

۱- میزان الحکمهٔ، ج ۲، ص ۴۹۸.

ص: ۱۴۸

چون احرام بستی، تقوای خدا را در پیش گیر و ذکر خدا بسیارگو و سخن کم گو، مگر در خیر.

به هر صورت، رعایت نکردن آداب معامله و التماس زیاد پیش فروشنده در هر سرزمینی به خصوص مکه و مدینه عامل تحقیر زائران است و باید از این آسیب، دوری کرد.

شش- سبک شدن پیروان اهل‌بیت: در نگاه مخالفان

زائران ایرانی، افزون بر اینکه ایرانی‌اند، شیعه هستند. این ویژگی از همه خصوصیات زائران ایرانی با ارزش‌تر است؛ چرا که امتیازات نژادی، ملی، جغرافیایی و امثال آن از منظر اسلام و قرآن فاقد ارزش‌اند و آنچه مایه عزت دنیا و آخرت زائر است و برای همیشه ماندگار، امتیاز مذهبی و انتساب به پیامبر اکرم (ص) و اهل‌بیت (علیهم السلام) آن حضرت است. خداوند در قرآن می‌فرماید:

یَوْمَ لا یَنْفَعُ مالٌ وَ لا بَنُونَ* إِلَّا مَنْ أَتَی اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِیمٍ (شعرا: ۸۸ و ۸۹)

ص: ۱۴۹

در آن روز که مال و فرزندان سودی نمی‌بخشند، مگر کسی که با قلب سلیم به پیشگاه خدا آید.

به فرموده «علامه طباطبایی»: سود نداشتن مال و فرزندان در روز قیامت برای آن است که در آن روز، نهادهای اجتماعی و روابط انسانی، به طور کل از بین می‌رود. هر کس می‌ماند و اعمالش؛ اگر از نیکوکاران بود در سعادت ابدی، وگرنه در شقاوت همیشگی خواهد بود. ازاین‌رو، رابطه انسان با مال و فرزند که در دنیا معیار یاری و مساعدت طرفینی است، در قیامت وجود ندارد. فقط یک چیز در قیامت مفید و کارساز خواهد بود و آن قلب سلیم است؛ قلبی که از هرگونه آفات ظاهری و باطنی به دور باشد، در روز رستاخیز برای صاحبش اثربخش است. بر این اساس، مدار سعادت در آن روز بر سلامت قلب است، چه اینکه صاحب آن قلب سالم، در دنیا مال و فرزندی داشته باشد

ص: ۱۵۰

یا نداشته باشد. (۱) به نظر می‌رسد، قلبی سلیم است که معرفت خدا و اولیای او را در خود داشته و سرشار از محبت و دوستی پیامبر (ص) و اهل‌بیت (علیهم السلام) باشد؛ چون نخستین سؤالی که روز قیامت از انسان می‌شود، دوستی خاندان پیامبر اسلام است. (۲) با توجه به اهمیت مذهب شیعه، هر کاری که موجب سربلندی و عظمت پیروان اهل بیت (علیهم السلام) شود، لازم و بر عکس، رفتاری که باعث اهانت و ذلت شیعیان شود، حرام و ناروا است. براساس گزارش‌ها و شواهد عینی، رفتار زائران در مکه و مدینه، به ویژه در ارتباط با خرید و تهیه سوغات، مناسب مقام و منزلت آنان نیست؛ ازاین‌رو، این کار به عنوان آسیب هدیه مطرح است و باید در جهت رفع آن تلاش کرد. راه پیش‌گیری از این آسیب، کنترل

۱- تفسیر المیزان، ج ۱۵، ص ۴۰۳.

۲- رسول خدا ۹ فرمود: «أوَّلُ مایسالُ عَنهُ العَبدُ حُبُّنا اهلَ البیتِ:»؛ «نخستین چیزی که روز قیامت از بنده سوال می‌شود، دوستی ما اهل بیت: است»؛ اهل‌البیت فی الکتاب و السنهٔ، ص ۴۱۰.

ص: ۱۵۱

رفتار در بازار و مراقبت هنگام خرید و تعیین قیمت اشیا است که باید زن و مرد بدان توجه داشته باشند و از عملکرد خلاف شأن زائر شیعی و ایرانی اجتناب نمایند.

هفت- تبدیل سفر معنوی به سفر تجاری و تفریحی

سفر حج در اصل یک سفر معنوی و زیارتی است که براساس وظیفه دینی با حال و هوای خاص خود، باید انجام گیرد. سفری که حتی پیش از حرکت باید روح معنویت، اخلاص نیت، حلالیت از بستگان، همسایگان و دوستان، وصیت شرعی، دل کندن از دنیا و به طور کلی فراغت از هر امر مادی و تصمیم قطعی و همه جانبه برای انجام دادن مناسک حج، در انسان وجود داشته باشند. «ملا مهدی نراقی» در سفارشی به زائر خانه خدا می گوید:

نفس را از هرچه، دلِ او را مشغول و خاطر او را در راه یا مقصود پریشان می‌کند- از معامله یا مانند آن- خالی و فارغ سازد تا همت و اندیشه او تنها برای خدا باشد و دلِ او متوجه یاد خدا

ص: ۱۵۲

و شعار الهی گردد. (۱)

بزرگان اخلاق و مراجع، هر کدام بر جنبه معنوی حج تأکید دارند و زائران را به بهره‌برداری هر چه بیشتر از آن فراخوانده‌اند. امام خمینی (ره) در این رابطه می‌فرماید:

مراتب معنوی حج که سرمایه حیات جاودانه است و انسان را به افق توحید و تنزیه نزدیک می‌نماید، حاصل نخواهد شد مگر آنکه دستورات عبادی حج به طور صحیح و شایسته و مو به مو عمل شود. و حجاج محترم و روحانیون معظم کاروان‌ها تمام همّ خود را صرف در تعلیم و تعلم مناسک حج کنند. بر مسئله‌دانان است که از همراهان خود مواظبت کنند که خدای نخواسته، تخلف از دستورات نشود و بعد سیاسی و اجتماعی آن حاصل نمی‌گردد، مگر آنکه بعد معنوی والهی آن جامه عمل پوشد و لبیک‌های شما، جواب دعوت حق تعالی باشد و خود را محرم برای وصول به آستانه محضر حق تعالی نمایید و لبیک‌گویان برای حق، نفی شریک به همه مراتب کنید و از «خود»

۱- جامع السعادات، ج ۳، ص ۳۸۳.

ص: ۱۵۳

که منشأ بزرگ شرک است، به سوی او (جل‌وعلا) هجرت نمایید. و امید است برای جویندگان، آن «موتی» که به دنبال هجرت است حاصل آید و اجری را که «علی الله» است دریافت نمایند. و اگر جهات معنوی به فراموشی سپرده شود، گمان نکنید که بتوان از چنگال شیطان نفس رهایی یابید. و تا در بند خویشتن خویش و هواهای نفسانی خود باشید، نمی‌توانید جهاد «فی‌سبیل الله» و دفاع از «حریم الله» نمایید. ... ومسلمانان بدانند تا یک درجه از این تحولات در آنان حاصل نشود، شیطان، نفس امّاره و شیاطین خارج نخواهند گذاشت که به فکر امت اسلامی و مظلومان جهان باشند. (۱)

از این سخنان، اهمیت توجه به جنبه معنوی حج به‌دست می‌آید و اینکه زائر باید از همه چیز دل ببرد و تنها به فکر حج و انجام دادن مناسک آن باشد. متأسفانه در عمل خیلی از زائران، چنین رفتاری، مشاهده نمی‌شود، بلکه آنان سفر حج را به سفر تجاری و تفریحی تبدیل

۱- صحیفه نور، ج ۱۹، ص ۲۵.

ص: ۱۵۴

می کننـد. همان رفتارهایی را که در سـفرهای دیگر دارند، در سـفر حج نیز دارند از هنگام حرکت به جای اینکه خود را برای انجام دادن مناسک و کسب معنویت آماده سازند، برای خرید و آوردن اشیای گران‌قیمت و احیاناً دارای سود و منفعت مادی، برنامه‌ریزی می کننـد. در حـال مسـافرت هـم بـا همیـن نیـت و انگیزه بـه مکه و مـدینه می‌رونـد و آن رفتارهـای نامنـاسب را انجـام می‌دهنـد که آسیب‌های پیش گفته را به همراه دارند. برای پیش گیری و سالم‌سازی سـفر معنوی حج خوب است از ابتدا زائران توجیه شوند و به امور معنوی اهتمام ورزند.

هشت- از دست دادن فرصت زیارت و دعا

از آسـیب‌های مهـم در مسـئله هـدیه، فرصت‌سـوزی اسـت؛ زیرا رفـت وآمـد برای خریـد زیـاد، زائران را از کسب فیض معنـوی بـاز می‌دارد. در صورتی که هدف اصلی سفر حج بهره‌برداری معنوی از مکان‌های مقدس مانند «مسجدالحرام» و

ص: ۱۵۵

«مسجدالنبی (ص)» است که یک رکعت نماز در آنجا ثواب زیاد دارد. درباره مسجدالحرام نقل شده است که نماز فرادا در آن بهتر از نماز جماعت در خانه است و انجام دادن یک نماز واجب در آن، سبب قبول شدن تمام نمازهای انسان در طول عمرش است. (۱)

زائر نباید این فیض بزرگ را برای تهیه هدیه از دست بدهد.

مرحوم ملا مهدی نراقی درباره آداب ورود به مکه می گوید:

هنگام دخول مکه سزاوار است متذکر شود که: به حرمی در آمده است که هر که داخل آن شود، در امن و امان است و امید داشته باشد که به دخول آن از عقاب الهی ایمن گردد و در دل نگران و مضطرب باشد که مبادا صلاحیت قرب و قبول نداشته باشد و با دخول در حرم، نومید و بی‌بهره و مستحق غضب گردد و باید او در همه اوقات غالب آید؛ زیرا شرف خانه، عظیم است و صاحبخانه، کریم و رحمت او عام است و فیوضات فرا می‌رسد و حق زیارت‌کننده

۱- ر. ك: حج، ص ۷۹.

ص: ۱۵۶

منظور می‌شود و پناهنده رانده نمی‌گردد. چون چشم او به خانه افتد، باید عظمت خانه را در دل آرد، و چنان تصور کند که گویا صاحبخانه را می‌بیند و امیدوار شود که لقای خود را روزی او کند چنان که دیدار خانه خود را روزی کرد و خدا را شکر گذارد که او را به خانه خود رسانید و در زمره مهمانان خود در آورد و به یاد آرد که در قیامت همه خلائق امیدوار و آرزوی دخول بهشت را دارند، سپس منقسم می‌شوند: بعضی اذن دخول یابند و بعضی را باز گردانند، همانند انقسام حاجیان، که بعضی را قبول کنند و بعضی را ردّ نمایند. (۱)

همچنین ایشان درباره شهر مدینه این گونه به زائران توصیه می کند:

چون نزدیک مدینه منوره رسی و چشم تو بر دیوارهای آنجا افتد، به یاد آر که این شهری است که خدا برای پیغمبر خود برگزیده و هجرت او را به سوی آن قرار داده است و در این شهر، نبی اکرم (ص) واجبات و سنت‌های پروردگار را برپا

۱- جامع السعادات، ج ۳، ص ۳۸۷.

ص: ۱۵۷

داشـته و بـا دشـمنان جهـاد کرده و دین را آشـکار ساخته است. تا هنگام وفات در آنجا ساکن بوده و خداونـد، خاک پاک او را در آنجا قرار داده است. هنگام رفت وآمـد در کوچه و بازار مـدینه، گام‌های رسول خـدا (ص) را در خاطر خود صورت بند و به یادآر که هیـچ موضـعی نیست، مگر اینکه جای قـدم گرامی آن حضـرت است. پس پای خود را برآن مَنِه، مگر آهسـته وآرام و با ترس و بیم. متذکر باش راه رفتن و گام زدن آن حضـرت را در کوچه‌های آن و سـکینه و وقار او را و خضوع و خشوعش را درباره عظمت پروردگـار. و آنچه را که خداونـد از معرفت عظیم خود بر قلب نورانی او سپرده تـا آنجـا که نـام او را بـا نام خود قرین ساخته است. نعمت و منت بزرگ خـدا را بر کسانی که شـرف صـحبت او را یافتند به یاد آور و از اینکه از آن نعمت محروم شدی تأسف خور و از خدا خاضعانه بخواه که از صحبت آن حضرت در قیامت محروم نشوی و به این دعای خود امیدوار باش.(۱)

۱- همان، ج ۳، ص ۳۹۸. با کمی دخل و تصرف

ص: ۱۵۸

ج) آسیب‌های سیاسی و اجتماعی

اشاره

بخش دیگر از آسیب‌های هدیه مربوط به جنبه سیاسی و اجتماعی حج است که مهم‌تر از آسیب‌های قبلی است و باید از بروز آنها جلوگیری کرد. این نوع آسیب، در ارتباط با دو حوزه سیاست و اجتماع خواهد بود که در اینجا به هر دو قسم آن اشاره می‌شود. قبل از بررسی هر یك از آسیب‌ها مناسب است سخنی از امام خمینی (ره) در زمینه اهمیت جنبه سیاسی و اجتماعی حج بیاوریم و سپس به اصل بحث بپردازیم.

امام خمینی (ره) می‌فرماید:

حج از آن روزی که تولد پیدا کرده است، اهمیت بعد سیاسی‌اش، کم‌تر از بعد عبادی‌اش نیست. بعد سیاسی علاوه بر سیاستش، خودش عبادت است. مشکلات مردم در حج باید بررسی شود. اوضاع مسلمین در هر سال که در حج اجتماع می‌کنند، باید رسیدگی شود که در چه حالی هستند؛ بین خودشان با حکومت‌ها چه وضعی است، بین حکومت‌ها با قدرت‌های شیطانی دیگر چه وضعی است، بین خود ملت‌ها با خودت ملت‌ها

ص: ۱۵۹

چه وضعی است؟ ... اینها اموری است که باید در حج رسیدگی شود و حج برای همین امور است. حج برای این است که مشکلات یک سال مسلمین را بررسی کنند و در صدد رفع مشکلات برآیند. حج برای «قیام النّاس» بوده است، برای این بوده است که مسلمین مشکلات مسلمین را درک کنند و در رفعش کوشش نمایند و برای این بوده است که بین مسلمین اخوت و مودت پیدا بشود. اگر ما حج برویم و مصالح مسلمین را در نظر نگیریم، بلکه نگذاریم مسلمین صحبت بکنند، از جنایت‌های بزرگ که بر مسلمین می‌گذرد اطلاع نیابیم و روی آن پرده بپوشیم، این حج نیست، این یک صورت بی‌معنا است. آن حجی که خدای تبارک و تعالی می‌خواهد و آن حجی که اسلام از ما خواسته است، آن است که وقتی می‌رویم حج، مسلمین بلاد را پیدا کنیم و متحد کنیم با هم، بفهمانیم به آنها که بیش از یک میلیارد مسلمین تحت فشار ابرقدرت‌ها هستند.(۱)

یک– لطمه زدن به موقعیت نظام جمهوری اسلامی

۱- صحیفه نور، ج ۱۸، ص ۵۱.

ص: ۱۶۰

نظر به اینکه حج یک مراسم سیاسی- عبادی است و در تمام دنیا نظیری برای آن وجود ندارد و از طرفی زائران هر کشور در واقع نمایندگان آن کشور در مراسم حج هستند، رفتار و عملکرد آنان نیز در ایام حج نمایانگر عظمت و عزت کشورشان می‌باشد. چنان‌که زوّار کشورهای مختلف در «عرفات» و «منا» و رفت و آمدها، پرچم کشورشان را به عنوان نماد ملی به همراه دارند و زیر آن پرچم اجتماع می‌کنند. ازاین‌رو، نظم و برنامه‌ریزی و هماهنگی صحیح در مراسم و مناسک حج، دید مثبتی را برای زائران دیگر کشورها ایجاد می‌کند. اگر زائران ایرانی با نظم و ترتیب در اجتماع عظیم حج شرکت کنند، زائران کشورهای دیگر به کشور ایران نگرش مثبت پیدا می‌کنند.

امام راحل (ره) در این‌باره می‌فرماید:

شما حجاج محترم بیت‌الله‌الحرام حامل پیام این ملت و نمایندگان این کشور هستید. در این صورت موقعیت شما بسیار حساس و

ص: ۱۶۱

وظیفه شما سنگین است چنانچه انتظار می‌رود با رفتار شایسته و اخلاق اسلامی و انقلابی خود نظر همگان را جلب کرده و چهره انقلاب اسلامی را آن‌گونه که هست به نمایش ملت‌های جهان می‌گذارید و توجه آنان را با برخوردهای برادرانه و محبت‌آمیز، به انقلاب بزرگ ایران جلب می‌نمایید و عملًا تبلیغات فاسد مغرضانه، بوق‌های تبلیغاتی را خنثی می‌نمایید که در این صورت حج شما مقبول و اجر شما مضاعف خواهد بود. (۱)

اگر زائران به این توصیه امام (ره) توجه کنند و بدان عمل نمایند، آسیب‌های هدیه پیش نخواهد آمد؛ زیرا حضور منظم و با شکوه در مراسم حج و دوری از رفتارهای خلاف شأن یک زائر شیعی و وابسته به نظام مقدس جمهوری اسلامی، باعث سربلندی ملت ایران و نمایش درست از نظام اسلامی خواهد شد.

دو – رقابت‌های منفی

واژه «رَقابَت» از ریشه «رَقَبَ» به

۱- صحیفه نور، ج ۱۹، ص ۲۷.

ص: ۱۶۲

معنای مواظب بودن، مراقب بودن، نظارت داشتن و کنترل کردن آمده است. رقیب به کسی گفته می‌شود که مراقب رفتار دیگری باشد و به جاسوس نیز اطلاق می گردد.(۱) آنچه از دقت در معانی لغوی کلمه رقابت نتیجه می‌شود آن است که این واژه مفهوم طرفینی دارد و حداقل میان دو فرد قابل تحقق است؛ به گونه‌ای که با نوعی حساسیت هر کدام از آن دو تلاش کنند تا در انجام دان کاری از دیگری پیشی بگیرند. رقابت تا این حد مطلوب و باعث رشد و تکامل انسان است. چنانکه امروزه بازار رقابتی در امر تولید و مصرف به لحاظ اقتصادی مورد پذیرش همه کشورهاست. اما گاه رقابت جنبه منفی پیدا می کند و بدین طریق افراد می‌خواهند رقیب خود را به زمین بزنند و آسیبی به او برسانند. اینجاست که رقابت یک آسیب در روابط بین افراد خواهد بود و چه بسا پیامدهای منفی نیز به بار آورد. اگر رقابت به

۱- فرهنگ معاصر عربی- فارسی، ص ۲۴۴.

ص: ۱۶۳

این حد رسد باید از بروز آن جلوگیری کرد تا وسیله گناه قرار نگیرد.

رقابت‌های منفی در زندگی خانوادگی و اجتماعی مردم به خوبی مشاهده می‌شود. از چشم و هم‌چشمی فامیلی گرفته تا رقابت‌های بزرگ بین‌المللی که امروزه در سراسر دنیا وجود دارند. رقابت‌های تسلیحاتی و ساخت سلاح‌های کشتار جمعی از مصادیق رقابت‌های منفی است که جهان را به سوی نابودی سوق می‌دهد. از اینجاست که پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «شایسته نیست که انسان دعوت افرادی که با یکدیگر (در امور دنیوی) رقابت دارند را اجابت نماید و از خوراکشان خورد».(۱) رقابت درباره هدیه و سوغات سفرهای زیارتی نیز قابل تطبیق است و اگر زائران توجه نکنند، ممکن است دچار این آسیب گردند. رقابت‌های خانوادگی و چشم و هم‌چشمی‌هایی که معمولاً میان خویشاوندان و همسایگان وجود دارند باعث

۱- معارف و معاریف، سیدمصطفی حسینی دشتی، ج ۵، ص ۶۸۷.

ص: ۱۶۴

می‌شوند تا زائر نیز از آن آسیب مصون نماند. به ویژه اگر زائر از زنان باشد، بیشتر در معرض این‌گونه آسیب‌ها قرار دارند و باید از بروز آن پیش‌گیری کنند تا حج و یا زیارت مقبول و کامل داشته باشند.

سه – اختلاف زوجین در خرید هدیه

مناسک حج وظیفه‌ای است که بر زن و مرد واجب است و در صورت فراهم بودن شرائط باید آن را در اسرع وقت به انجام رسانند. بسیاری از زائران به صورت خانوادگی به سفر حج می‌روند. سفر حج در قالب خانوادگی در عین حالی که از امتیازاتی برخوردار است، گاه آسیب‌هایی نیز به همراه دارد. یکی از آن آسیب‌ها که به نظر جدی می‌رسد، اختلاف زن و شوهر در طول سفر معنوی حج است که احتمال دارد پیش بیاید. به خصوص اگر امور مادی مانند خرید و تهیه سوغات در میان باشد، میزان وقوع اختلاف افزایش می‌یابد. چرا که تفاوت ذوق و سلیقه،

ص: ۱۶۵

علاقه‌مندی به بستگان، مبلغ پول همراه و امثال آن زمینه ساز بروز اختلاف میان زن و شوهر، مخصوصاً در تهیه هدیه سفر هستند. معمولًا زنان شوق بیشتر به خرید و تهیه سوغات دارند، ولی شوهران به دلایلی و شاید به علت مسائل اقتصادی، تمایل زیادی به خرید نشان نمی‌دهند. اینجاست که اختلاف میان آن دو بروز می‌کند.

شواهد و گزارش‌های مستند از سفر حج این ادعا را به اثبات می‌رساند و نشان می‌دهد که مشاجرات میان زن و شوهر، زیاد واقع می‌شود و اغلب اختلاف‌ها نیز در زمینه تهیه هدیه و سوغات است. برخی از زنان و شوهران زائر در اثر اختلاف، به روحانی کاروان و کسانی دیگر نیز مراجعه می‌کنند تا میانشان آشتی دهند. بنابراین، بروز اختلاف در امر سوغات از آسیب‌های جدی خرید هدیه است که باید زمینه‌های بروز آن را از بین برد. گاه اگر اختلاف درمان نشود، دامنه آن به بیرون از محیط خانواده سرایت می‌کند و در میان همه فامیل گسترش می‌یابد. در این

ص: ۱۶۶

صورت، با دخالت دیگران، اختلاف خانوادگی اوج می‌گیرد و پیامـدهای نامطلوبی به وجود می‌آورد که به احتمال زیاد مشـکل‌ساز خواهد شد. به هر حال، اختلاف زن و شوهر زائر، یکی از آسـیب‌های هدیه است و باید مراقب بود تا اولًا از بروز آن جلوگیری شود و ثانیاً به زودی درمان گردد تا در میان قوم و فامیل گسترش نیابد.

چهار – تبعیض میان بستگان

آسیب دیگری که ممکن است در ارتباط با هـدیه پدیـد آید، تبعیض در توزیع هدایاست. تبعیض به معنی تفاوت‌گذاری میان افراد بـدون علت است. البته تبعیض براسـاس ملاـک و دلیـل مـانعی نـدارد و قرآن کریم هم بر جواز این نوع تفاوت‌گـذاری دلالت دارد. آنجا که خداوند در ارتباط با پیامبران می‌فرماید: تِلْکَ الرُّسُلُ فَضَّلْنا بَعْضَهُمْ عَلی بَعْضٍ

؛ «ما بعضـی از آن پیامبران را بر بعضـی دیگر برتری بخشیدیم». (بقره: ۲۵۳) برتری انبیا بر یکدیگر براساس معیار فضـیلت و درجات معنوی است که در میان

ص: ۱۶۷

آنـان وجود داشـته است. آنچه تبعیض را مـذموم و نـاروا می‌سـازد، تفاوت‌گـذاری بـدون دلیـل یـا براساس معیارهای باطل است که توجیه اسلامی و عقلانی ندارد. این گونه تبعیض از نظر قرآن مردود است. چنان‌که در این زمینه آمده است:

یا أَیُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْناکُمْ مِنْ ذَکَرٍ وَ أُنْثی وَ جَعَلْناکُمْ شُعُوباً وَ قَبائِلَ لِتَعارَفُوا إِنَّ أَکْرَمَکُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقاکُمْ (حجرات: ۱۳)

ای مردم! ما شما را از یک مرد و زن آفریدیم و شما را تیره‌ها و قبیله‌ها قرار دادیم تا یکدیگر را بشناسید [اینها ملاک برتری نیست،] گرامی‌ترین شما نزد خداوند با تقواترین شماست.

آیه کریمه بر رفع تبعیض‌های غیر ارزشی مانند نژاد، قوم، جغرافیا و امثال آن دلالت دارد و تنها امتیاز را به تقوا می‌داند که از صفات ارزشـی است. در حـدیثی از رسول خـدا (ص) آمـده است که هیـچ تبعیض و امتیازی به لحاظ نژاد و مبدأ آفرینش میان بشـر وجود ندارد؛ چرا که

ص: ۱۶۸

فرمود: «
کُلُّکُم بَنُو آدَمَ وَ آدَمُ خُلِقَ مِن تُرابٍ»؛ (۱)
«همه شما فرزندان آدم هستید و آدم از خاک آفریده شده است». بر این اساس، هیچ امتیازی میان شما وجود ندارد. این روایت مؤید آیه قرآن است؛ زیرا روایت تفاوت نژادی را نفی کرده و درباره امتیاز ارزشی چیزی نگفته است. از این آیات و روایات نتیجه می‌شود که تبعیض در هدیه اگر مبتنی بر فضیلت و امتیازهای ارزشی باشد، اشکال ندارد، ولی آن‌گونه که شواهد عینی نشان می‌دهد، تفاوت‌گذاری در مورد هدایای حج معمولًا براساس علایق شخصی است نه امور ارزشی. ازاین‌رو، تبعیض در این زمینه به عنوان آسیب هدیه باید تلقی و از آن جلوگیری شود.

پنج- ترویج تجمل‌گرایی

واژه «تَجَمُّلْ» از ریشه «جَمَلَ» در لغت به معنای زیبا کردن و آراستن (۲) آمده و

۱- الامثل فی تفسیر کتاب المنزل، ناصر مکارم و همکاران، ج ۲، ص ۹۷.

۲- فرهنگ معاصر عربی- فارسی، واژه «جمل»، ص ۹۳.

ص: ۱۶۹

شامل زیباسازی نفسانی، بدنی و رفتاری و زیبا کردن دیگران است. (۱)جمال و زیبایی مصادیق و انواع متعددی دارد؛ یکی از آنها زیبایی باطنی است. این نوع، با ارزش‌ترین نوع زیبایی‌هاست که اسراف و تبذیر در آن راه ندارد؛ زیرا زیبایی باطنی هر اندازه بیشتر باشد، تکامل معنوی انسان کامل‌تر خواهد بود. نوع دیگر، زیبایی ظاهری است که مفهوم عام دارد و در ارتباط با خود انسان مانند شکل، صورت و لباس یا در گفتار و رفتار و یا در ارتباط با وسائل زندگی و حتی دیگران قابل تحقق است.

تجمل‌گرایی در عرف جامعه، مفهومی بیش از معنای لغوی را می‌رساند و ناظر به فرهنگ حاکم بر زندگی فردی و اجتماعی است. ممکن است در خانواده یا جامعه‌ای فرهنگ تجمل‌گرایی حاکم باشد و افراد در تهیه لوازم خانگی از قبیل فرش، ظرف، لباس و خوراک، بیش از آنچه نیاز است،

۱- مفردات الفاظ قرآن، واژه «جمل»، ص ۲۰۲.

ص: ۱۷۰

فراهم سازند و به اندازه کفاف، قناعت نکنند؛ چنین رفتاری تجمل گرایی شمرده می‌شود و همانند اسراف، عملی ناپسند است. بنابراین، تجمل در عرف و اصطلاح تقریباً هم‌معنی اسراف است و در متون دینی از آن به شدت نهی شده است. تجمل گرایی در طول تاریخ از ویژگی‌های رفتاری ستم‌کاران بوده است؛ آنان در اداره زندگی و بهره گیری از امکانات طبیعی اسراف می کردند.

در زمینه سوغات سفرهای زیارتی به خصوص حج، احتمال ترویج تجمل گرایی وجود دارد و می‌توان آن را به عنوان آسیب هدیه مطرح کرده و در صدد پیش گیری از آن بود؛ زیرا بسیاری از زائران با بهره‌مندی از امکانات و سرمایه‌های مادی، پول‌های کلانی را همراه می‌برند و اشیای گران قمیت و جدیدی را از بازار مکه و مدینه، تهیه و به کشور وارد می کنند. از گوشی‌های همراه پیش‌رفته تا وسایل و لوازم خانگی و مانند آن در خرید حاجیان، فراوان مشاهده می‌شود. آوردن

ص: ۱۷۱

این گونه اشیای گران‌بها افزون بر آسیب‌های پیش گفته، تجمل گرایی را هم در میان خانواده‌ها و نسل جوان گسترش می‌دهد. ترویج تجمل گرایی در جامعه اسلامی از امور ناپسند است که نباید زائر خانه خدا عامل آن باشد.

در نتیجه این مباحث، پاسخی بود به سؤال‌های طرح شده در آغاز فصل؛ بنابراین آسیب‌های زیادی در مسئله هدیه وجود دارند که اغلب زائران در معرض این آسیب‌ها قرار دارند. هر یک از آن آسیب‌ها به نوعی، زائر را با چالش مواجه می‌سازد و اگر در رفع آن تلاش نکند، ممکن است به حج و یا زیارتش ضرر برساند. راهکارهایی نیز در جهت دفع آسیب‌های خرید سوغات، وجود دارند که توجه به آنها، زائران را در پیش گیری از بروز آسیب، یاری می‌رسانند. در اینجا به مهم‌ترین آن راهکارها، به صورت گذرا اشاره می کنیم.

ص: ۱۷۲

۲. راهکارهای پیش‌گیری از آسیب‌ها

اشاره

پس از بررسی آسیب‌های هدیه، مناسب است به ارائه راهکار پیش‌گیری از آسیب هم اشاره‌ای داشته باشیم تا زائران با استفاده از آن به جلوگیری از بروز آفت‌های هدیه بپردازند. برای هر مشکل و آفتی، راه‌حلی نیز وجود دارد که آشنایی با آن راه‌حل آدمی را به دفع و رفع مشکل قادر می‌سازد.

راهکار دو گونه است: برخی جنبه پیش‌گیری دارند که از بروز مشکل جلوگیری می‌کنند؛ این دسته از راهکارها، سومندتر از دسته دیگر است. بعضی دیگر از راهکارها، جنبه درمانی دارند که بعد از وقوع مشکل به رفع آن می‌پردازند. در زمینه هدیه به علت رعایت اختصار فقط به دسته اول که جنبه پیش‌گیری دارد و کارسازتر از راهکارهای درمان‌گر هستند، اشاره می‌شود. بی‌شک اگر زائران، قبل از سفر حج یا در حال

ص: ۱۷۳

مسافرت از این راهکارها بهره گیرند، در تهیه هدیه به آسیبی مبتلا نخواهند شد.

الف) اصلاح نیت و اخلاص

نیت، عامل اصلی در ارزش‌سازی عمل انسان است و هرگونه که انگیزه قلبی فرد باشد، رفتار نیز همرنگ با آن خواهد بود. رفتار انسان در واقع بازتاب اندیشه‌های درونی اوست که در قالب عمل نمایان می‌شود. به خصوص در حج که بزرگ‌ترین عمل عبادی است باید نیت زائر در انجام دادن مناسک، پاک و بدون آلایش باشد. در سفارش‌های ائمه معصوم (علیهم السلام) و سخنان بزرگان دین نیز بر این نکته تأکید شده است. امام صادق (ع) می‌فرماید: «
إذا أردتَ الحَجَّ فَجَرِّد قَلبَکَ للهِ مِن کُلِّ شاغِلٍ
»؛ «۱»(۱)غت قلب در عبادت بسیار مهم و در تکامل معنوی حائز اهمیت است. اگر دل از غیرخدا خالی و به محبت حق تعالی آراسته

۱- حج برنامه تکامل، سید محمد ضیاء آبادی، ص ۹۰.

ص: ۱۷۴

گردد، همه اعمال خدایی خواهد بود. زائر باید از همان روز حرکت و حتی پیش از آن، دلش را به نور خدا روشن و هرچه غیر اوست را بیرون سازد. اگر چنین کرد، از آغاز تا انتهای سفر جز خدا و کسب رضایت او، اندیشه‌ای در دل نخواهد داشت. اینجاست که از همه آسیب‌های احتمالی حج و به ویژه از آسیب‌های هدیه پیش‌گیری خواهد شد. همه بزرگان به این امر توصیه می‌کنند که زائران خانه خدا باید بکوشند تا قصد و انگیزه را خالص و هوای نفس را از دل بیرون کنند و اعمال را صرفاً برای امتثال امر خالق یکتا و تحصیل ثواب آخرت و رهایی از عقاب انجام دهند.(۱) همان طور که از ابتدا باید نیت زائر پاک باشد، در سراسر اعمال حج نیز باید این اخلاص ادامه یابد؛ که در این صورت زائر، یقیناً در برابر آسیب‌ها مصونیت خواهد یافت.

ب) توجه به مناسک حج

۱- حج مقبول، ص ۶۳.

ص: ۱۷۵

راهکار دیگر برای مصونیت از آسیب‌های احتمالی در سفر حج، به خصوص در زمینه هدیه و سوغات، توجه زائر به اعمال و تلاش در درست انجام دادن آن است؛ زیرا مطالعه و دقت در فراگیری و کسب آگاهی نسبت به مسائل مختلف حج و نحوه انجام دادن هر کدام از عمل‌های واجب و ارکان حج، انسان را از افتادن در دام آسیب‌های هدیه پیش‌گیری می‌کند. اگر زائری نمی‌تواند مسائل را از روی کتاب‌هایی مانند «مناسک» و «فتاوای مراجع تقلید» یاد بگیرد، بایست از روحانیون، به‌ویژه روحانی کاروان بپرسد، تا ابهامی نسبت به مسائل حج در ذهنش باقی نماند. بدین ترتیب، زائران‌فرصت رفتن اضافی به بازار و گشت و گذار در شهر را نخواهند داشت تا در معرض آسیب‌های هدیه و امثال آن قرار گیرند.

طرح سوال، کلید کسب دانش است؛ بسیاری از مردم در مسائل دینی عالم و دانا نیستند؛ چون درس نخوانده‌اند، ولی

ص: ۱۷۶

بـا پرسـش از عالمـان دین وظایفشان را به خوبی دانسـته و عمل می‌کننـد. قرآن کریم به مردم دسـتور داده است که اگر وظایفتان را نمی‌دانید از دانایان بپرسید: فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّکْرِ إِنْ کُنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ؛ «اگر نمی‌دانید، از آگاهان بپرسید». (نحل: ۴۳)

به نظر می‌رسد، یکی از راه‌های پیش‌گیری از آسیب هدیه در سفر حج، توجه زائر به انجام دادن مناسک است که از وظایف اصلی شرکت او در آن مراسم عظیم است. احکام فقهی حج را هر زائری باید بداند تا مناسک را به صورت صحیح به پایان رساند. چه بسا بی‌توجهی و اشـتغال به امور غیرضـروری، زائر را از موفقیت در درست انجام دادن فراینـد اعمال حج باز دارد و حجش ناتمام بماند. کم و بیش هستند افرادی که در اثر سهل‌انگاری و عدم آگاهی از مسائل، با اعمال ناقص به وطن باز می‌گردند.

سیره پیامبر اکرم (ص) هم نشان‌دهنده

ص: ۱۷۷

اهتمام آن حضرت به آموزش اعمال حج به مردم بوده است؛ زیرا هنگام حضور در سرزمین مکه، می‌فرمود: «
خُذُوا عَنِّی مَناسِکَکُم
»؛ «مسائل حج را از من دریافت کنید».

اگر زائر بـه این مطلب اهتمـام ورزد و فرصت خـود را به یـادگیری و آمـوختن مسائـل فقهی حـج اختصـاص دهـد، بخش زیـادی از آسیب‌های سوغات سفر دفع می‌شود.

ج) اشتغال به دعا و مناجات

زائر در عین فراگیری مسائل واجب حج، تا زمانی که در دو شـهر مکه و مدینه حضور دارد، نباید از اعمال مستحبی و دعا و مناجات غفلت ورزد؛ زیرا مکه و مـدینه سـرزمین وحی است و جایی است که «حرمین شـریفین» در آن قرار دارنـد و یاد آور خاطرات صـدر اسلام است، از این رو دعا و نیایش در آن مکان‌های مقدس فضیلت زیاد دارد. امام علی (ع) می‌فرماید: «
الصَّلاۀُ فی الحَرَمَینِ تَعدِلُ ألفَ صَلاۀٍ
»؛ (۱) «نماز

۱- حج و عمره در قرآن و حدیث، ص ۵۲.

ص: ۱۷۸

خواندن در مکه و مدینه، برابر با هزار نمازاست». امام زین‌العابدین (ع) درباره روزه در مکه و مدینه می‌فرماید: «

صِیامُ یوم بِمَکَّهَ یَعدِلُ صِیامَ سَنَهٍ فیما سِواها

»؛ (۱) «یک روز روزه در مکه، برابر با روزه یک سال در جای دیگر است». همچنین آن حضرت در زمینه ختم قرآن می‌فرماید:

مَن خَتَمَ القرآنَ بمَکَّهَ لَم یَمُت حتَّی یَرَی رَسُولَ اللهِ ۹ وَ یَرَی مَنزِلَهُ فی الجَنَّهِ (۲)

هرکس در مکه ختم قرآن کند، نمیرد تا آنکه رسول خدا (ص) را ببیند و جایگاهش را در بهشت بنگرد.

این روایات بر فضیلت اعمال مستحبی در مکه و مدینه دلالت دارند و به آن توصیه می‌نمایند تا زائران وقتشان را صرف این کارها کنند. نماز در مسجدالحرام و مسجدالنبی (ص) معادل هزار نماز در جای دیگر، یک روزه برابر با یک سال روزه، ختم قرآن زمینه‌ساز ملاقات رسول خدا (ص) و مشاهده جایگاه خود در بهشت است، این

۱- حج و عمره در قرآن و حدیث، ص ۵۲.

۲- همان.

ص: ۱۷۹

ثواب و پاداش در کدام زمان و مکان به دست می‌آید؟ آیا شایسته نیست که زائران به جای رفتن به بازار و خرید و کارهایی از این قبیل، به عمل‌های مستحبی و دعا و مناجات بپردازند؟

د) یادآوری خاطرات مکه و مدینه

یکی از آموزه‌های مهم و دست‌یافتنی مکه و مدینه یادآوری خاطرات آن دو شهر است که باید زائران به جای رفت و آمد به بازار و خریدهای غیر لازم، به مکان‌های خاطره ساز مانند شعب ابی‌طالب، کوه احد، مساجد سبعه و نظایر آن بروند و حادثه‌های صدر اسلام را یادآوری کنند.

بی‌شک این توجه و یادآوری خاطرات تاریخی، به سهم خود مانع بروز آسیب‌های هدیه در سفر معنوی حج می‌شود؛ چون فرصت رفت و آمد غیر ضروری را از زائر می‌گیرد و او را به یاد حوادث و فعالیت‌های پیامبر و یاران آن حضرت می‌اندازد. تداعی صحنه‌های صدر اسلام به لحاظ تربیتی خیلی آموزنده است.

ص: ۱۸۰

ه) عمل به توصیه‌های روحانی کاروان

طبق معمول هر کـاروان زیـارتی برای حـج یا عتبات عالیات، حـداقل یک روحانی رسـمی به عنوان راهنما و مبلغ مسائل دینی همراه دارد. روحـانی کـاروان معمولًا مسائـل مورد نیاز را برای زائران بیان می‌کنـد. همچنین به توضـیح حوادث مکه و مـدینه و مکان‌های خاص آن می‌پردازد و زائر می‌تواند صحنه‌های تاریخی حوادث را، از نزدیک مشاهده کند.

و) برنامه‌ریزی درست برای تهیه سوغات

راه دیگر برای مصونیت از آسیب‌های هدیه حج، برنامه‌ریزی درست و مناسب است که این امر در فعالیت انسان، نقش اساسی دارد. زمانی که زائر تصـمیم شـرکت در مراسم حـج را می‌گیرد، باید برنامه دقیقی را برای سـفر، تنظیم و براساس آن عمل نماید. از جمله درباره هدیه و تهیه آن با تمام ابعادش، برنامه‌ای داشته باشد و حتی خوب است آن برنامه را مکتوب

ص: ۱۸۱

سازد. تعداد کسانی که باید به آنها سوغات دهد با لحاظ رتبه خویشاوندی، مقدار هدیه‌ای که برایشان لازم است، مقدار پول لازم و به طور کلی هر چه مربوط به هدیه و خرید آن است را دقیقاً یادداشت کند.

کـار مهم دیگری که به نظر می‌رسـد از بروز بسـیاری از آسـیب‌های هـدیه جلوگیری می‌کنـد، برنامه‌ریزی برای این مطلب است که بخشـی از هدایا را از داخل کشور تهیه کند و لازم نیست همه را از عربسـتان وارد نماید. بهتر است در این زمینه با بستگان و کسانی که تجربه دارند مشورت نماید و با راهنمایی آنها برخی از سوغات‌ها را از بازار داخل فراهم کند. حتی پیش از سفر نیز می‌تواند این کار را انجام دهـد تا با فکر راحت به مسافرت رود و دغـدغه‌ای برای هـدیه نداشـته باشـد. دلیل این کار این است که اشـیای خریده شده از مکه و مدینه، اغلب نماد خاصی را

ص: ۱۸۲

نشان نمی‌دهند و با کالای داخل تفاوتی ندارند.

در نتیجه، راهکارهایی برای پیش گیری از آسیب‌های هدیه وجود دارند که زائران می‌توانند با استفاده از آنها از بروز آسیب جلوگیری نمایند. برخی از آن راهکارها در این کتاب بیان شد، ولی مسلماً راهکارهای پیش گیری منحصر به اینها نیست، بلکه راهکارهای بسیاری در روایات و سیره امامان (علیهم السلام) وجود دارند که نیاز به بررسی و استخراج دارند بنابراین خوب است پژوهشگران به این مهم توجه کرده و راه‌های بیمه سازی زائران از آسیب‌های سفر حج به خصوص آسیب‌های هدیه را به زائران ارائه دهند و آنان را در کسب فیض معنوی از دو شهر مکه و مدینه یاری رسانند. افزون بر این، خود زائر می‌تواند با برنامه‌ریزی درست و ابتکار در مبارزه با آسیب‌های سفر معنوی حج، راه‌های تازه‌ای را به

ص: ۱۸۳

دست آورده و به دیگران نیز کمک کند. به ویژه کسانی که بیش از یکبار به حج مشرف شده‌اند، بهتر می‌توانند، مناسب‌ترین روش‌های پیش گیری از آسیب‌های سوغات سفر را در اختیار زائران بگذارند.

ص: ۱۸۴

ص: ۱۸۵

کتابنامه

* قرآن کریم، ترجمه: آیت الله مکارم شیرازی.

* نهج البلاغه، ترجمه: محمد دشتی، قم، مؤسسه امیرالمؤمنین، ۱۳۷۸.

* نهج البلاغه، ترجمه: علی شیروانی، قم، نسیم حیات، ۱۳۸۱.

۱. اخلاق در قرآن، ناصر مکارم شیرازی و همکاران، قم، مطبوعات هدف، ۱۳۷۷.

۲. آسیب‌شناسی اجتماعی، هدایت الله ستوده، تهران، آوای نور، ۱۳۷۹.

۳. اصول کافی، محمد بن یعقوب کلینی، بیروت، دارالاضواء، ۱۴۱۳ ق.

۴. اطیب البیان فی تفسیر القرآن، سید عبدالحسین طیب، تهران، اسلام، ۱۲۷۸.

۵. اعیان الشیعه، سید محسن امین عاملی، بیروت، دار التعارف للمطبوعات، ۱۴۰۳ ق.

۶.

ص: ۱۸۶

۷. الامثل فی تفسیر کتاب المنزل، ناصر مکارم شیرازی و همکاران، قم، مدرسه امام امیر المؤمنین ۷، ۱۴۲۱ ق.

۸. انگیزش و هیجان، رمضان حسن زاده، تهران، ارسباران، ۱۳۸۶.

۹. بحار الانوار، محمد باقر مجلسی، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.

۱۰. البرهان فی تفسیر القرآن، سیدهاشم بحرانی، تهران، بنیاد بعثت، ۱۴۱۶ ق.

۱۱. بیان السعادهٔ فی مقامات العبادهٔ، رضا خانی، ترجمه: حشمت الله ریاضی، تهران، پیام نور، ۱۳۷۲.

۱۲. تجمل و اسراف، محمد علی شاه آبادی، تهران، مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، ۱۳۸۰.

۱۳. تحف العقول، محمدالحسن حرانی، تصحیح: علی اکبر غفاری، تهران، کتاب‌فروشی اسلامیه، ۱۳۸۴ ق.

۱۴. تفسیر نمونه، ناصر مکارم شیرازی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ یازدهم، ۱۳۷۳.

۱۵. جامع السعادات، ملا مهدی نراقی، نجف، مطبعهٔ الزهراء، طبع سوم، ۱۳۸۳ ق.

۱۶. جوامع السیرهٔ النبویهٔ، ابن حزم

۱۷.

ص: ۱۸۷

اندلسی، بیروت، دارالجیل، ۱۴۰۴ ق.

۱۸. حج برنامه تکامل، سید محمد ضیاء آبادی، تهران، مشعر، ۱۳۸۴.

۱۹. حج و عمره در قرآن و حدیث، محمد محمدی ری‌شهری، ترجمه: جواد محدثی، قم، دارالحدیث، بی‌تا.

۲۰. حج، محسن قرائتی، تهران، مشعر، ۱۳۷۱.

۲۱. حج، محسن قرائتی، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۶۵.

۲۲. حکمت نامه کودک، محمد محمدی ری‌شهری، ترجمه: عباس پسندیده، قم، دارالحدیث، ۱۳۸۵.

۲۳. حکمت‌نامه جوان، محمد محمدی ری‌شهری، ترجمه: مهدی مهریزی، قم، دارالحدیث، ۱۳۸۴.

۲۴. خردگرایی در قرآن و سنت، محمد محمدی ری‌شهری، ترجمه: مهدی مهریزی، قم، دارالحدیث، ۱۳۷۸.

۲۵. دانش‌نامه امام حسین ۷، محمد محمدی ری‌شهری، ترجمه: عبد الهادی مسعودی، قم، دارالحدیث، ۱۳۸۸.

۲۶. در مکتب عالم آل محمد ۷، علی قائمی، تهران، امیری، ۱۳۷۸.

۲۷.

ص: ۱۸۸

۲۸. درآمدی بر جامعه، رابرت‌سون، ترجمه: حسین بهروان، مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۷۷.

۲۹. دروس فی علم الاصول، صدر، سید محمد باقر، قم، مرکز الابحاث والدراسات التخصصیة للشهید الصدر، ۱۳۷۹.

۳۰. دوستی در قرآن و حدیث، محمد محمدی ری‌شهری، ترجمه: سید حسن اسلامی، قم، دارالحدیث، ۱۳۸۷.

۳۱. دید و بازدید در اسلام، محمود ارگانی بهبهانی حایری، قم، پیام مهدی، ۱۳۷۶.

۳۲. رشوه و احکام آن در فقه اسلامی، حمید رضا داودی دریکنده، قم، بوستان کتاب، ۱۳۸۳.

۳۳. روش‌های تحقیق، عزت الله نادری، و مریم سیف نراقی، تهران، دفتر تحقیقات و انتشارات، ۱۳۷۹.

۳۴. زندگانی حضرت معصومه ۳ و تاریخ قم، سید مهدی صحفی، قم، کتاب فروشی صحفی، ۱۳۴۲.

۳۵. زیبایی‌شناسی انتقادی، بنیامین و همکاران، ترجمه: امید مهرگان، تهران، گام‌نو، ۱۳۸۲.

۳۶.

ص: ۱۸۹

۳۷. سازندگی و تربیت دختران، قائمی، علی، انجمن اولیاء و مربیان، ۱۳۷۶.

۳۸. سفینهٔ البحار، شیخ عباس قمی، تهران، دارالاسوهٔ، ۱۴۱۶ ق.

۳۹. سیرهٔ النبویه، ابن هشام، بیروت، داراحیاء التراث العربی، ۱۳۵۵ ق.

۴۰. سیره سیاسی معصومان:، محمد ملک زاده، تهران، کانون اندیشه جوان، ۱۳۸۵.

۴۱. سیره معصومان:، سید محسن امین عاملی، ترجمه: علی حجتی کرمانی، تهران، سروش، ۱۳۷۳.

۴۲. صحیفه نور، تهران، روح الله موسوی خمینی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۷۰.

۴۳. علم و حکمت در قرآن و حدیث، محمد محمدی ری‌شهری، ترجمه: عبدالهادی مسعودی، قم، دارالحدیث، ۱۳۷۹.

۴۴. عمل در قرآن، رضا وطن دوست، مشهد، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۳۸۲.

۴۵. عیون اخبار الرضا، محمد بن علی بن بابویه قمی (صدوق)، به کوشش: رضا مشهدی، بی‌جا، بی‌تا، ۱۳۶۰.

۴۶. فرهنگ عربی- فارسی، رضا مهیار،

۴۷.

ص: ۱۹۰

تهران، دنشیار، ۱۳۷۷.

۴۸. فرهنگ فارسی، محمد معین، تهران، امیر کبیر، ۱۳۶۰.

۴۹. فرهنگ معاصر عربی- فارسی، آذرتاش آذرنوش، تهران، نشر نی، ۱۳۸۱.

۵۰. فقه السیرهٔ النبویه، رمضان البوطی، محمد سعید، بیروت دارالفکر المعاصر، چاپ دهم، ۱۴۱۱ ق/ ۱۹۹۱ م.

۵۱. لغت‌نامه، علی اکبر دهخدا، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۴۵.

۵۲. مجموعه آثار، مرتضی مطهری، تهران، صدرا، ۱۳۷۹.

۵۳. محجهٔ البیضاء، ملا محسن فیض کاشانی، تصحیح: علی اکبر غفاری، قم، دفتر انتشارات اسلامی، بی‌تا.

۵۴. مستدرک الوسائل، میرزا حسین نوری، بیروت، مؤسسهٔ آل البیت، ۱۴۰۸ ق.

۵۵. المعجم الوسیط، انیس، ابراهیم و دیگران، بیروت، چاپ دوم، بی‌تا.

۵۶. معراج السعادهٔ، ملا احمد نراقی، قم، هجرت، ۱۳۸۱.

۵۷. معراج السعادهٔ، ملا احمد نراقی، قم،

۵۸.

ص: ۱۹۱

هما، ۱۳۷۱.

۵۹. مفردات الفاظ القرآن، راغب اصفهانی، تحقیق: صفوان عدنان داودی، قم، طلیعه نور، ۱۴۲۶ ق.

۶۰. مناسک حج، روح الله موسوی خمینی، قم، نشر مشعر، ۱۳۷۱.

۶۱. منتخب میزان الحکمهٔ، محمد محمدی ری‌شهری، قم، دارالحدیث، ۱۳۸۰.

۶۲. المنجد (عربی- فارسی)، محمد بندر ریگی، تهران، ایران، بی‌تا.

۶۳. منجد الطلاب (فرهنگ جدید عربی- فارسی)، محمد بندر ریگی، تهران، ۱۳۷۲.

۶۴. منیهٔ المرید فی آداب المفید و المستفید، زین‌الدین عاملی (شهید الثانی)، قم، بوستان کتاب، ۱۳۶۸.

۶۵. میزان الحکمهٔ، محمد محمدی ری‌شهری، ترجمه: حمید رضا شیخی، قم، دارالحدیث، ۱ ظ ۳۸۵.

۶۶. همسران سازگار، علی حسین زاده، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی/، ۱۳۸۶.

۶۷. هنر و زیبایی، محمد ضمیران، تهران،

۶۸.

ص: ۱۹۲

کانون، ۱۳۷۷

۶۹. وسائل الشیعه، محمد حر عاملی، بیروت، دار احیاءالتراث العربی، بی‌تا.

درباره مرکز

بسم الله الرحمن الرحیم

جاهِدُوا بِأَمْوالِكُمْ وَ أَنْفُسِكُمْ فی سَبيلِ اللَّهِ ذلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)

با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السّلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند

بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹

بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهلبیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.

مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

اهداف :دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السّلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیتهای گسترده مرکز :

الف)چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی

ب)تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن سهمراه

ج)تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما ، انیمیشن ، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و...

د)ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر

ه)تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای

و)راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴)

ز)طراحی سیستم های حسابداری ، رسانه ساز ، موبایل ساز ، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک ، SMS و...

ح)همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند مسجد جمکران و ...

ط)برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه

ی)برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضوری و مجازی) در طول سال

دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان

تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت : ۲۳۷۳ شناسه ملی : ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی: www.eslamshop.com

تلفن ۲۵-۲۳۵۷۰۲۳- (۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور کاربران ۲۳۳۳۰۴۵(۰۳۱۱)

نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی ، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و لی جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایندانشاالله.

شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳ ، شماره کارت :۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳و شماره حساب شبا : IR۹۰-۰۱۸۰-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۶۲۱-۰۶۰۹-۵۳به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان – خیابان مسجد سید

ارزش کار فکری و عقیدتی

الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام -: هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنتِ غیبت ما، او را از ما جدا کرده است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می‌فرماید: «ای بنده بزرگوار شریک کننده برادرش! من در کَرَم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است، هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».

التفسیر المنسوب إلی الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست‌تر می‌داری: مردی اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می‌رَهانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از پیروان ما را دارد، امّا تو دریچه‌ای [از علم] را بر او می گشایی که آن بینوا، خود را بِدان، نگاه می‌دارد و با حجّت‌های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می‌سازد و او را می‌شکند؟».

[سپس] فرمود: «حتماً رهاندن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی گمان، خدای متعال می‌فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».

مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند آزاد کردن بنده دارد».

مرکز تحقیقات رایانه‌ای
قائمیه
اصفهان
WWW
برای داشتن کتابخانه های‌تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشـــانی
www.Ghaemiyeh.com
www.Ghaemiyeh.net
www.Ghaemiyeh.org
www.Ghaemiyeh.ir
مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.
۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹